

เรื่องแหลมอินโตจีนสมัยโบราณ
ภาคต้น

๑๕๑.๓
๖๖๖๓๗

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

ภาคต้น

คณะข้าราชการสมัยกรมสุราและกรมศุลกากร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระศพ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อิริราช

ณ เมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

๒๗ มีนาคม ๒๔๘๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

Arto
21/6/52

เรื่องแหลมอินโคจีนสมัยโบราณ

หอสมุดแห่งชาติ
กรุงเทพฯ
จันทบุรี

ภาคต้น

คณะข้าราชการสมัยกรมสุราและกรมศุลกากร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระศพ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อิริราช

ณเมรุสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส

๒๗ มีนาคม ๒๔๘๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์

หอสมุดแห่งชาติ
กรุงเทพฯ

วันที่

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดแห่งชาติ

เลขที่ ๐๗.

เลขที่ ๙๙
๙๕๙.๓
๕๘๖๓ ๗

หอสมุดแห่งชาติ

เลขที่ ๒๖ ๗๕๒ ๕๐๑๐๗ (๕)

คำนำ

พระยาอนุมานราชชน ผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากร ได้สนใจ
ค้นคว้าประวัติศาสตร์แหลมอินโดจีนสมัยโบราณจากหลักฐานที่
ปรากฏทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ได้เขียนไว้โดยเอกเทศ
แล้วเรียบเรียงขึ้นให้ชื่อว่า “เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ”
และให้ไว้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

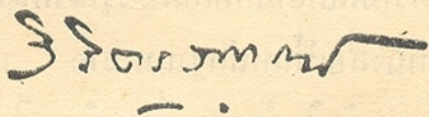
เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณที่พิมพ์นี้ กล่าวด้วยประวัติ
ของดินแดนและชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีนยุคโบราณก่อน
ที่ไทยได้เข้าครอบครอง อันเป็นเรื่องที่รุ่มยาก เพราะถึงแม้จะมี
เอกสารอยู่บ้าง ก็มักกล่าวไปในทางปาฏิหาริย์และเป็นนิทาน
เป็นพื้น ศักราชที่จดกันสืบต่อมา ก็พื้นเพอ แม้จะได้อาศัย
หลักฐานซึ่งปรากฏทางโบราณคดีค้นคว้าไว้เช่นที่ทำได้ในเวลานี้ ก็
มักมีข้อความไม่ติดต่อกัน เป็นการลำบากแก่ผู้ใคร่ศึกษาเป็น
อย่างยิ่ง การที่พระยาอนุมานราชชนได้พยายามเรียบเรียงขึ้นไว้
จนได้ข้อความติดต่อกันเช่นที่กล่าวไว้ในหนังสือนี้ นอกจากจะ
ต้องใช้ความพยายามคิดค้นเป็นงานใหญ่แล้ว ยังจะต้องเป็นผู้ที่
ได้อ่านหนังสือเป็นหลักฐานมามาก และมีหลักความรู้อันจะนำ
มาใช้ในการตัดสินข้อความซึ่งจะนำมาเรียบเรียงเรื่องนี้ได้จริงๆด้วย
ที่ทำได้เช่นนั้นนับเป็นงานที่ควรสรรเสริญและอนุโมทนา

เมื่อข้าราชการที่เคยรับราชการอยู่ใน กรมสุรา และกรม

ศุลกากร สมัยที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช ทรง
บัญชาการ มีหลวงสุนทรชนมผล (สง่า บุณยรัตผลิน) เป็นหัวหน้า
ได้แสดงความจำนงมายังกรมศิลปากร ขอดันฉบับหนังสือเพื่อ
พิมพ์แจกเป็นเครื่องระลึกถึงพระคุณของพระวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าพร้อมพงศ์อริราช และพอใจเลือกพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้า
ก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

แต่รู้สึกเสียดายที่ยังไม่สามารถพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้จบ
บริบูรณ์ตามที่ได้เรียบเรียงไว้ แม้กระนั้น เท่าที่พิมพ์ขึ้นได้ใน
เล่มนี้ ก็ให้ความรู้ในวิชาประวัติศาสตร์แหลมอินโดจีนสมัย
โบราณ อันเป็นความรู้มีประโยชน์ไม่น้อย จึงหวังว่าจะได้มี
โอกาสพิมพ์ตอนที่เหลืออยู่นั้นในกาลต่อไป

ขออนุโมทนาในกุศลจริยาที่ถณิณานุปทาน ซึ่งข้าราชการ
เก่าใน กรมสุราและกรมศุลกากรได้มีสมานฉันท์สละทรัพย์พิมพ์
หนังสือเรื่องนี้อุทิศถวายอันเป็นเครื่องหมายแห่งกตัญญูกตเวทิตา
ธรรมนี้ จงเป็นบุญราศีอำนวยสุขสมบัติให้สัมฤทธิ์แด่พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อริราช ในสมัยปรายกพล เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๘ มีนาคม ๒๔๘๒

สารบัญ

คำชี้แจงของผู้แต่ง	หน้า	ก.
เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ	"	๑
๑. บทนำ	"	๑
๒. สมัยก่อนประวัติศาสตร์	"	๑๗
๓. แหลมมะลายู	"	๓๗
๔. ประเทศขัมปา	"	๕๓
๕. ประเทศขัมปาคอนเสื่อม	"	๗๒
๖. ประเทศฟูนัน	"	๘๕

คำชี้แจงของผู้แต่ง

หนังสือเรื่องนี้ ต้องการจะเล่าประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ รวบรวมเอาข้อความต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดี มีความเห็นไว้ มาจัดให้เป็นลำดับติดต่อกันเพื่อให้เห็นเค้า ว่ามีรูปร่างแต่ครั้งนั้นเป็นอย่างไร หรือถ้าจะเปรียบก็เหมือนเราดูแผนที่แหลมอินโดจีนคราวเดียวกัน ก็เห็นรูปร่างได้ตลอด ถ้าดูเฉพาะตอนตะเภาประเทศ จะไม่ทราบวาดติดต่อกันอย่างไร การดูแผนที่แต่รูปนอก จะให้รู้ไปถึงรายละเอียดในรูปนั้นไม่ได้ ฉะนั้น หนังสือเรื่องนี้ก็เป็นฉนั้น

เรื่องเก่าแก่ของประเทศชาติต่าง ๆ ในตอนเริ่มแรกสมัยดึกดำบรรพ์ มักเป็นชนิดตำนานมีนิยายนิทานแทรก ซึ่งทรงจำและเล่าสืบต่อปากกันมา จนในที่สุดจดหรือแต่งเป็นหนังสือขึ้นไว้ตำนานเหล่านี้ แม้ชั้นเดิมจะมีความจริงอยู่มาก แต่เมื่อต่อปากกันมาหลายชั่วคน และเป็นเวลาล่วงมาแล้วช้านาน ไม่มีการชำระสะสางกัน ก็เท่ากับโลหะที่ทอดทิ้งไว้นาน ย่อมมีสนิมและมลทินต่าง ๆ เข้าจับเกาะพอกพูนอยู่หนาแน่น มองไม่เห็นเนื้อเนื้อเชื้อแท้ที่อยู่ข้างในนั้น ด้วยเหตุดังนี้ ตำนานต่าง ๆ โดยมากแม้จะมีเค้าความจริง แต่ความจริงนั้นมักถูกผันแปรแก้ไขจนพินเหลือแทบเหลือเชื้อ จะอาศัยศักราชและเหตุการณ์ที่จัดไว้ ก็มักสับสนปะปนกัน ถ้าตำนานเหล่านั้น ในเรื่องใดที่ผู้เล่าผู้แต่งมี

ศรัทธากล้าแข็งในศาสนาหรือสิ่งที่มีค่า เรื่องนี้ก็มีมักเป็นไปตาม
ตามอรรถาธิบายของผู้แต่ง แต่นั่นก็อีกทีที่ไม่แปลก เพราะการแต่ง
หนังสือย่อมพูดได้ตามใจ ถูกจริงก็มี เดาเอาผิดก็มี เพราะฉะนั้น
การศึกษาหาความรู้ในเรื่องเก่าแก่ จึงต้องอาศัยสอบสวนเปรียบเทียบ
เทียบจากตำนานต่าง ๆ ทั้งของตนและของคนอื่นซึ่งอาจเกี่ยวเนื่อง
ติดต่อถึงกัน เพียงเท่านั้นยังไม่พอ ยังต้องใช้ความรู้ทางโบราณคดี
เข้าช่วย มีการค้นคว้าหาหลักฐานจากโบราณสถานโบราณวัตถุ
ศิลปวัตถุและศิลาจารึก มาประกอบพิจารณาลงข้อสันนิษฐาน
แต่หลักฐานต่าง ๆ ที่ค้นคว้าหามาได้ ไม่ใช่จะได้มาบริบูรณ์ในที่
เดียว ต้องค้นคว้าหาถิ่นเรื่อยไป ได้มาเท่าใดก็อาศัยเป็นเครื่อง
สันนิษฐานเท่านั้น เมื่อได้หลักฐานมาใหม่มีเหตุผลแวดล้อมดี
กว่า ก็ต้องแก้ไขเพิ่มเติมใหม่ เพราะฉะนั้น ความรู้ในทางโบราณ
คดี จึงต้องทำกันเรื่อย แก้ไขกันเรื่อย ไม่ได้ยุติเพียงเท่าที่มีอยู่
ผลที่นักปราชญ์โบราณคดีค้นคว้าและบันทึกขึ้นไว้ จึงเป็นเรื่อง
ที่จะเอามาอ่านกันให้เป็นเรื่องราวอย่างหนังสือธรรมดาไม่ได้ เขา
ต้องนำหลักฐานและเหตุผลแวดล้อมมาพิสูจน์ยืนยันประกอบการ
สันนิษฐานเท่าที่คิดเห็นว่าจะเป็นเช่นนั้นได้ ความเห็นเหล่านี้
ถ้าหลักฐานทางโบราณคดียังค้นคว้าหาได้ไม่เพียงพอ ก็มีมักเป็น
ต่าง ๆ กัน แล้วแต่ความรู้ความคิดเห็นของนักปราชญ์โบราณคดี
คนนั้น ๆ ต่อจากนั้นขึ้นไปก็ตกเป็นหน้าที่ของนักปราชญ์ประวัติศาสตร์
ที่จะรวบรวมเก็บเอาเป็นหลักฐานต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์

โบราณคดีบันทึกไว้ มาแต่งให้เป็นเรื่องราวเป็นประวัติศาสตร์ขึ้น
 เราควรจะขอใจนักปราชญ์โบราณคดี ที่มีความเพียรพยายาม
 ค้นคว้านำเอาเรื่องที่เร้นอยู่ มาเผยแพร่ให้ทราบ และหนังสือ
 เรื่องที่เขียนนี้ ก็ได้อาศัยเก็บข้อความจากหนังสือต่าง ๆ ที่
 นักปราชญ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์เหล่านั้นแต่งเอาไว้เลือก
 เอาแต่เรื่องของประเทศในแหลมอินโดจีน และแหลมมลายู
 สมัยโบราณ ซึ่งบัดนี้ได้สิ้นสุดไปแล้ว คือประเทศจัมปาของ
 แวกาม อาณาจักรฟูนัน เมืองศรีเกษตรของพะมา เมืองสุ-
 ธรรมวดีของมอญ อาณาจักรทวารวดี และอาณาจักรศรีวิชัย
 การเล่าเรื่องประเทศเหล่านี้ ก็เท่ากับนำเอาเรื่องแหลมอินโดจีน
 ทั้งหมดมาอัดย่อลงเป็นหนังสือเล่มนี้ทีเดียว ย่อมมีขาดตกบก-
 พร่องไม่น้อย เพราะผู้เขียนไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์ หากชอบ
 อ่านเรื่องอย่างน้อยบ้าง เมื่ออ่านแล้วอยากจะจำเอาไว้ จึงรวบรวม
 เขียนขึ้น เพื่อช่วยความจำเท่านั้น

พระยาอนุนานราชทิน
 (เสฐียรโกเศศ)

วันที่ ๓๐ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ

๑ บทนำ

จะขอเล่าเรื่องราวสมัยโบราณของประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน เก็บข้อความเอามาจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีและประวัติศาสตร์แต่งไว้ ประเทศต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนแหลมอินโดจีน ตอนกลางก็มีประเทศไทยของเรา ถัดออกไปทางตะวันตกก็มี พม่าและมอญ ทางตะวันออกก็มีเขมรและญวน ลงไปได้ในแหลมมะลายู ก็มีมะลายู นอกแหลมอินโดจีนออกไป ฝั่งเหนือก็มีจีน ฝั่งตะวันตกข้ามทะเลไป ก็มีอินเดียและเกาะลังกา ถัดแหลมมะลายูลงมาได้ฝั่งตะวันออก ก็มีเกาะสุมาตรา ชะวา บาหลี บอเนียวและเกาะอื่นๆ อีกมาก ในตำราภูมิศาสตร์เรียกหมู่เกาะเหล่านี้รวมกันว่า อินเดียนตะวันออกของวิลันดา เพราะว่าเกาะส่วนมากตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาตินั้น โดยเหตุที่ชาวเกาะเหล่านี้ ส่วนมากเป็นเผ่าพันธุ์ในตระกูลภาษาชวามะลายู และมีอยู่ตลอดขึ้นมาถึงส่วนใต้ของแหลมมะลายูด้วย ทางโบราณคดีจึงเรียกว่า อินโดเนเซีย เพื่อให้รวมแหลมมะลายูส่วนใต้เข้าเป็นกลุ่มเดียวกัน เหตุด้วยมีขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ศิลธรรม ภาษา ความคิดความอ่าน และ

อะไรต่ออะไรอีกหลายอย่าง สืบต่อเป็นสมบัติของชาติเป็นแนว
เดียวกันมา

ประเทศชาติเหล่านี้ สมัยโบราณเคยติดต่อกัน ทั้งในทาง
เป็นมิตรไมตรีและเป็นศัตรู มากบ้างน้อยบ้าง ตามส่วนแห่ง
ความเป็นไปของประเทศชาตินั้น ๆ โดยเอกเทศ ต่างมีเรื่องราว
แต่เก่าก่อนว่าด้วยประเทศชาติของตน จัดเป็นหนังสือขึ้นไว้ ซึ่ง
เราเรียกกันแต่เดิมว่าพงสาวดาร แต่เดี๋ยวนี้เรียกว่าประวัติศาสตร์
ยังใช้เรียกเป็นสามัญปะปนกันทั้งสองอย่าง พงสาวดารเหล่านี้
ในตอนต้น ๆ มักกล่าวความรว ๆ มั่ว ๆ เพราะเป็นเวลาล่วงมา
นานไกล ข้อความที่กล่าวไว้ มักเกี่ยวไปในเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์
มีผีสางเทวดานาคและมังกรเข้ามาแทรกอยู่ด้วย ทำให้เห็นเป็น
เรื่องเกินความจริง ถัดขึ้นไปถึงสมัยมนุษย์ยังไม่รู้จักจดข้อความ
เป็นหนังสือ ฝรั่งเรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนเรื่องราว
ที่จะจดขึ้นไว้ ซึ่งเรียกว่าสมัยประวัติศาสตร์ในตอนต้น ๆ อาจ
สืบเนื่องมาแต่เรื่องที่เกิดขึ้นใน สมัย ก่อน ประวัติศาสตร์ ก็ได้
แล้วมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของ สืบต่อปากทรงจำกันมา จนเมื่อรู้
จักใช้จดเป็นตัวหนังสือขึ้นแล้ว จึงได้นำเอามารวมไว้ด้วย เป็น
ตอนต้นของพงสาวดาร เพราะฉะนั้นเรื่องสมัยก่อนประวัติศาสตร์
กับสมัยประวัติศาสตร์จึงคาบเกี่ยวกัน ตกเป็นหน้าที่ของนัก
ปราชญ์โบราณคดี จะสืบสาวค้นคว้าหาความจริงที่เร้นอยู่ในนั้น
อาศัยเหตุที่ความเจริญของมนุษย์มีต่าง ๆ กัน เร็วบ้างช้าบ้าง

บางประเทศชาติก็มีความเจริญมาแล้ว นับเวลาตั้งหลายพันปีขึ้นไป บ้างก็เพิ่งมีความเจริญตกอยู่ในเวลาไม่ถึงพันปี ที่ยังอยู่ในวิสัยก่อนประวัติศาสตร์ก็มี เช่นมนุษย์ชาวพื้นเดิมในทวีปออสเตรเลีย หรือพวกชาวป่าชาวเขายังอยู่ห่างต่อความเจริญเหตุการณ์ค้นคว้าหาความรู้ทางโบราณคดี จึงต้องใช้สอบสวนจากตำนานและเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งชาติที่เจริญแล้วในสมัยนั้นจดเอาไว้เป็นเครื่องช่วยสอบอีกทางหนึ่ง เปรียบเหมือนเราอยู่บนที่สูงทอดสายตามองดูลงมาเบื้องต่ำโดยรอบ ก็จะเห็นภูมิประเทศที่อยู่ใกล้ ๆ ได้ชัด ถัดไปไกลจะเห็นภูมิประเทศเลื่อนออกไปโดยลำดับ จนในที่สุดมองไม่เห็นอะไร นอกจากเป็นเมฆหมอกดูสลับมัว ๆ อยู่ทั่วไปที่ขอบฟ้า เราอาจนึกเห็นวาดอนที่อยู่ถัดออกไป คงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นการเดาคิดเอา ถ้าเป็นคนสมัยโบราณ ก็อาจคิดไปในทางที่ว่า เป็นนอกฟ้าป่าหิมพานต์ก็ได้ อุบายที่จะให้ทราบได้ว่า ภูมิประเทศที่เห็นอยู่มัว ๆ มีลักษณะอย่างไร ก็ได้แต่ขึ้นไปอยู่บนที่สูงสูงกว่า หรือใช้กล้องขยายดูไกลส่องดู ก็จะเห็นภูมิประเทศที่อยู่ไกลได้ชัดเข้า แต่จะพบเห็นตอนที่มัวอยู่ถัดต่อไปอีก ไม่มีที่สิ้นสุดนั้นใด เรื่องราวของประวัติศาสตร์ก็เป็นฉนั้น ในสมัยใกล้ ๆ ก็ทราบได้ดี ถัดขึ้นไปก็ทราบไม่ได้ชัด ต้องอาศัยวิชาโบราณคดีเข้าช่วย แต่ก็ยุติอยู่เพียงที่อาจสืบสาวกันไปถึงได้เท่านั้น ถัดขึ้นไปจนถึงสมัยลึกลับก็ดำบรพ์ ก็หมดปัญญา

สามัญจะทราบได้แน่ นอกจากเดาเอาตามเหตุผลที่คิดได้ ซึ่ง
อาจเป็นอย่างนี้หรือไม่เป็นเช่นนี้ก็ได้ทั้งสองสถาน แต่ถ้า
คนเราที่เป็นปกติชนไม่คิดเสียเลย ความเจริญก้าวหน้าในวิชา
ความรู้ก็มีได้ช้า เพราะความคิด เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะและ
ความเจริญ

ถึงตอน^{นี้} มีข้อที่ควรจะต้องต่อไป ก็คือคำว่าโบราณคดี
หมายความว่าอะไร โบราณคดีเป็นวิชาว่าด้วยการศึกษาเรื่องราว
ของมนุษย์สมัยโบราณ โบราณในที่นี้ตามธรรมดาที่แปลว่าเก่าแก่
เป็นเวลาล่วงมาแล้วนาน นานเท่าที่รู้สึกนึกเห็นกันว่านาน เอา
กำหนดกฎเกณฑ์จากความนานของเวลาโดยแท้ไม่ได้ ด้วยเวลา
ไม่มีเขตต์ นอกจากจะสมมติขึ้นเขตต์ขึ้น เพราะฉะนั้นเวลา
แค่ไหนจึงเป็นโบราณ มนุษย์ต้องวางกำหนดเอาเอง ว่าในส่วน
โบราณคดี โบราณในที่^{นี้} หมายถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์
แต่เพราะเหตุที่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เหลื่อมล้ำเข้ามาใน
สมัยประวัติศาสตร์อยู่บ้าง เขาจึงรวมเอาเรื่องในสมัยประวัติ
ศาสตร์ตอนที่เรียกว่าโบราณเข้าด้วย จึงเกิดจำเป็นต้องแบ่ง
เรื่องราวในสมัยประวัติศาสตร์ออกเป็นสามตอนคือ สมัยโบราณ
สมัยกลาง และสมัยปัจจุบัน เพื่อบั่นเรื่องให้เป็นตอนๆ สะดวก
แก่การพูดการศึกษา ที่แบ่งอย่างนี้ ไม่ใช่ว่าจะตัดออกได้เหมือน
อย่างแบ่งขนมออกเป็นชิ้น ๆ การแบ่งเวลาต้องใช้ตัดแบ่งกัน
อย่างสมมต เป็นทำนองแบ่งชั่วอายุของคน เราจะบอกไม่ได้ว่า

ผู้หนึ่งผู้หนึ่งเป็นคนสมัยเก่าหรือสมัยใหม่ในปรี
 ภูมิไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องเหลื่อมล้ำกันอยู่ จึงต้องใช้สมมติ
 โดยอาศัยอะไรบางอย่าง เป็นเครื่องกำหนดจดจำ การแบ่งยุค
 ในสมัยมีประวัติศาสตร์ก็เป็นเช่นเดียวกัน จะต้องใช้เหตุการณ์
 ที่เกิดขึ้นเห็นได้เด่นเป็นตอนแบ่งยุค เช่นประวัติศาสตร์ของ
 ยุโรป เขาถือเอาเหตุการณ์ตอนที่อาณาจักรโรมัน ฝ่าย
 ตะวันตกสิ้นสุดลง เป็นหมุดเขตต์ยุคโบราณ นี่เป็นต้น เมื่อมาถึง
 ประวัติศาสตร์ไทย ถ้าจะถือเอาสมัยก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยา
 ย้อนถอยขึ้นไปจนถึงครั้งตั้งเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีของไทย
 ฝ่ายเหนือเป็นยุคโบราณ ถือเอาสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นยุคกลาง
 และสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เป็นยุคปัจจุบัน (หรือ
 จะถือเอาสมัยกรุงธนบุรีเป็นยุคหัวต่อระหว่างยุคกลาง กับ ยุค
 ปัจจุบัน) ดูก็จะได้บังกระมัง ว่าในส่วนกำหนดคำว่าโบราณ
 ของไทย ย่อมถือเอาอายุร้อยปีขึ้นไปเป็นกำหนด ของอะไรๆ
 ที่มีอายุกว่าร้อยปีก็เรียกว่าของโบราณได้

โบราณคดีเป็นเรื่องศึกษาตามแนววิทยาศาสตร์ หมายความว่า
 จะต้องทำการค้นคว้าหาหลักฐานอย่างมีระเบียบแบบแผน • มี
 หลักสำหรับสอบสวนพิจารณาชอบด้วยเหตุผล ไม่ใช่ค้นคว้ากัน
 อย่างธรรมดา เป็นต้นว่า ต้องการจะขุดค้นหาโบราณวัตถุ ก็เอา
 จอบเสียมขุดลงไปในดินตามบุญตามกรรมอย่างนี้ไม่ใช่ การขุด
 ค้นอย่างวิทยาศาสตร์ในเรื่องก่อนสมัยประวัติศาสตร์ เขามีวิธีทำ

กันอย่างไร เป็นเรื่องจะนำมาเล่าไว้แต่ย่อในที่นี้ไม่สะดวก จึง
ยกไว้ (ถ้าอยากรู้ควรอ่านดูเรื่องก่อนประวัติศาสตร์ สมเด็จพระ
พระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑)
ส่วนสมัยประวัติศาสตร์ ได้อาศัยสืบสาวพิจารณาเอาจากหลักฐาน
ต่อไปนี้

(๑) โบราณสถาน เช่นพระสถูปเจดีย์ และเทวสถาน
เป็นต้น และรวมทั้งที่ปรักหักพัง หรือเหลืออยู่แต่ซากจมฝัง
ซับซ้อนอยู่ในดิน ตลอดจนซากบ้านซากเมือง ซากกำแพง ถนน
เทินคูประตูปเป็นต้น

(๒) โบราณวัตถุ คือสิ่งต่างๆ ที่ถือว่าเป็นของเก่า จะเป็น
อาวุธ ถ้วยโถโอชามและเครื่องใช้ไม้สอยอะไรก็ตาม รวมทั้งที่
เป็นของแตกหักปากบิ่นไม่เป็นชิ้นดี สุดแล้วแต่จะขุดค้นหาได้

(๓) ศิลปวัตถุ ได้แก่สิ่งของที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นด้วย
ฝีมือทำอย่างประณีตบรรจง เพ่งเล็งถึงความสวยงามตามที่เจ้าของ
ผู้สร้างเห็นว่าเป็นงาม ไม่ใช่ชนิดที่ทำด้วยเครื่องจักรได้คราวละ
มาก ๆ แม้จะเป็นของหมดจดงดงามประณีตสักปานไร ก็จะไม่
เป็นศิลปวัตถุไม่ได้ โบราณวัตถุที่มีอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ
มักเป็นศิลปวัตถุด้วยในตัวเอง โบราณวัตถุและศิลปวัตถุจึงเป็นของ
คู่กันไปในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา บัณฑิตสร้างพระ
พุทธรูปขึ้นไว้สักการบูชา เพื่อยึดเหนี่ยวเอาเป็นที่พึ่งทางใจ
ซึ่งเป็นผู้หล่อผู้สร้างพระพุทธรูปขึ้น บัณฑิตใช้ความคิดและฝีมือ

ทำด้วยความชำนาญ ประณีตบรรจงให้งดงาม สมกับที่คิดไว้
 เหตุนี้พระพุทธรูปของโบราณส่วนมากจึงตกอยู่ในจำพวกศิลปวัตถุ
 ในสถานพิพิธภัณฑที่มีศิลปวัตถุสะสมไว้มาก ก็เพื่อประโยชน์ใน
 ทางโบราณคดีเป็นข้อใหญ่ จนความเข้าใจกันเป็นธรรมดา ว่า
 การศึกษาโบราณคดี ก็คือพิจารณาคุณค่าศิลปวัตถุของเท่านั้นเอง ถ้า
 เราเข้าไปชมสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสถานพิพิธภัณฑแห่งชาติ
 ของเรา จะเห็นเขาจัดแบ่งพระพุทธรูปไว้เป็นหมวดหมู่ มีป้าย
 บอกไว้ว่านี่สมัยทวารวดี นี่สมัยลพบุรี นี่สมัยศรีวิชัยและ
 สมัยอื่น ๆ อีกหลายสมัย แล้วบอกเรื่องราวและอายุของสมัย
 เหล่านั้นไว้ด้วย เขารู้ได้อย่างไร จึงจัดแบ่งไว้เช่นนั้น ตอน
 นี้แหละที่รู้ได้จากวิชาโบราณคดี เพราะธรรมดาผู้สร้างพระพุทธรูป
 ป่อมจะต้องคิดพระรูปพระโฉมพระพุทธรเจ้า โดยเอารูปร่างหน้า
 ตาของคนพวกเดียวกันเป็นที่ตั้ง หรือไม่เช่นนั้นก็เอาแบบอย่าง
 จากที่คิดไว้ เพราะฉะนั้นพระพุทธรูปโดยมาก จึงมีพระพักตร์
 ละม้ายแม่นยำ ไปตามรูปร่างหน้าตา ของมนุษย์ชาติที่เป็น ผู้สร้างขึ้น
 เช่นพระพุทธรูปของอินเดีย ของพม่า มอญ ไทย หรือจีน ก็มี
 ลักษณะพระพักตร์เป็นไปตามเค้าหน้าตาส่วนรวมของชนชาติพื้นๆ
 นักโบราณคดีจับเอาข้อนี้เป็นเครื่องสังเกตพิจารณา จึงสามารถ
 แบ่งพระพุทธรูปออกเป็นสมัยและหมวดหมู่ได้ กระทำให้ทราบ
 เรื่องราวความเป็นไปของชาติต่าง ๆ ครั้งโบราณ โดยอาศัยพระ
 พุทธรูปเหล่านี้เป็นหลักฐาน ประกอบการพิจารณาด้วยส่วนหนึ่ง

(ถ้าต้องการทราบเรื่องต่อไป ควรอ่านดูในตำนานพุทธเจดีย์สยาม ซึ่งสมเด็จพระยาตำราง ฯ ทรงนิพนธ์ และเรื่องโบราณวัตถุของสยาม ของหลวงบริบาลปริทัศน์)

(๔) ศิลาจารึก คือข้อความที่จารึกเป็นเรื่องราวไว้ในหิน เป็นหลักฐานทางโบราณคดี ที่ได้เรื่องราวแน่นอนดีกว่าหลักฐานอย่างอื่น แต่ความลำบากยากเย็นมีอยู่ ที่จะต้องอ่านหนังสือซึ่งจารึกไว้ แล้วแปลและตีความหมายในนั้นให้ออก ซึ่งไม่เป็นของง่ายเลย (ควรดูหนังสือประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๑ ที่ ๒)

(๕) ตำนานพื้นเมืองและบันทึกจดหมายเหตุที่ชาติต่าง ๆ จดเอาไว้ในสมัยนั้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องมาถึงประเทศที่นักปราชญ์โบราณคดีกำลังสืบสาวค้นคว้าอยู่

นักปราชญ์โบราณคดีได้อาศัยสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ เามาประกอบสอบสวนพิจารณา สามารถกุมกันเข้า จนได้เรื่องราวติดต่อกัน ว่ามนุษย์อยู่ในถิ่นนั้นสมัยนั้น มีลักษณะการปกครอง การทำมาหากิน การนับถือลัทธิศาสนาและความประพฤติในศีลธรรม จารีตธรรมเนียมประเพณี และการสัมพันธ์ที่มนุษย์เหล่านั้นได้มีกับมนุษย์พวกอื่น ๆ มีมาอย่างไร ถ้าจะเปรียบหลักฐานทางโบราณคดี ก็ละม้ายคล้ายกับร่องรอย ที่นักสืบสามารถจับเอาเค้าเงื่อน แล้วสืบสาวเอาเรื่องได้ นิยายเรื่องนักสืบเชอร์ล็อกโฮมของฝรั่ง ว่านักสืบเชอร์ล็อกโฮมเห็นขบู่หูกิทราบได้ว่าเป็นขบู่หูกิชนิดใด นี่ก็แปลว่านักสืบต้องมีความรู้

หลายอย่าง ต้องมีความจดจำดี เป็นผู้ตาไวช่างสังเกต จึงจะ
ใช้ร่องรอยที่พบให้เป็นประโยชน์ได้ นักโบราณคดีก็เหมือน
นักสืบ ต้องมีวิชาความรู้รอบตัว เมื่อชุดได้โองแตกขามบิน
มาขึ้นเดี๋ยว ก็สามารถจะจับเค้าเอาเงื่อนในทางประวัติศาสตร์ได้
การจับเค้าอย่างนี้คือการเดานั่นเอง บางทีก็ถูกเพง บางทีก็เฉียด
ไป แต่ว่าเป็นการเดาที่ใช้วิชาความรู้สอบสวน ไม่ใช่สุ่มสี่
สุ่มห้า ถึงแม้ว่าจะเดาพลาดก็ยังมีคนข้างหลังสืบสาวต่อไป
จนกว่าจะได้หลักฐานที่ลงเนื้อเห็นชอบกันว่า ที่ถูกควรจะเป็น
อย่างนั้น ยกตัวอย่างในศิลาจารึกของเขมรที่เขาได้ไว้ อังถึง
ยโสธรศิรี ที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์หนึ่งสมัยโบราณทรงสร้าง
ขึ้น นักปราชญ์โบราณคดีครั้งแรกสันนิษฐานว่า ยโสธรศิรีอยู่ที่
ปราสาทบาเยนในเมืองนครธม เพราะได้หลักศิลาจารึกที่นี้ แต่
ลักษณะลวดลายและสิ่งก่อสร้างที่ปราสาทบาเยนส่อให้เห็นว่าเป็น
ของใหม่กว่าที่นครวัดจึงยังเป็นที่สงสัยอยู่ ต่อมานักปราชญ์
โบราณคดีอีกผู้หนึ่ง (Stern) ว่ายโสธรศิรีไม่ใช่บาเยน แต่อยู่ที่
พิมานอากาศ มาบัดนี้นักปราชญ์อีกคนหนึ่ง (Goloubew) ว่า
ยโสธรศิรี อยู่ที่เขามาเกอง ทั้งนี้ก็เพราะหลักศิลาที่จารึกเรื่องนั้นเข้า
ใจว่าถูกย้ายไปประดิษฐานผิดไป เพราะปราสาทบาเยนปรากฏ
ตามหลักฐานว่าสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ภายหลังสร้าง
นครวัด บางทีจะเป็นด้วยกษัตริย์เขมรต่อมาย้ายราชธานีที่ประทับ

จากพนมบาเกง มาอยู่ที่พืมานอากาศและที่มายน ช้อยโสธรกวี
จึงได้ย้ายตามมาด้วย

ข้อสันนิษฐานทางโบราณคดีเป็นเช่นนั้น จะถือเอาเป็น
แน่นอนได้เพียงใด ก็แล้วแต่หลักฐานที่สำรวจตรวจค้นได้ ถ้า
ได้หลักฐานมาดี ข้อสันนิษฐานก็หมดจดงดงามถูกมากกว่าผิด
ดังนี้ ความรู้ทางโบราณคดีจึงเป็นเรื่องต้องช่วยกันค้นคว้า ช่วย
กันสืบสาวหาความจริง เป็นผลเกิดจากความรู้ของนักปราชญ์
โบราณคดีมากคนด้วยกัน และต้องอาศัยแลกเปลี่ยนความรู้กัน
เป็นชั้น ๆ ไม่หยุดอยู่ ได้ความรู้มาเท่าไร ก็เอามาคุยกันเป็น
รูปร่างไว้พลางก่อน จนกว่าจะได้ส่วนที่ขาดอยู่มาเพิ่มเติม จึงจะ
คมให้ได้รูปร่างดีขึ้น

ว่าถึงเรื่องโบราณคดีเกี่ยวกับ ประเทศในแหลมอินโดจีน
เพิ่งจะมีขึ้นในเวลาไม่สู้ช้านัก แม้ผลที่เขาสอบสวนได้มา จะ
ยังไม่หมดจดงดงามก็ดี แต่รูปโครงส่วนใหญ่ก็นับว่าได้มาแล้ว
อย่างบริบูรณ์ จะขาดอยู่ก็แต่ที่เป็นรายย่อยเท่านั้น พอจะเป็น
เครื่องช่วยเรา ให้เห็นภาพรูปรนอกของแหลมอินโดจีนสมัย
โบราณได้ชัดแจ้งขึ้น แต่หนังสือที่นักปราชญ์โบราณคดีแต่งไว้
มักเป็นเรื่องที่เขาไม่ได้แต่งให้อ่านกันเป็นสามัญ เรื่องที่เล่าก็
ไม่ติดต่อกัน ด้านของใคร ใครก็พูดแต่เฉพาะด้านของตัวเองตาม
ถนัดชำนาญ จึงเป็นเรื่องอ่านได้ลำบาก ทั้งเรื่องที่แต่งเอาไว้ก็
มักมีอยู่ในหนังสือที่สมาคมนักปราชญ์ต่าง ๆ พิมพ์ขึ้น มีราคา

แพ่งหาอ่านได้ยาก นอกจากจะอาศัยยืมอ่านจากหอสมุดแห่งชาติ
 ในหนังสือเรื่องนี้ จะขอนำเอาผลของการสืบสวนโบราณคดีใน
 แหลมอินโดจีนเท่าที่เขาสืบสวนพิจารณาและลงสันนิษฐานไว้มา
 เล่าให้เป็นเรื่องเดี๋ยวดัดต่อกันโดยสังเขป เพียงช่วยให้ผู้อ่าน
 คุ่มเรื่องราวนึกเห็นอย่างคร่าว ๆ ได้ตลอดแต่รูปนอก เท่ากับ
 มองเห็นประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนครั้งโบราณได้ทั้งหมด
 รวดเดียว ไม่เช่นนั้น ก็จับเรื่องต้นชนปลายกันได้ไม่ค่อยติด
 เพราะแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ มีชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่ยกเข้า
 มาตั้งอยู่มากมายหลายภาษาและเป็นหลายแคว้น มีเหลื่อมล้ำ
 ขั้วซ้อนกัน ในทางความเจริญเป็นหลายยุคหลายสมัย

ก็และเรื่องราวของมนุษย์ครั้งโบราณนั้น ข้อใหญ่ใจความ
 อยู่ในเรื่องกิน トラบโดมนุษย์ยังหิวอยู่ ก็ต้องชวนขายหาอาหาร
 มาใส่ปากเลี้ยงท้องเสียก่อน แล้วจึงจะคิดถึงเรื่องอื่นได้ แผ่นดิน
 ตอนไหนมีทางหากินได้ง่าย มนุษย์ก็พากันอพยพมาตั้งหลักแหล่ง
 อาศัย เมื่อมีความเจริญมั่งคั่งขึ้น มีจำนวนคนในหมู่เกิดขึ้นมาก
 ในที่สุดก็ต้องขายแดนหากินออกไปไกล เมื่อไปพบที่ใดอุดม
 สมบูรณ์อีก ก็เข้าไปครอบครอง ถ้าแผ่นดินตอนนั้นมีมนุษย์
 พวกอื่นเป็นเจ้าของถิ่นอยู่แล้ว เห็นว่ามีจำนวนน้อยและอ่อนแอ
 กว่า ก็เข้าบังคับขับไล่ขอยึดถิ่นเอาต่อ ๆ พวกเจ้าของถิ่นสู้
 ไม่ไหว ก็ต้องเสียความเป็นไทยไป ยอมตนให้ใช้เป็นข้าทาส
 หรือไม่เช่นนั้นก็หนีไปแสวงหาที่ทำมาหากินใหม่ ถ้าไปพบที่ซึ่ง

มีมนุษย์พวกอื่นเป็นเจ้าของอยู่แล้ว เมื่อเห็นเป็นโอกาส ก็เข้า
 แย่งชิงเอา เป็นทำนองเดียวกับที่ตนเคยโดนมาแล้ว เพราะ
 ฉะนั้น เรื่องราวของมนุษย์สมัยโบราณ ที่เรียกกันว่าพงสาวดาร
 หรือประวัติศาสตร์ จึงตกอยู่ในเรื่องท้องหิวมาก่อนทั้งนั้น และ
 เป็นเรื่องแย่งหากินกันเป็นทอด ๆ อย่างปลาใหญ่กินปลาน้อย
 ปลาน้อยกินปลานิด ถ้าใครไม่มีเขี้ยวจะสามารถรุกรานหรือ
 บังคับตัวได้ ก็ตกเป็นพวกปลานิด ต้องหนีไปอยู่ที่อื่นในที่ห่าง
 ไกลไปมายาก เช่นบนเขาสูงหรือในป่าดงพงทึบ ที่อยู่ที่เช่นนั้นมัก
 กันดาร ไม่ใคร่มีใครต้องการมาแย่งชิงเอาไปนัก พวกที่หนีไป
 อยู่ ก็นับว่ามีความสุขขึ้น แต่เป็นความสุขชนิดที่เจริญได้ช้า
 เพราะต้องหาอาหารใส่ปากเลี้ยงท้องไม่สู้สมบูรณ์ มีโอกาสติด
 ต่อกับวิวิสาสะกับคนภายนอกได้น้อย ถ้าพบปะกันเข้าก็มี
 แต่เป็นศัตรูเบียดเบียนพม่าพ่นกัน ที่จะมีโอกาสได้แลกเปลี่ยน
 ความคิดความรู้ในทางเป็นมิตรไมตรี เห็นจะมีได้น้อย มนุษย์
 อย่างวุ่น จึงตกเป็นพวกชาวป่าชาวเขา สืบลักษณะความเป็นอยู่
 อย่างนั้น มาจนทุกวันนี้ และยังมีอยู่มาก มนุษย์โบราณที่แยก
 ย้ายกันไปอยู่ในที่ต่าง ๆ เป็นหลายพวกหลายเหล่า มีชื่อต่าง ๆ
 กัน ลางพวกมีเชื้อชาติดั้งเดิมร่วมกัน หากแต่แยกย้ายไป
 อยู่ในที่ห่างไกล เป็นระยะเวลาห่างกันนานตั้งหลายพันปี ไม่
 สู้ติดต่อกันเหมือนเมื่อครั้งยังอยู่ใกล้ชิดสนิทกัน เพราะการไป
 มาไม่สะดวก ทั้งพวกที่แยกย้ายกันไปอยู่ ก็เกิดผสมเข้ากับ

พวกอื่น ลักษณะความเป็นอยู่ก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและ
 สิ่งแวดล้อม กระทำให้ผิดแปลกออกไปได้มาก ๆ ทั้งรูปร่าง
 ผิวพรรณและภาษา จนแทบไม่น่าเชื่อว่ามีเชื้อชาติร่วมเผ่าพันธุ์
 เดียวกัน เช่นพวกฝรั่งกับพวกอินเดียขาวฮินดู หรือมอญกับ
 เขมร เป็นต้นอย่าง

เพื่อประโยชน์ที่จะทราบว่ มนุษย์พวกไหนต่อพวกไหน
 เป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน นักปราชญ์จึงหาวิธีสอบสวนและวางกำหนด
 ขึ้นไว้ โดยจัดรวมมนุษย์เข้าพวกกันเป็นเผ่าชาติ วิธีที่เขาจัดแบ่ง
 คือ สอบสวนรูปพรรณสัณฐานของมนุษย์ มีทรวดวัดรูปลักษณะ
 ของกระดูกศีรษะ จนลักษณะรูปจมูก คาง ใบหน้า ผมน
 สีลูกในตา และขนาดตัวสูงต่ำดำขาวเป็นต้น แล้วเอาผลที่สำรวจ
 ไว้ได้ มาเปรียบเทียบกับกันดู ถ้าเห็นมนุษย์พวกใดภาษาใด มี
 ลักษณะละม้ายคล้ายคลึงกันมาก ก็จัดรวมกันเข้าเป็นเผ่าพันธุ์
 หนึ่ง ชาติที่เขาเอาเข้ารวมกันนี้ เขาไม่ได้ยืนยันว่าเป็นชาติ
 ร่วมบรรพบุรุษเดียวกัน บอกได้แต่ว่า มนุษย์พวกนั้น ๆ ว่า
 นะเพาะในทางรูปร่างหน้าตา อาจถือได้ว่าเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน
 เท่านั้น เขาจะบอกให้แน่นอนยิ่งกว่านั้นไม่ได้เป็นธรรมดา เพราะ
 มนุษย์ไม่ได้รวมกันอยู่แต่ในหมู่ หรือผสมพันธุ์กันได้แต่เพาะ
 ในพวกเดียวกันเท่านั้น มนุษย์ย่อมมีอพยพย้ายถิ่น จะเป็นด้วย
 สมักรใจ หรือถูกกวาดครัวเอาไปก็ตาม แล้วก็ไปติดต่อผสม
 กันกับพวกอื่น จนรูปร่างหน้าตาของผู้ที่สืบสายโลหิตต่อมา ต้อง

เปลี่ยนไป สุดแล้วแต่สิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์จะหนักเบาไปทางไหน ฝรั่งคนหนึ่ง (Dr. Richardson) ได้เล่าไว้ในระยะทางไปเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๕ ว่า เจ้าราชวงศ์เมืองเชียงใหม่มีภรรยาด้วยกัน ๒๔ คน ในภรรยาเหล่านั้น นอกจากเอกภรรยาคนเดียว ล้วนเป็นหญิงชะเลยต่างชาติ ที่เจ้าราชวงศ์ไปปล้นได้ กวาดครัวเอามาจากชายแดน ก็เมื่อผู้เป็นหัวหน้ามีภรรยาได้ถึง ๒๔ คน พวกหัวหน้าชั้นรอง ๆ ลงมา แต่ละคนอย่างน้อยก็อาจมีภรรยาได้มากกว่าคนหนึ่ง ลักษณะหน้าตาและผิวพรรณของบุตรที่เกิดมาจึงผิดแปลกต่าง ๆ กัน พวกเจ้าฟ้าไทยใหญ่แต่ก่อนนี้ ถือเป็นคติว่า ถ้าได้ภรรยามากคนเป็นชนชาติต่าง ๆ ก็เป็นเกียรติยศมาก ภรรยาของเจ้าฟ้าไทยใหญ่จึงมีทั้งที่เป็นจีน เป็นพม่า เป็นกะเหรี่ยง เป็นละว้า และชาติภาษาต่าง ๆ สุดแล้วแต่จะหามาได้ วิชาที่ถือไปกวาดครัวเป็นชะเลยมาบ้าง ช่อมมาบ้าง หรือมีผู้มาถวายเป็นกำนัลบรรณาการบ้าง บุตรที่เกิดมา ก็เป็นธรรมดาต้องมีเค้าลักษณะไปตามส่วนของมารดาด้วย เพราะฉะนั้น การแบ่งมนุษย์โดยถือเอารูปร่างหน้าตาเป็นกำหนด จึงได้ผลไม่แน่นอนนัก จะแบ่งได้ก็เพียงกำหนดเอาเป็นประมาณในรูปลักษณะที่หลวมๆ หนักเบาไปทางไหนมากเท่านั้น ตัวอย่างชนชาติที่เรียกว่าอังกฤษก็ดี หรือชนชาติอเมริกันแห่งสหปาลีรัฐอเมริกาก็ดี ก็เกิดขึ้นด้วยผสมพันธุ์กันมากชาติ หรือถ้าว่าในประเทศไทย ประชาชนที่เป็นชาวไทย ถ้า

เป็นฝ่ายเหนือ ส่วนมากก็เป็นไทยปนละว้า ต่ำลงมาก็ปนเขมร
 ใต้ลงไปถึงปลายสุด ก็ปนมะลายู เหตุนี้เขาจึงตกลงแบ่งมนุษย์
 ออกเป็นพวกโดยทางภาษา ด้วยเห็นว่าคำพูดและรูปภาษาของ
 ชาติใด ถ้าสืบมาจากเผ่าพันธุ์เดียวกัน ถึงแม้จะมีมียืมเอาคำพูด
 ในภาษาอื่นมาใช้ แต่ก็ไม่ได้ทำให้เปลี่ยนไปมากนัก ผิดกับการ
 ผสมพันธุ์ ซึ่งเปลี่ยนแปลงรูปร่างได้มาก ๆ การแบ่งภาษามนุษย์
 โดยเอารูปภาษาที่พูดเป็นที่ยึด จึงไม่เกี่ยวกับเรื่องเลือดเนื้อ
 เชื้อชาติ เพราะมนุษย์แม้จะเป็นคนละเผ่าพันธุ์ แต่ด้วยเหตุการณ์
 ในทางประวัติศาสตร์บ้าง กับ บางทีก็อาจใช้ภาษาร่วมกันได้ เช่น
 พวกแซกซอนในสหพันธรัฐอเมริกาที่พูดภาษาอังกฤษเป็นต้น
 ว่าในส่วนมนุษย์ชาติที่มีอยู่ในแหลมอินโดจีน ตามที่เขา
 แบ่งไว้โดยรูปภาษา ก็มีอยู่ ๔ พันธุ์ คือ (๑) ไทย - จีน พวกนี้
 มีไทยและจีน บางทีก็รวมญวนเข้าด้วย (๒) มอญ - เขมร
 มีมอญ, เขมร, ข่า (มีบกเว้นบ้าง) ขมุ, ละว้า, ปะหล่อง, ชอง,
 กะโซ่ และชาวป่าเขาอีกหลายพวก (๓) ชีเบต - พะมา
 มีชีเบต, พะมา, กะจิ่น, จิ่น, ปะด๋วง, มูเซอร์ และชาวป่าเขา
 อีกหลายสิบพวก (๔) พวกที่ยังไม่รู้ได้แน่ มีกะเหรี่ยง ขางแดง
 ขางขาว ค้างชู้ (พวกเหล่านี้ว่ามีเชื้อชาติในทางภาษาเป็นอย่าง
 เดียวกัน) แม้ว, เข้า, และอื่น ๆ

ในประเทศอินโดเนเซีย ก็มี (๑) พวกนิกริโต คือมนุษย์
 ผิวดำรูปร่างต่ำเตี้ย ผมหยิกสั้น ได้แก่พวกชาวป่าที่มีอยู่ในแหลม

มะลายู เช่น พวกเซียมัง ถ้าเป็นพวกอยู่ทางตะวันออกของ
แหลมมะลายูเรียกว่าพวกพะงัน (ไม่รวมพวกซาไกหรือกอย ที่
เราเรียกว่าเงาะ ซึ่งเขาจัดเอาไว้ว่าจะเพาะทางภาษาในเผ่าพันธุ์
ตระกูลภาษามอญ - เขมร แต่บางท่านว่าเป็นตระกูลภาษาชวา
มะลายู - Winstedt) และมีอยู่ในหมู่เกาะต่าง ๆ ตลอดไป บางที
เพื่อรวมใหญ่ เขาจัดพวกนิกริโตนี่ไปเข้าพวกเดียวกับนิโกร รวม
เรียกว่านิกรอยด์ (๒) ชวา - มะลายู (ซึ่งรวมทั้งชาวฟิลิปป
ปีโนบางพวกด้วย) บางทีก็เรียกว่า ออสโตรเนเซียนหรือออสตริก
หมายเอาชวามะลายูรุ่นแรก

ที่เล่าเรื่องเป็นบทนำเสียยืดยาวจนน่ารำคาญ ก็เพราะมี
ความจำเป็นอยู่บ้าง มิฉะนั้นก็จะต้องอธิบายข้อความเหล่านั้นไว้
ในเนื้อหา จะทำให้เรื่องยุ่งมากเข้า

๒. สมัยก่อนประวัติศาสตร์

มนุษย์พวกแรกที่อาศัยอยู่ในแหลมอินโดจีนครั้งดึกดำบรรพ์จะเป็นชาติไรทราบไม่ได้ชัด หลักฐานทางโบราณคดี ตามที่ขุดค้นได้ก็มีแต่เครื่องมือหิน ส่วนมากเป็นชนิดขวานหินอย่างขัดเกลี้ยง จึงสันนิษฐานว่ามนุษย์ที่อยู่ในแหลมอินโดจีน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คงเป็นพวกอยู่ในยุคหินปูนปลาย

ยุคหิน เป็นคำใช้ในโบราณคดี สำหรับแบ่งอายุเวลาของมนุษย์ดึกดำบรรพ์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีได้สำรวจตรวจค้นหาร่องรอย อันจะเป็นทางให้สันนิษฐานได้ว่า มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีสภาพความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง ปรากฏว่าเมื่อได้ขุดค้นลึกลงไปใต้ดิน ก็พบก้อนหินเป็นรูปคล้ายหัวขวาน มีอยู่มากมายกระจัดกระจายทั่วไปในที่บางแห่งของโลก ก้อนหินเป็นรูปหัวขวานนี้รู้ได้ว่าไม่ได้เป็นเองตามธรรมชาติ เพราะบางก้อนก็เห็นได้ชัดว่ามีรอยขัดฝนให้หน้าคมและเกลี้ยงเกลาราวขวาน (มีตัวอย่างอยู่ในสถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ตามคติโบราณที่ว่ารามสูรขว้างขวานเกิดเป็นฟ้าผ่า และมีผู้พบเป็นขวานหินตกอยู่บนดิน ก็เห็นจะเป็นขวานหินอย่างนี้) ที่ขุดพบอยู่ลึกลงไปใต้ดิน รูปขวานไม่เกลี้ยงเกลา กลับหยาบเข้าเป็นลำดับ คือเป็นรูปสักแต่ว่าเราเริ่มก้อนหินพอให้เป็นขวาน • ในที่สุดก็เป็นรูป

ใกล้ไปในทางก้อนหินธรรมดา ซึ่งถ้าไม่ใช่ความสังเกตพิจารณาให้
ถี่ถ้วน ก็แทบทราบไม่ได้ว่า ก้อนหินเหล่านั้นได้ถูกมนุษย์ต่อย
เราขึ้นมาออก เพียงให้มันสนทนใช้เป็นอาวุธและเครื่องมือได้เท่า
นั้น ขวานหินนี้ ส่วนมากมักพบมีอยู่ในถ้ำ จึงทำให้เข้าใจว่ามนุษย์
สมัยก่อนประวัติศาสตร์คงจะใช้ถ้ำเป็นที่พักอาศัย เพราะยังไม่
มีปัญญาพอจะสร้างเป็นเพิงและทับ สำหรับอาศัยกันฟ้าฝนและ
ศัตรู จึงได้มีผู้พบขวานหินอยู่ดินดาดที่ในถ้ำมากกว่าในที่แห่งอื่น
ด้วยหลักฐานอย่างนี้ นักโบราณคดีจึงนำเอามาใช้แบ่งอายุของ
มนุษย์ในสมัยนั้น เรียกว่ายุคหิน คือเห็นว่า มนุษย์ในแรกเริ่ม
เดิมที คงมีสภาพไม่ผิดอะไรกับสัตว์ ซึ่งจะเสียเปรียบสัตว์ ที่ไม่
มีเขี้ยวเล็บสำหรับรุกรานหรือป้องกันรักษาตัวให้รอดพ้นอันตราย
ความจำเป็นบังคับให้เกิดปัญญาขึ้นขึ้นแรก คือรู้จักเอาก้อนหิน
มาต่อยหรือกระแทกให้ริ เพื่อให้ออกเป็นแฉกและแหลมคม
สักแต่ว่าเป็นรูปหยาบ ๆ คล้ายขวาน พอที่จะจับกำใช้เป็นเครื่อง
มือได้ ฝรั่งเศสเรียกขวานหินชนิดนี้ว่า ขวานกำปั้น ด้วยเวลานั้น
ยังไม่รู้จักทำด้าม ต้องใช้กำเอาไว้ในมือ มนุษย์อยู่ในสมัยใช้
ขวานหินชนิดนี้เขาให้ชื่อว่ามนุษย์ยุคหินปูนต้น

ถ่วงต่อมาจะเป็นก็หมั่นก็แสนปีทราบไม่ได้ รู้ได้แต่ว่า
นานเต็มที่ มนุษย์ก่อมีสติปัญญาความคิด จึงรู้จักเอาก้อนหิน
มาเราเป็นคมให้ใช้การได้ดียิ่งขึ้น ถึงสมัยนี้เรียกว่ายุคหินปูน
กลาง ลงที่ทางโบราณคดี เรียกรวมกันทั้งสองยุคว่ายุคหินปูน

เก่า ถัดมากก็เข้าถึงยุคหินปูนใหม่ เป็นสมัยมนุษย์รู้จักเอาหินมา
 ฝนให้คม และขัดหน้าให้เกลี้ยงเกลาขึ้น รู้จักทำด้ามขวานและ
 ทำเครื่องมือเครื่องใช้ได้มากอย่าง นี้อะไรที่เล่ามาข้างต้นถึงขวาน
 หินขัดเกลี้ยง ซึ่งมีผู้พบในที่ต่าง ๆ ทางแหลมอินโดจีน การขุด
 ค้นหาเครื่องมือหินในแหลมอินโดจีน ยังไม่ได้สำรวจตรวจหา
 กันมากนัก ต่อไปถ้านักโบราณคดีได้เอาใจใส่ในเรื่องนี้ยิ่งขึ้น
 ก็อาจทราบเรื่องราวของมนุษย์สมัยหินในแหลมอินโดจีน เขียบ
 ยุคขึ้นไปได้

ได้พูดมาแล้วว่า ความเจริญของมนุษย์ในที่ต่าง ๆ ย่อมมี
 ลักษณะไม่พร้อมกัน เร็วบ้าง ช้าบ้าง บางชาติก็มีความเจริญมา
 แล้วนาน บางพวกก็ยังตกอยู่ในยุคหิน หรืออย่างดีก็เขียบขึ้นมา
 จากยุคหินเพียงเล็กน้อย นักโบราณคดีจึงเข้าใจว่า มนุษย์ชาติ
 นิกรโต ซึ่งเป็นพวกชาวป่าชาวเขาอยู่ในแหลมมะลายู และมีความ
 เป็นอยู่อย่างล้าหลังต่อความเจริญเอามาก ๆ น่าจะเป็นเชื้อ
 สายของมนุษย์ในยุคหินปูนปลาย เหลือกระแสนกระสายสืบมา
 จนทุกวันนี้

จำเนียรการล่วงมา จะเป็นเวลาที่พ้นก้นหมันนี้ทราบไม่ได้อีก
 มีชนชาติในตระกูลออสโตรเนเซียน อพยพหย่อนกันเข้ามาใน
 แหลมอินโดจีนเป็นหลายพวก และทั้งระยะเวลาที่มาห่าง ๆ กัน
 มนุษย์ในตระกูลออสโตรเนเซียนเดิมอยู่ที่ไหน ก็ทราบไม่ได้อีก
 นักโบราณคดีบางท่านสันนิษฐานว่า บ้านเดิมของพวกนี้ น่า

จะอยู่ในดินแดนตอนตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน ต่อมาก็มีมนุษย์ในตระกูลมอญ-เขมรพากันยกเข้ามา นับว่าเป็นตระกูลที่สามของมนุษย์ตอนแรกซึ่งเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีน

พวกมอญ-เขมรนี้ นักโบราณคดีมีความเห็นว่า ลงที่จะลงมาจากตอนใต้ของประเทศจีน แต่ลงทางทันทวี เห็นจะมาจากอินเดีย เพราะยังมีชาวป่าชาวเขาบางพวกในอินเดีย เช่นพวกมุนต์เป็นต้น ที่พูดภาษามีเค้าไปทางรูปตระกูลของภาษา ชะรอยชาติมุนต์จะเป็นพวกมอญ-เขมรที่เล็ดตกค้างอยู่ในอินเดียเท่ากับทั้งร่องรอยทางเดินของพวกมอญ-เขมรไว้ให้เห็น ว่าอพยพกันเข้ามาในแหลมอินโดจีนโดยทางไหน

มนุษย์ที่ต้องอพยพย้ายจากถิ่นเดิม มาหาญมิลำเนาอยู่ใหม่ ก็เนื่องแต่เหตุหลายประการ แต่เมื่อขอลงก็ตกอยู่ในเรื่องหากินเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่า ดินแดนที่อยู่เดิมเกิดแร้นแค้นกันดารไม่พอจะหาอาหารเลี้ยงชีวิตได้บ้าง เกิดโรคภัยไข้เจ็บอยู่ไม่สบายบ้าง เกินจำนวนคนทั่วถิ่น ที่ทำมาหากินคับแคบไม่พอแบ่งกันได้ทั่วถึงบ้าง หรือไม่เช่นนั้น ก็ถูกมนุษย์พวกอื่นเข้ามาแย่งที่แย่งทางเสีย เหตุเหล่านี้ แต่ละอย่างย่อมเป็นบีบบังคับให้มนุษย์ต้องละถิ่นเดิม จะอพยพกันมาทั้งพวก หรือว่าแยกพวกออกมาเป็นคราว ๆ ก็แล้วแต่กรณี มาตามทาง อาจมีบางหมู่แยกตั้งญมิลำเนาลงในที่บางแห่ง ส่วนนอกนั้นก็เดินทางต่อมา จนกว่าจะถึงที่ซึ่งเห็นว่าเหมาะสมที่สุดลง และตั้งญมิลำเนาอยู่ที่ตรงนั้น ตาม

ธรรมดา ที่ซึ่งขมมาตั้งภูมิลำเนาอยู่นั้น ย่อมจะเป็นที่สะดวกใน
 การไปมาหาถึง และในดินแดนเช่นนั้น มักมีมนุษย์พวกอื่นมา
 อยู่ก่อนแล้ว มนุษย์พวกที่มาอยู่ใหม่ ก็เกิดผสมพันธุ์กันขึ้นกับ
 พวกที่อยู่เดิม ประกอบทั้งสิ่งที่แวดล้อมก็ผิดกัน ทำให้รูปร่าง
 หน้าตาและสิ่งอื่นเปลี่ยนแปลงขึ้นได้ จนในที่สุดก็ไม่ทราบว่
 เป็นเผ่าพันธุ์เดียวกันมาแต่เดิม มนุษย์ตระกูลมอญ-เขมร พวก
 แรกที่ยกเข้ามาในแหลมอินโดจีน คงจะเป็นพวกซึ่งสืบเชื้อ
 สายต่อมา เป็นชาติละว้า ปะหล่อง ข่า ขมุ ในปัจจุบันยังมี
 เหลือเป็นชาวป่าเขา ส่วนมากอยู่ถัดประเทศไทยออกไปใน
 ตอนเหนือและตะวันออก ต่อมา ก็มีมอญและเขมร ซึ่งเป็นชาติ
 อยู่ในตระกูลเดียวกันยกเข้ามา ทำนองสองพวกหลังนี้จะมีการ
 มากกว่า ก็ขับไล่พวกเดิมต้องหลบหนีไปอยู่ตามหุบห้วยเขา
 ส่วนมนุษย์ในตระกูลออสโตรเนเซียนก็ถูกเบียดเบียนเช่นเดียว
 กัน ต้องลงเรือหนีข้ามทะเลไปอยู่ยังเกาะต่าง ๆ แถบทะเลใต้ ซึ่ง
 ต่อมาว่าเป็นพวกชาวซามะลายา ส่วนที่ไม่หนีข้ามทะเลไป ก็
 หลบหนีไปอยู่ตามเขา เป็นพวกข่าระแควและข่าจายาปัจจุบัน
 ที่ไม่หนี แต่ต่อมามีเหตุตั้งตัวได้ในสมัยประวัติศาสตร์ ก็มี
 พวกแขกจาม แห่งประเทศจัมปา อยู่ตอนที่ประเทศญวน
 อันหนาแน่น แต่ก็ก็เป็นพวกผสมกับพวกอินเดียในยุคหลัง
 ดังครั้งก่อน

เรื่องมนุษย์พวกแรก ที่เข้ามาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ก็
มีย่อ ๆ ดังพรรณนามานี้ เป็นเรื่องที่รู้อะไรไม่ได้แน่ทั้งนั้น ตก
อยู่ในลักษณะเดา เพราะไม่มีหลักฐานอะไร นอกจากเครื่องมือ
หิน ภาษาพูด และจากตำนานนิยายนิทานต่อปากกันมา ล้วน
เป็นหลักฐานอย่างกระท่อนกระเท่น ถ้าจะเรียกเรื่องตอนนี้
เปรียบเทียบกับของฝรั่งว่าเป็นสมัยมืดมัว ก็เห็นจะได้

เรื่องแหลมอินโดจีนมาปรากฏเห็นได้ชัด ๆ เป็นครั้งแรก
ก็จากหลักฐานทางอินเดีย คือในหนังสือมหาวงศ์พงสาวดารลังกา
กล่าวว่า ในระยะต้นพุทธกาล เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐ เศษ พระเจ้า
อโศกมหาราชได้เป็นใหญ่ในอินเดีย ตอนต้นรัชกาลได้เสด็จ
ยกกองทัพไปปราบปรามแว่นแคว้นต่าง ๆ ในอินเดีย มีแคว้น
กลิงกราชฏร ซึ่งอยู่ชายทะเลข้างฝ่ายตะวันออกเฉียงใต้ของ
อินเดีย เป็นที่สุดแห่งการแผ่ราชอาณาจักรด้วยแสนยานุภาพ ต่อ
นี้ไป พระองค์ทรงพระราชดำริว่า การแผ่พระราชอาณาจักรใน
ทางรบพุ่ง มนุษย์ต้องล้มหายตายจากได้รับทุกข์เดือดร้อนแสน
สาหัส ก็สลดพระราชหฤทัย จึงทรงเลิกเอาพระพุทธรศาสนา
เป็นหลัก สำหรับแสวงหาพระเกียรติยศแต่โดยธรรมานุภาพ
ได้ประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภก แล้วต่อมา มีพระ
ราชหฤทัยปรารถนาจะให้พระพุทธรศาสนาแพร่หลายไปถึงนานา
ประเทศ จึงโปรดให้แต่งสาสนทูต เทียบส่งสอนพระพุทธรศาสนา
ในแว่นแคว้นแดนต่าง ๆ ซึ่งอยู่นอกอินเดีย ว่าณะเพาะประเทศ

ทางตะวันออก ก็ได้ทรงเลือกสรรพระอรหันต์ ชื่อโสณะและ
อุตตระสององค์ ไปประกาศพระศาสนายังประเทศสุวรรณภูมิ
ซึ่งเข้าใจว่า เป็นตอนหนึ่งตอนใดในแหลมอินโดจีนนี้เอง

นอกจากนี้ ยังมีเค้าปรากฏอยู่ในหนังสือมหากาพย์ของ
อินเดีย คือกัมภีร์รามายณะและกัมภีร์มหาภารต ซึ่งมีอายุอยู่ใน
ยุคใกล้ ๆ กัน ว่าได้มีชาวอินเดียลงเรือข้ามทะเล มาค้าขายใน
แถบแหลมอินโดจีนนี้ แต่สมัยต้นพุทธกาลแล้ว ในชาตก
ที่กล่าวถึงชาวอินเดีย ลงเรือมาค้าขายยังประเทศสุวรรณภูมิมีอยู่
สามเรื่อง คือ

๑. มหาชนกชาตก กล่าวไว้ว่า พระมหาชนกบรรทุกสินค้า
ลงเรือไปพร้อมกับพวกพาณิชชาวสุวรรณภูมิ ระหว่างทาง ถูกพายุ
ใหญ่พัดเรือแตกอับปางลงกลางทะเล พระมหาชนกต้องว่ายขึ้นอยู่
กลางทะเลถึงเจ็ดวัน ร้อนถึงนางมณีเมขลาสมุทรเทวีมาช่วย
จึงรอดชีวิตกลับมาได้

๒. สังขพราหมณชาตก เล่าว่า พราหมณ์ชื่อสังขจะเป็น
เศรษฐีใหญ่ ลงเรือไปค้าขายยังแดนสุวรรณภูมิ เกิดเหตุเรือที่
ไปทะเล น้ำไหลเข้าและจมลงกลางทะเล หากด้วยสังขพราหมณ์
เป็นคนใจบุญ นางมณีเมขลาจึงช่วยให้รอดพ้นอันตรายมาได้

๓. สุสันธชาตก เดินเรื่องว่า พระยาครุฑแปลงเป็นมาณพ
มาเล่นสื่อกับพระเจ้าดัมพราชแห่งกรุงพาราณสี แล้วลักพา
นางสุสันธผู้มีกลิ่นกายหอมดั่งแก่นจันทร์ , ซึ่งเป็นมเหสีของ

พระเจ้าตั้มพราซ ไปสมสู่อยู่กับยักษิณีพิภพสุบรรณ พระเจ้า
 ตั้มพราซตรัสให้ให้นายอักษะคนขับราชองพระองค์ ไปติดตาม
 สืบหานางสุสนธิในแดนประเทศต่าง ๆ ในที่สุด นายอักษะได้
 อาศัยโดยสารเรือพ่อค้าชาวภารตซึ่งจะไปสู่สุวรรณภูมิ เรือที่
 ไปถูกปลามังกรกระโดดเข้ามาและดั้นจนเรือแตกทะเล นาย
 อักษะถูกคลื่นพัดไปบนพิภพสุบรรณ ไปพบนางสุสนธิ ก็ได้
 อยู่ร่วมกับนางโดยที่พระยาครุฑไม่ทราบเพราะไม่อยู่ ภายหลัง
 นายอักษะโดยสารเรือพ่อค้ากลับมาเมืองพาราณสีได้นำเหตุกราบ
 ทูลพระเจ้าตั้มพราซให้ทรงทราบ เมื่อพระยาครุฑแปลงเป็นมาณพ
 มาเล่นสกะกับพระเจ้าตั้มพราซอีก พระเจ้าตั้มพราซตรัสให้
 นายอักษะมาบรรเลงพิณ ขบร้องถึงเรื่องเกี่ยวกับนางสุสนธิ
 ดังที่เป็นมาแล้ว พระยาครุฑก็ระแวงสงสัย จึงพานางสุสนธิ
 มาถวายกับพระเจ้าตั้มพราซ

เรื่องที่เล่ามานี้ แสดงว่าสุวรรณภูมิเป็นแผ่นดินอยู่ถัด
 อินเดียมาทางตะวันออกโดยทางทะเล และคงเป็นดินแดนที่อุดม
 สมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ชาวอินเดียจึงกล้าฝ่าอันตรายข้ามน้ำข้าม
 ทะเลมาค้าขาย สุวรรณภูมินี้ ยุคกันว่า อยู่ในแหลมอินโดจีน
 แต่จะเป็นตอนไหนโดยละเอียดเฉพาะในสมัยนั้น ทราบไม่ได้ชัด
 นักโบราณคดีโบราณคดีก็เถียงกันอยู่ ลางท่านก็ว่าอยู่ที่ตอนใต้ของ
 ประเทศพม่า บ้างก็ว่าอยู่ที่แหลมมะลายูตอนเหนือ แต่ที่มีผู้
 เห็นพ้องกันมาก ว่าศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา

หรือบริเวณนครปฐม อันเป็นแดนซึ่งในสมัยนั้นไปกว้างขึ้นไป เป็นประเทศซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีกำหนดเรียกว่าอาณาจักรทวารวดี (เหตุผลที่ว่าสุวรรณภูมิอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา และบริเวณนครปฐมมีแจ้งอยู่ในคำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขาเล่ม ๑ และเรื่องแหลมทองของขุนศรีวิชัยนาท) เวลา^{นี้} มีบางท่านเรียกแหลมอินโดจีนทั้งหมดว่าแหลมทอง ทั้งนี้ก็เห็นจะเป็นเช่นเดียวกับที่เราเรียกว่าอินเดีย ถ้าว่าถึงอินเดียสมัย ๓-๔ พ้นขึ้นไป ก็ต้องเป็นอินเดียตอนลุ่มน้ำสินธุ ถ้าเป็นอินเดียสมัยต้นพุทธกาล ก็อยู่ที่มัธยมประเทศ แต่ถ้าว่าถึงอินเดียในปัจจุบัน ก็เป็นอินเดียทั้งหมด จะเป็นตอนไหน ก็เรียกว่าอินเดียได้ทั้งนั้น

ชาวอินเดียซึ่งข้ามทะเลมากำชายบัวแดนแหลมอินโดจีนครั้งกระโน้น น่าจะต้องเข้าใจว่า คงมีพวกที่เข้ามาตั้งภูมิลำเนาหากินอยู่ก่อนแล้ว มิฉะนั้น พระอรหันต์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชอาราธนาให้มาประกาศพระศาสนา จะพูดภาษาให้ชาวพื้นเมืองเข้าใจกันได้อย่างไร นอกจากจะมีชาวอินเดียมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว จึงจะเป็นล้ามส่งภาษากันเข้าใจได้ ชาวอินเดียเหล่านั้น จะไม่ใช่อพยพกันเข้ามาทำกินโดยธรรมดาทั้งหมด อาจมีพวกหนึ่งบุกรุกภายในบ้านเมืองเดิมมาสมทบอยู่ด้วย เพราะเหตุการณ์ในอินเดียยุคโบราณ มีเรื่องรบราฆ่าฟันกันอยู่มาก ยกตัวอย่าง พระเจ้าอโศกมหาราชทรงกรีธาทัพเสด็จมาปราบแคว้นกถิงกราษฎร์ ก็อาจ

มีชาวแคว้นนั้น หนีภัยข้ามทะเลเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนบ้าง
ก็ได้อันเดียวที่เข้ามานอกจากพวกพวักก็ อาจมีพวกเชื้อสาย
เจ้านายที่หนีภัย และพวกในวรรณคดีวิชัยและวรรณพราหมณ์
สมทบกันเข้ามาเป็นคราว ๆ แล้วแต่เหตุการณ์ทางอินเดียจะมีขึ้น
พวกเหล่านี้ เมื่อมีจำนวนเพิ่มเติมกันเรื่อยเข้ามา ก็คงจะขยาย
เขตที่อยู่ออกไปไกลโดยลำดับ โดยเหตุที่ชาวอินเดียมีวิชา
ความรู้ ดีกว่าพวกชาวพื้นเมือง คงจะได้เป็นครูบาอาจารย์ ใน
ที่สุดนานเข้า ก็มิอาจมาได้เป็นเจ้าบ้านผ่านเมืองขึ้นในแดน
लगตอน เกิดเป็นอาณาจักรขึ้นในสมัยโบราณหลายประเทศ
กระทั่งตลอดถึงดินแดนในอินโดจีนเขี้ยว อาณาจักรเหล่านี้
ล้วนปกครองตามแบบแผนของอินเดีย ตลอดศาสนาของ
บ้านเมืองก็เป็นพระพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์ หรือถ้าจะพูด
เป็นสามัญ ก็ต้องว่าประเทศเหล่านี้เขี้ยวอินเดียขึ้นเอง จนเป็น
เหตุให้นักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียถือเอาว่า แหลมอินโดจีน
และอินโดจีนเขี้ยว เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของอินเดีย ที่อยู่นอก
อินเดียออกไป เลยให้ชื่อว่า Greater India เป็นอย่างเดียวกับ
ที่เราจะพูดบ้างว่า Greater Thai หมายความว่าไทยทั้งหมดที่อยู่
นอกสยามออกไปด้วยละ

ประเทศสมัยโบราณในแหลมอินโดจีน ก็มีความเป็นไป
เหมือนบุคลล เมื่อมีอำนาจขึ้น ผู้ปกครองเป็นใหญ่ ก็แผ่เตหา
นุภาพขยายอาณาเขตออกไปไม่มีสิ้นสุด พอสิ้นสมัยผู้นำที่

สามารถแล้ว อาณาจักรซึ่งกอบกู้ขึ้นไว้ด้วยเลือดเนื้อมนุษย์
 ก็ถึงแก่ความเสื่อม ที่สุดก็สูญไป เกิดมีอาณาจักรใหม่เข้ามา
 แทนที่ ถ้าเปรียบก็ไม่ผิดอะไรกับลูกคลั่งที่เตาะเล่เล่น มีขึ้นสูงแล้ว
 ก็มลงต่ำ ถ้าเตาะแรงลูกคลั่งขึ้นไปสูง แล้วก็ตกลงมา ถ้ารู้จัก
 เตาะให้พอดี ลูกคลั่งก็ลอยอยู่ได้นานหน่อย แต่ในที่สุดก็ต้อง
 ตกลงดินเหมือนกัน อีกประการหนึ่ง บุทธภัยสมัยโบราณ เมื่อ
 ใครตีบ้านเมืองใดได้ ก็เผาผลาญบ้านเรือนกันเสียราบเป็น
 หนากลอง แล้วกวาดต้อนเทครัวพวกฝ่ายแพ้ เป็นเชลยไป
 บ้านเมืองของตน ไปนาน ๆ พวกฝ่ายแพ้ก็ถูกพวกฝ่ายชนะ
 กลมกลืนกลายเป็นพวกเดียวกันไป ส่วนบ้านเมืองเดิมก็ทิ้งให้ปรัก
 หักพัง กลายเป็นเมืองรกร้าง อยู่ในป่าดงพงชัฏ หรือไม่เช่นนั้น
 ก็กลับฟื้นคืนมาเป็นบ้านเมืองขึ้นใหม่อีก นอกนี้ ผู้เป็นหัวหน้า
 มีอำนาจ มักชอบขยายราชธานีกันบ่อย ๆ แล้วก็เรียกชื่อประเทศ
 เอาตามชื่อกรุงหรือราชธานีนั้น ๆ ดังคราวกรุงหนึ่งมีชื่อเด่น
 ปรากฏอยู่ในตำนานและพงสาวดารคราวหนึ่ง ครั้นแล้วจุ้ชื่อนั้น
 ก็หายไป เกิดมีชื่อกรุงขึ้นใหม่ คราวนั้นก็เกิดความลำบาก ในเรื่อง
 ค้นหาเมืองที่สูญสิ้นชื่อไปแล้ว ว่าจะอยู่ที่ตรงไหนในเวลานี้
 นอกจากจะต้องขุดค้นหาหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งจมทับถม
 อยู่ในดิน รอเวลาจนกว่าจะมีนักโบราณคดีมาขุดค้นหา ได้เป็น
 ความรู้เพิ่มเติมต่อไปในวิชาโบราณคดี

บัดนี้จำเป็นจะต้องเล่าเรื่องราวทางอินเดียสมัยโบราณ มา

ประกอบด้วยเสียก่อน เพราะชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในแหลม
อินโดจีน บ่อมาจากแดนต่างๆ ในอินเดีย และมากันหลายยุค
หลายคราว ผู้ที่เข้ามาเป็นชาวเมืองไหน และเป็นชาวอยู่ในยุค
ไหน ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องนำเอาคติศาสนาและอื่น ๆ ของ
ชาวเมืองนั้นๆ นั้น เข้ามาเป็นแบบอย่างด้วย เพราะฉะนั้นใน
ในบรรดาหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นได้ จึงมีหลายแบบหลาย
ชนิด เมื่อนำเอาหลักฐานเหล่านี้ ไปเปรียบเทียบกับของอินเดีย
ก็ปรากฏว่าละม้ายคล้ายคลึงกับของอินเดียในดินนั้นๆ นั้น เป็น
ต้นว่า เขาขุดพบพระพุทธรูปได้สององค์ มีลักษณะแปลกกว่า
ที่มีอยู่ แต่เมื่อนำเอาพระพุทธรูปนี้ไปเปรียบเทียบกับของอินเดีย
ก็คล้ายคลึงกับพระพุทธรูปที่นิยมสร้างกันไว้ในสมัยราชวงศ์คุปตะ
เขาก็กำหนดพระพุทธรูปนี้ว่าเป็นแบบคุปตะ และอาจสันนิษ
ฐานได้ต่อไปว่า ประชาชนที่มีพระพุทธรูปแบบนี้ไว้บูชา จะ
ตกอยู่ในสมัยรุ่งเรืองราวเดียวกับสมัยที่ราชวงศ์คุปตะมีอำนาจใน
อินเดีย จึงอาศัยศักราชทางอินเดียตอนนั้นมาเป็นเครื่องช่วย
สันนิษฐานได้อีกชั้นหนึ่ง หรือเขาพบแบบปรางค์เทวาลัยในที่
กลางแห่ง มีลักษณะเป็นแบบอย่างทางอินเดียตอนใต้สมัยพวก
ปัลลวะเป็นใหญ่ เขาก็สันนิษฐานได้ว่าคงมีชาวอินเดียในสมัย
ราชวงศ์นั้น เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนตอนนั้น ๆ ประกอบ
กับศิลาจารึกซึ่งค้นพบ ได้มีผู้สามารถอ่านเอาข้อความออกได้
แล้วจะสมกับเรื่องราวที่ชนชาติอื่นจดเอาไว้ ความรู้ในเรื่อง

ประวัติศาสตร์ของแหลมอินโดจีนตอนนั้น ก็กระจ่างแจ้งขึ้นเป็นลำดับ สามารถคลุ่เกล้าไกรงเหล่านประกอบเป็นเรื่องราวขึ้นได้

ด้วยเหตุผลดังบรรยายมา จึงจะขอเล่าพงศาวดารอินเดียเสียก่อน จัปแต่พระเจ้าอโศกมหาราชเสด็จสวรรคตแล้ว ราว พ.ศ. ๓๑๑ ราชอาณาจักรของพระองค์ ซึ่งแผ่ไพศาลไปเกือบทั่วทวีปอินเดีย ยกเว้นแต่ตอนใต้และฝ่ายตะวันตกบ้างเล็กน้อย ก็ถึงแก่ความเสื่อมโทรมลงเป็นลำดับ เพราะพระราชอาณาจักรของพระเจ้าอโศกมหาราช แม้พระองค์จะทรงก่อเสริมขึ้นเป็นฐานขึ้นไว้ แต่ก็ไม่มีใครจะสามารถคงเดิมเสริมให้มั่นคงยิ่งขึ้น เพราะผู้เป็นรัชทายาทต่อมาแต่ละองค์ ทรงปรีชาสามารถไม่เท่าเทียม เหตุฉะนั้น ประเทศอินเดียภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราช จึงเปรียบเหมือนทะเลใหญ่ที่สงบราบคาบ แล้วกลับเป็นมรสุม ถูกคลื่นลมพัดพาให้เกิดปั่นป่วนไปหมด เป็นอยู่อย่างนี้หลายร้อยปี ระหว่างนั้นราชวงศ์เมารยะของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งมีรัชทายาทสืบต่อมาไม่กี่พระองค์ ก็ต้องสิ้นสุดลง ผลัดเปลี่ยนเป็นราชวงศ์ใหม่ แดกแยกกันออกไปเป็นหลายสาขาอาณาจักร คล้ายกับว่ามีคลื่นใหญ่ขึ้นมาท่วมลบล้างแผ่นดิน แล้วภายหลังกลับเกิดมีเกาะน้อยใหญ่ ผุดขึ้นที่นั่นบ้างที่นั่นบ้าง พอเป็นที่พำนักอาศัยของประชาชน หนีพ้นความเป็นกลียุคในครั้งกระนั้นได้บ้าง ประเทศอินเดียสมัยนั้น จึงเกิดมีอาณาจักรแห่งราชวงศ์สูงค์ อยู่ตอนกลางของอินเดีย ตอนใต้มีราชวงศ์อันธระครอบ

ครอง ทางแคว้นกลิงกราษฎร์ก็มีพวกกลิงค์ปกครองเป็นอิสระ
 ส่วนด้านตะวันตกเฉียงเหนือ ก็มีพวกกุษาณ ชาติตาดศาสนา
 ขาว เข้ามาปกครองเป็นใหญ่ มีพระเจ้ากนิษกะเป็นพระมหา
 กษัตริย์ อินเดียนอกนั้นก็ยังมีประเทศเล็กประเทศน้อยผุดขึ้นทั่วไป
 เมื่อเช่นนั้น อินเดียสมัยนั้นจะหาความสุขสงบราบรื่นได้อย่างไร
 เพราะประเทศที่ตั้งเป็นอิสระขึ้นนั้น ต่างก็รบราฆ่าฟันแย่งชิง
 เขตแดนกันไม่หยุดหย่อน เดียวฝ่ายโน้นชนะ เดียวฝ่ายนี้
 ชนะ แย่งกันไปแย่งกันมาคล้ายกับว่าอินเดียในตอนนั้นเป็นขนม
 ก้อนใหญ่ ไม่สามารถจะเล่าโดยย่อให้ได้เรื่องราวเป็นลำดับไป
 จนเวลาล่วงเลยมาถึงหัวร้อยปี ถึงสมัยราชวงศ์คุปตะ อินเดียจึง
 กลับรวมเป็นปึกแผ่นเดียวกันใหม่ และมีความสุขสงบพอที่จะหา
 เวลาทะนุบำรุงสิ่งที่ตนเป็นคุณเป็นประโยชน์ได้ เหตุฉะนั้น ใน
 สมัยราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ ถึง พ.ศ. ๑๑๕๐) จึงเจริญรุ่งเรือง
 ด้วยศิลปวิทยาการ พระมหากษัตริย์ที่มีเดชานุภาพในราชวงศ์
 ก็พระเจ้าสมุทราชคุปต์ นับเป็นองค์ที่สองในราชวงศ์ พระองค์ได้
 แผ่ราชอาณาจักรออกไปกว้างขวาง ทั่วทุกทิศทุกทางในอินเดีย
 ตอนใต้ทรงตีไปถึงอาณาเขตต์ของพวกบิลลวะ เมื่อสิ้นรัชสมัย
 พระเจ้าสมุทราชคุปต์แล้ว โอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า จันทร
 คุปต์ที่สอง ได้เสวยราชสมบัติสืบต่อมา (พ.ศ. ๘๑๘ ถึง พ.ศ. ๘๕๖)
 พระมหากษัตริย์องค์นี้ ก็ที่เรียกกันในนิยายว่าพระเจ้าวิกรม
 ทิตย รัชกาลของพระองค์เป็นสมัยที่ศิลปวิทยาเจริญรุ่งเรืองถึง

ขีดสูงสุด ฝรั่งเศสเรียกว่า Golden Age ก็ยุครุ่งเรือง เพราะพระองค์
ทรงรวบรวม นักปราชญ์ ราชกวี ที่ ยอดเยี่ยม ของอินเดีย ไว้ในราช
สำนัก มีกวีกาฬิยาสผู้รอบรู้เรื่องนางศกุนตลาและเมณฑุต
เป็นต้น จนนักปราชญ์เหล่านั้นมีชื่อเสียงในพงศาวดารของอินเดีย
ว่า นวรัตน์กวี

ในรัชกาลพระเจ้าวิกรมกิตติ มีหลวงจีนองค์หนึ่งชื่อ
ฟาเหียน (หรือฮวนเซี่ยนในสำเนียงชาวแต้จิ๋ว) เดินทางจาก
ประเทศจีน มาสืบทหาพระไตรปิฎกในอินเดีย การเดินทางบ
จากจีนมาอินเดียสมัยเมื่อพันห้าร้อยปี จะลำบากยากเข็ญก
ด้วยภัยอันตรายสักเพียงไหน ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะไหนจะ
ต้องเดินทางผ่านทะเลทรายโกบี อันเป็นแดนที่ใครผ่านลุล่วงมา
ได้ไม่เป็นอันตรายถึงชีวิต ก็นับว่าเป็นกุศล หลุดพ้นทะเลทราย
ก็ต้องขึ้นเขาลงห้วย ตกอยู่ในที่ทุรกันดารตลอดมา จนกว่าจะล
ถึงอินเดีย ถ้าหลวงจีนฟาเหียนไม่เป็นผู้มีศรัทธากล้าแรงในพระ
พุทธศาสนาจริง ๆ ขอมพลีกายถวายชีวิตเพื่อพระศาสนา ก็คง
ไม่สามารถพยายามมาได้ จึงเห็นว่าควรเล่าเรื่องของหลวง
จีนฟาเหียนแซกไว้สักเล็กน้อย เพราะเรื่องราวในอินเดียหรือ
ในแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียสมัยนั้น มีเรื่องพระพุทธ
ศาสนาเป็นต้น ก็ได้อาศัยหลักฐานจากจดหมายเหตุของหลวง
จีนฟาเหียนเป็นอันมาก มิฉะนั้นเราก็คงไม่ทราบเรื่องกันได้ชัดเจน
หลวงจีนฟาเหียนออกจากประเทศจีน เมื่อมีอายุได้ ๒๕ ปี

รอนแรมมาตามทาง ถึงฤดูฝนก็หยุดพักจำพรรษาในที่ใดที่หนึ่ง
จนล่วงมาหลายปีจึงถึงอินเดีย เข้าทางแคว้นคันธารราชบุรี เมื่อมา
ถึงกรุงปาฏลิบุตรแล้ว ก็พักอาศัยเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยอยู่กรุง
นั้นเป็นเวลาสามปี รวบรวมและคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มา
เสาะหา ได้สมควรปรารภแล้ว ก็โดยสารเรือไปลังกา ออก
จากลังกาข้ามทะเลผ่านมาทางช่องแคบมะละกาและเกาะชวาเป็น
เวลาได้สามปีก็ถึงประเทศจีน หลวงจีนฟาเหียนได้เล่าเรื่องความ
เป็นไปของพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ในอินเดียสมัย
นั้นไว้มาก ตลอดจนวิธีการปกครองของกษัตริย์ราชวงศ์คุปตะ
และที่อื่น ๆ ซึ่งหลวงจีนฟาเหียนแวะผ่านมา ก็ได้ไว้ด้วย ข้อ
ความเหล่านี้แหละ ที่นักปราชญ์ฝรั่งนิยมชมชอบ ถือเอาเป็น
แนวสอบสวนค้นคว้าเรื่องโบราณคดีของอินเดีย และเรื่องของ
ประเทศที่อยู่ถัดอินเดียออกมาทางตะวันออกในระยะเวลาตอนนั้น
ถึงกับนำเอามากล่าวางไว้ในเรื่องที่แต่งอยู่บ่อย ๆ เรื่องที่จะเล่า
ในตอนต่อไป ก็จะต้องนำเอามาอ้างไว้บ้าง

พระมหากษัตริย์ที่สืบต่อจากพระเจ้าวิกรมาทิพย์ ในสมัย
ที่บ้านเมืองกำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นสุขราบรื่นมีอีกสององค์ พอ
สิ้นพระเจ้าแผ่นดินสององค์นี้แล้ว ก็เกิดมรสุมเป็นพายุใหญ่
พัดมาทำลายความราบรื่นนั้นเสีย กล่าวคือมีพวกฮุนหรือตาด
สาขานัซว ยกเข้ามารุกรานอินเดียอย่างพายุบุแคม ทำลายล้าง
อาณาจักรคุปตะแตกกระจาย เมื่อชาวอินเดียขับไล่พวกฮุนชาว

ถอยหนักกลับไปอยู่ทางประเทศเปอร์เซียแล้ว ทางนี้ก็ปรากฏมี
 ประเทศน้อยใหญ่เกิดขึ้นอีก ผลที่เนื่องมาแต่การแตกแยกกัน
 เป็นหลายอาณาจักร ก็ไม่มีเรื่องอื่นนอกจากรบฆ่าฟันกัน เป็น
 เรื่องซ้ำเหตุการณ์เดิม เหมือนเมื่อครั้งปลายสมัยราชวงศ์เมารยะ
 ของพระเจ้าอโศกมหาราช จนถึงสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรมหะ
 (พระเจ้าสีลาทิตย์ก็เรียก) พระมหากษัตริย์องค์นี้เป็นสุดท้ายใน
 ราชวงศ์คุปตะที่มีอำนาจ (พ.ศ. ๑๑๔๕ ถึง ๑๑๕๐) พระองค์ทรง
 รวบรวมอินเดียส่วนมากไว้ภายใต้พระเดชานุภาพ เป็นอาณาจักร
 อันหนึ่งอันเดียวกัน อินเดียจึงกลับร่มเย็นเป็นสุขขึ้นอีกครั้งหนึ่ง
 ถ้าจะพูดอย่างสามก๊กก็ว่า “เป็นสุขมาช้านานแล้วก็เปิ่นศึก ครั้น
 สึกสงบแล้วก็เปิ่นสุข” ฝรั่งเล่าว่า ก่อนหน้าสมัยพระเจ้าศรี
 หรรษะวรมหะ อินเดียตกอยู่ในระยะกาหละระส่ำระสายเอาเรื่อง
 อะไรไม่ได้ สรรพตำรับตำราความรู้ต้องสูญหายไปเป็นอันมาก
 ถ้าไม่ได้อาศัยจดหมายเหตุที่หลวงจีนฟาเหียนบันทึกไว้ และจาก
 เรื่องที่กวีแต่งบ้าง จากรูปเขียนรูปสลักที่เหลืออยู่ในถ้ำหินตะ
 กับเงินตราที่ขุดค้นได้บ้าง ก็คงทราบเรื่องราวของอินเดียสมัย
 รุ่งเรืองไม่ได้เลย

ในรัชกาลของพระเจ้าศรีหรรษะวรมหะ หลวงจีนเหียน
 จัง หรือที่เราเรียกกันในเรื่องไซอิ๋วว่าพระถังซำจั๋งบ้าง พระเน
 หอมบ้าง เพราะพวกยักษ์ปีศาจอยากได้กินเนื้อของท่านนัก ได้
 มาสับพระพุทธรศานาในอินเดีย หลวงจีนองค์นี้ ในภาษาไทย

มักเขียนชื่อท่านเป็นหลายอย่าง ว่าฮวนเจียงบ้าง ยวนฉางบ้าง หรือจะเป็นอย่างอื่นอีกก็ชื่อไม่ได้ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะฝรั่งถ่ายเสียงในหนังสือจีนเป็นต่าง ๆ กัน สุดแล้วแต่จะเอามาจากสำเนียงจีนหลวงหรือจีนชาวไหน นี่เป็นการแตกต่างกันชั้นหนึ่ง ถ้าเป็นชาวอังกฤษก็ถ่ายเป็นตัวโรมันตามแบบอย่างหนึ่ง สุดแล้วแต่เป็นแบบเทียบอักษรโรมันถ่ายเสียงจีนของใคร ซึ่งมีอยู่หลายแบบด้วยกัน พอมาถึงฝรั่งเศสหรือของฝรั่งชาติอื่น ก็เป็นอีกแบบหนึ่งหรืออีกหลายแบบ ฝรั่งจึงเขียนชื่อหลวงจีนเหียนจั้งเป็น Hiuen Tsiang, Hsuan Chuang, Huen Tsang และ Hsuan Tsang เราได้ชื่อเหล่านี้มาจากหนังสือฝรั่งเล่มไหน เราก็ถ่ายเสียงเอาตามที่ฝรั่งจดไว้ในเล่มนั้น ชื่อของหลวงจีนเหียนจั้ง จึงเป็นต่าง ๆ กัน ไม่อยู่ในร่องในรอย ส่วนที่ใช้ว่าเหียนจั้ง เขียนตามสำเนียงชาวแต้จิ๋ว ก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านั้น ตามคติของจีน ถ้าชื่อของใครไปพ้องเข้ากับพระนามของพระเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องห้ามจะใช้ตัวหนังสือเหมือนกันไม่ได้ เป็นเสนียด ต้องเปลี่ยนตัวอักษรเสียใหม่ เช่นชื่อหลวงจีนเหียนจั้ง ถ้าหน้าพ้องกับพระนามของพระเจ้าเหียนจงในราชวงศ์ถัง ชื่อคำหน้าของหลวงจีนเหียนจั้ง จึงต้องเปลี่ยนเป็นยวนหรือ่วนในเสียงชาวแต้จิ๋ว ฝรั่งถ่ายเอามาเป็นตัวโรมัน ว่า Yuan Tsang บ้าง Yuan Chwang บ้าง ตกลงมาถึงเราก็เป็น ยวนฉาง ยวนชวง ไปกันอีกแบบหนึ่ง

เมื่อหลวงจีนเหียนจั้งมาถึงอินเดีย พระเจ้าศรัทธะวรวรรณะ

ทรงรับรองเป็นอันดี เวลาขากลับถึงกับเสด็จตามไปส่งเป็นระยะทางอันไกล หลวงจีนเหียนจึงได้เล่าเรื่องอินเต๋ยสมัยนั้นไว้ให้ทราบมาก ตลอดจนเรื่องพระเจ้าศรีหรรษะวรวรรณะ ทรงบำเพ็ญทานเป็นมหาบิณฑบาตครั้ง ก็เล่าไว้อย่างพิสดาร ทำให้เห็นภาพความเป็นไปของพระมหากษัตริย์อินเต๋ยสมัยนั้นได้ดี (ดูลัทธิของเพื่อน ของเสวียบรโกเศศและนาคประทีป ภาค ๓ ตอน ๑ หน้า ๑๐๗-๑๑๔)

เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าศรีหรรษะวรวรรณะแล้ว ราชวงศ์คุปตะ ยุครุ่งเรืองของอินเต๋ยก็ถึงอวสานสิ้นสุดลง อินเต๋ยก็ตกอยู่ในยุคเข็ญอีกคราวหนึ่ง คราวนี้มีชนชาตินับถือลัทธิอิสลามยกเข้มารุกรานอินเต๋ย อันเป็นเรื่องรุ่นหลัง ไม่จำเป็นต้องเล่า ที่มีชาวอินเต๋ยพากันข้ามทะเลมาตั้งทำมาหากินอยู่ในแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ ก็คงเนื่องด้วยบ้านเมืองในอินเต๋ยไม่มีปกติสุข และเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ ดังบรรยายมาข้างต้น

เรื่องของอินเต๋ยที่เล่ามาแล้ว เป็นแต่เล่าเรื่องส่วนใหญ่ ส่วนย่อยยังไม่ได้เล่า แต่จะเล่าให้หมดเพียรย่อ ๆ ก็ยังเหลือระอา เพราะว่าเรื่องมันยุ่งแสนจะยุ่ง ในพงศาวดารอินเต๋ยที่ฝรั่งแต่งไว้ ก็ต้องเล่ากระโดดข้ามไปข้ามมาเป็นกระท่อนกระเทือน จับเรื่องต่อกันไม่ค่อยได้ เพราะฉะนั้นในที่นี้จะขอเล่าแต่เรื่องของราชวงศ์บัลลวะ ด้วยเกี่ยวข้องกับแหลมอินโดจีนในทางอารยธรรมอยู่มาก

ราชวงศ์บัลละมีอำนาจวาสนาอยู่ในอินเดียตอนใต้ เมื่อ
สมัยระหว่างราว พ.ศ. ๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๓๐๐ ตั้งราชธานีอยู่ที่เมือง
กาญจีปุรัม (Conjeeverum) ใต้เมืองมีทราสปัจจุบันนี้ ประเทศ
อินเดียตอนใต้แถบที่พวกบัลละเคยเป็นใหญ่ครอบครองอยู่นั้น
ในสมัยเดียวกัน ก็มีพวกอื่นแยกปกครองเป็นอิสระอยู่ติดต่อกัน
หลายก๊ก จึงมีเรื่องแย่งชิงอาณาเขตต์เพื่อความเป็นใหญ่ผละ
กันแพ้ลัดกันชนะ เปลี่ยนราชวงศ์และเหลื่อมล้ำอาณาเขตต์
กันอยู่บ่อย ๆ ที่มีชื่อคือราชวงศ์จาลุกย์มาจากอโยธยา ได้มาเป็น
ใหญ่ต่อแดนทางเหนือของพวกบัลละอยู่คราวหนึ่ง เพราะฉะนั้น
จึงมีเรื่องรบกันในระหว่างสองก๊กนี้บ่อย ๆ เดียวฝ่ายนี้แพ้ฝ่ายโน้น
ชนะ ได้ลงไปเป็นเขตต์แดนของพวกโจฬและพวกปาณฑยชาติ
ทมิฬ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวข้องในทางเป็นศัตรูกันกับลังกา พวกเหล่านี้
ก็คือ ที่เคยมารบกับพวกบัลละและพวกจาลุกย์ ผละเปลี่ยน
กันมีอำนาจในแดนนี้ แต่ในที่สุดพวกบัลละถูกพวกจาลุกย์ตีเอา
ฝ่ายแพ้ แล้วยังถูกพวกโจฬและพวกปาณฑยซ้ำเติมด้วย ก็
สาบสูญสิ้นชื่อไป คงเหลืออยู่ก็แต่เทวสถานก่อด้วยศิลา เป็น
โบราณศิลปอยู่ในอินเดียตอนใต้หลายแห่ง เพราะพวกบัลละมี
ฝีมือในทางก่อสร้างเทวสถานด้วยศิลามากกว่าพวกอื่น เทวสถาน
แบบบัลละ มีปรากฏอยู่ในแหลมอินโดจีนหลายแห่ง เช่น
โบราณสถานในประเทศจัมปาเป็นต้น

๓-แหลมมะลายู

ทีนี้จะจับเรื่องทางแหลมมะลายูก่อน ที่เล่ามาแล้ว ว่าชาวอินเดียน้ำทะเลมาอยู่ในแหลมอินโดจีนเป็นอันมาก เป็นหลายยุคหลายคราว ก็และแผ่นดินที่อยู่กันคนละฟากทะเลกับอินเดียนั้น ได้แก่แหลมมะลายู เพราะฉะนั้นแผ่นดินตอนนั้นจึงน่าจะเป็นแดนหนึ่งที่ชาวอินเดียนำมาอยู่ก่อน ในขั้นต้นชาวอินเดียนคงมาเป็นการชั่วคราว พอแลกเปลี่ยนซื้อขายได้สินค้าที่ต้องการ แล้วก็กลับไป ภายหลังเมื่อมีผู้พากันมามาก คงมีชาวอินเดียนำพวกตั้งถิ่นฐานลงในบางแห่ง ที่ตรงนั้นก็เกิดเป็นบ้านเมืองขึ้น แต่ชาวอินเดียนเหล่านั้นเห็นจะมีพวกพ่อค้าอพยพกันมาเป็นส่วนมาก จึงไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานจดเป็นหนังสือขึ้นไว้ หลักฐานทางโบราณคดีอย่างอื่น เมื่อก่อน ๑,๘๐๐ ปี ก็ไม่มีอะไร ความกลับไปปรากฏจากจดหมายเหตุของจีน ว่าแหลมมะลายูตอนกลางมีประเทศขนาดเล็กย่อย ๆ ตั้งอยู่หลายประเทศ แต่ชื่อประเทศเหล่านั้นจีนจดไว้ตามสำเนียงของจีน ยากที่จะทราบได้ชัดว่าชื่อแท้เรียกว่าประเทศอะไรบ้าง เพราะเสียงพูดของจีนกับของแขกอินเดียนั้นกันตรงข้าม ซ้ำตัวหนังสือจีนตัวเดียวกัน ก็อ่านเป็นต่าง ๆ สุดแต่จะออกเสียงในจีนชาวไหน นอกเหนือความรู้เรื่องภูมิศาสตร์ในสมัยนั้น บางแห่งก็ตกอยู่ในเรื่องเดา หรือเข้าใจผิดไป ชื่อเมืองแต่ละชื่อ ก็ย้ายที่หรือยึดเข้ายึดออกได้ แล้วแต่ละจะเรียกตามตาม

สมัย เมืองๆ เดียวกันอาจมีหลายชื่อ และชื่อเหล่านี้ ต่างชื่ออาจไปซ้ำกับที่อื่นด้วยก็ได้ ดังนั้นพื้นเมืองที่มีกล่าวไว้ อาจเอาเรื่อง และชื่อโบราณจากที่อื่นมาไว้เป็นชื่อปัจจุบัน ในขณะที่แต่งตำนาน ก็ได้ ลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่มีแต่ในแหลมมลายู ถึงที่อื่นในแหลมอินโดจีนก็เป็นทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้นนักโบราณคดีจึงยุติในเรื่องชื่อเหล่านี้ไม่ได้ตลอด เป็นเรื่องที่ต้องโต้เถียงกันไม่หยุดชื่อๆ เดียวอาจสันนิษฐานว่าอยู่ที่โน้นที่นี้ได้มากแห่ง ที่คงทราบชื่อเป็นภาษาสืบทอดได้ชัดอยู่ประเทศหนึ่ง คือที่จีนเรียกว่า

ประเทศดินแดง (เซกไท้) ว่าตรงกับประเทศรักทมุดตีกา ในชั้นต้นทราบไม่ได้ว่าชื่ออะไร จนเมื่อรวบรวมแล้วมานี้ เขาได้พบศิลาจารึกภาษาสืบทอดแผ่นหนึ่ง ที่แถวเมืองไทรบุรี มีอายุอยู่ในราวพันสี่ร้อยปี กล่าวข้อความไว้แห่งหนึ่งว่าพุทธคุปต์นายเรือเดินทะเล มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศรักทมุดตีกา (ดินแดง) ดังนี้ จึงมีนักโบราณคดีต่างท่านเข้าใจว่า ประเทศดินแดงเห็นจะอยู่ในบริเวณเมืองไทรบุรี แต่ก็เป็นเรื่องตกอยู่ในข้อสันนิษฐาน เพราะประเทศดินแดงในแหลมอินโดจีนอาจมีอยู่หลายแห่งก็ได้

ในจดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์สุย กล่าวว่า “เซกไท้เป็นประเทศมีชาวเมืองเป็นเชื้อชาติเดียวกับประเทศฟูนัน และอยู่ทางทะเลได้ ไปเรือร่อยกว่าวันก็ถึง พื้นดินของเมืองหลวงเกือบเป็นสีแดง จึงได้ชื่อว่าอย่างนั้น อาณาเขตต์ทางตะวันออกติดประเทศมอญลอลา ตะวันตกติดประเทศผะลอซัว ได้ลงมาจาก

ประเทศไฮไลต์นั้น เหนือจดทะเลหลวงประเทศเซกโทมีเนื้อที่
กว้างหลายพันลิ พระเจ้าแผ่นดินมีนามโดยเชื่อว่าคุยถ่าน และ
มีพระนามโดยรัชกาลว่าหลี่ต่อซึก.....
ประชาชนนับถือพระพุทธเจ้า แต่ก็นับถือพราหมณ์มาก” (ดูคำ
แปลเรื่องเมืองเซกโททั้งหมดใน The Imperial and Asiatic
Quarterly Review Vol. X., No. 20)

ในที่นี้ จดหมายเหตุจีนออกซื้อประเทศที่ติดต่อกันหลาย
ประเทศ แต่ชื่อเหล่านี้เป็นความลำบากแก่นักปราชญ์โบราณคดี
มาก เพราะจับชนเข้ากับคอนไหนในแหลมอินโดจีนไม่ค่อยได้
ถึงกับมีสันนิษฐานกันต่าง ๆ ว่าอยู่ที่ตรงนั้นบ้างตรงนั้นบ้าง แม้แต่
ตัวประเทศดินแดง นักปราชญ์โบราณคดีต่างท่าน (Pelliot) สัน
นิษฐานว่าอยู่ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ตรงกับในแผนที่ของจีนซึ่งแสดง
บ้านเมืองสมัยโบราณครั้งกระนั้น ว่าประเทศดินแดงอยู่ที่ลุ่มน้ำ
เจ้าพระยาและตรงกับที่กล่าวไว้ใน ร่องทางพระราชไมตรี (ประชุม
พงศาวดารภาค ๕ หน้า ๖๐) ว่าเมืองเสียมหลอกก็ มีต่อเนื่องมาแต่
ครั้งวงศ์สุยวงศ์ถัง สมัยโน้นเรียกว่าเซี่ยเซโท้วก๊ก อีกผู้หนึ่ง
(le May) ว่าอยู่ที่ลุ่มน้ำป่าสัก เพราะสมัยนั้นลุ่มน้ำเจ้าพระยาตก
อยู่ในอาณาจักรทวารวดี อีกผู้หนึ่ง (Gerini) ว่าประเทศดินแดง
คือเมืองมฤต ซึ่งว่าตัดสันมาจากคำรักตมฤตติกา ที่ว่าอยู่เหนือ
จังหวัดสงขลาไปทางตะวันออกก็มี (Moens) แปลกที่โบราณเขียน
เมืองนั้นว่ามฤต แต่บัดนี้แก้เป็นมริต จะด้วยเหตุผลอย่างไรไม่
ทราบ ยังมีชื่อตำบลอีกแห่งหนึ่ง คือตำบลรัฐภูมิในอำเภอกำแพง

เพชร จังหวัดสงขลา ชื่อนี้เดิมเขียนว่ารัตนภูมิ (ประกาศพระ
 ราชพิธีตรุษ) แปลว่าแว่นดินแดง เพราะตำบลนั้นที่เป็นดิน
 แดงโดยมาก (เดี๋ยวนี้แก้กลับเป็นรัตนภูมิแล้ว) ตำบล
 ทำดินแดงที่มีชื่อเป็นสนามรบระหว่างไทยกับพม่า ก็คงเป็น
 เพราะดินที่ตรงนั้นเป็นสีแดงอีก ตกลงประเทศดินแดง จะถือ
 เอาว่าที่ใดเป็นแน่นอนอะไรไม่ได้ เพราะดินแดงในแหลมอิน
 โดจีนมีอยู่มากแห่งด้วยกัน ลางแห่งก็แดงมากลางแห่งก็แดง
 น้อย นอกจากจะมีหลักฐานทางโบราณคดีอย่างอื่นมาประกอบ
 อื่นเสีย ได้ลองพยายามอ่านเรื่องสันนิษฐานถึงชื่อประเทศเหล่านี
 ก็จับอะไรไม่ได้ถนัด จึงจะคิดว่าไม่นำเอามาแล้ว เวลานี้จะได้
 ยุติกันแล้วบังในลางชื่อ หรือจะอย่างไรก็ไม่ทราบ ยังมีอีก
 ประเทศหนึ่งอยู่ในแหลมมะลายูเหมือนกัน จีนเรียกว่าประเทศ
 ผันผ่นหรือผุ่นผุ่น ประเทศนี้อยู่ที่ไหนแน่ก็ยังไม่รู้ได้อีก ลาง
 ท่านว่าน่าจะเป็นเมืองเพ็ชบุรี ลางที่ถือว่าเห็นจะอยู่เลยขึ้นไปถึงนคร
 ปฐม ที่ว่าได้แก่เมืองเวียงสระอยู่ริมแม่น้ำหลวงแขวงจังหวัด
 สุราษฎร์ธานีก็มี เมืองเวียงสระนั้นเค้าเงื่อนว่าเคยเป็นแหล่งที่ชาว
 อินเดียมาตั้งอยู่แต่ครั้งโบราณ ปัจจุบันนี้เป็นที่ทรงร้างอยู่กลางป่า
 ได้เคยขุดพบพระพุทธรูปศิลาฝีมือช่างสมัยคุปตะองค์หนึ่ง และ
 เทวรูปศิลาเป็นรูปพระอิศวรและพระนารายณ์ เป็นแบบสมัยก่อน
 ขอม (หมายความว่า เป็นฝีมือช่างก่อนแบบขอม ก่อน พ.ศ. ๑,๔๐๐
 แต่ยังไม่ทราบว่า เป็นแบบของใคร จึงเรียกว่าก่อนขอมอย่าง

กว้าง ๆ ไว้พาลง พระพุทธรูปและเทวรูปเหล่านี้ อยู่ในสถาน
พิพิธภัณฑ์แห่งชาติ ถือกันว่าเป็นวัตถุโบราณและศิลปวัตถุอัน
หาค่ามิได้)

ในจดหมายเหตุจันกล่าวว่ “ประเทศแผ่นดินหรือผืนผ่น
อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย หรือหาล้ายับ
(จัมปา) ตรงมุมทะเล ตอนเหนือมีทะเลน้อยแยกกับประเทศ
อินเดีย (เห็นจะหมายถึงอ่าวไทย อย่างลุ่มว่าแผ่นดินสมัยพันปี
กว่า คงไม่เหมือนเดี๋ยวนี ที่เป้นแผ่นดินในเวลานี้ อาจยังเป็น
ทะเลอยู่ก็ได้ ดูแต่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา เมื่อครั้งโน้น อาจเป็นทะเล
กลืนลึกเข้าไป เลยจังหวัดลพบุรีหรือจังหวัดนครสวรรค์ก็ได้ นคร
ปฐมก็ว่าเคยเป็นเมืองอยู่ริมทะเลมาเมื่อพันกว่าปี) มาเรื่อจาก
เกาะ (ตังเกี๋ย) ๕๐ วันก็ถึง ประเทศนี้มีเขตต์แดนติดต่อกับ
ประเทศหลังหน้าเข้าหรือหลังยะสว ชาวประเทศแผ่นดินศึกษา
หนังสือของพวกโพลีโหม่น (พราหมณ์) และนับถือพระธรรม
ของพระพุทธเจ้ายิ่งนัก เมื่อปีที่ ๕ ศักราชเจงกวน ประเทศพื้น
แผ่นดินได้แต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักจีน มีสิ่ง
ของที่เกิดในพื้นเมืองไปบรรณาการมาก.....เจ้าแผ่นดิน
ประเทศแผ่นดิน ทรงพระนามว่าหุยงซุกซี ประชาชนอยู่ริมน้ำ
ใช้ไม้กันเป็นรั้ว ใช้หินเป็นหัวชนู.....ประเทศแผ่นดิน
มีวัดในพุทธศาสนาและเทวสถานของพราหมณ์หลายแห่ง พระ
สงฆ์ฉันเนื้อสัตว์ แต่ไม่กินเหล้า พวกพราหมณ์ไม่กินเนื้อสัตว์

หรือเหล่า..... ที่ในราชสำนักประเทศฝั้นฝั้น จะได้พบพวกพราหมณ์มาจากอินเดียเป็นอันมาก เพื่อฟังพระบรมพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงนับถือพวกพราหมณ์มาก ”

ประเทศหลังหง่าแซ่ หรือ หลังยะลา ซึ่งติดต่อกับประเทศฝั้นฝั้นหรือฝุ่นฝุ่น จดหมายเหตุของจีนจดไว้ว่าเป็นประเทศอยู่ทางทะเลใต้ มีอาณาเขตต์จากตะวันออกไปตะวันตก เป็นระยะเดินทาง ๓๐ วัน จากใต้ไปเหนือระยะทางเดิน ๒๐ วัน ห่างจากเมืองกวางเจา (กวางตุ้ง) ๒๔,๐๐๐ ลี้ ดินฟ้าอากาศและของเกิดในพื้นที่เมืองละม้ายคล้ายกับประเทศฝุ่นฝั้น ฤทธานุกาฬพักและการบูรมีมาก เป็นประเทศของหญิงชายประเทศนี้ที่เปลือยกาย (ท่อนาบ) และไว้ผมปล่อยยาว นุ่งผ้าที่พื้นเรียกกันหมั่น ทำด้วยกิดปวย (นักโบราณคดีสันนิษฐานว่ากันหมั่นได้แก่โสรง ส่วนกิดปวย ตรงกับกรรปาสในสัสมฤตแปลว่าผ้าข) พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดี นอกจากนุ่งกันหมั่น ยังมีผ้าคลุมบ่า และสวมสร้อยคอทำด้วยเชือกทอง ใส่ตุ้มหูทองด้วย เมืองหลวงมีกำแพงอิฐล้อม มีประตูสองชั้น กับมีหอคอยและพลับพลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกจากพระนคร ทรงช้างแควดล้อมด้วยธงทิวแซ่บัดและกลอง และเสด็จอยู่ภายใต้ร่มขาว พวกทหารและองครักษ์จัดเป็นระเบียบเรียบร้อยดี ชาวเมืองว่าประเทศของเขาตั้งมากกว่า ๔๐๐ ปีแล้ว ภายหลังผู้สืบต่อเป็นผู้อ่อนแอ ประเทศก็เสื่อมลง ในบรรดาเชื้อพระวงศ์พระเจ้า

แผ่นดินมีอยู่ผู้หนึ่งมีปรีชาสามารถ ชาวเมืองนิยมนับถือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงทราบก็จับเชื่อพระวงศ์คนนั้นจองจำไว้ แต่เครื่องพันธนาการหลุดขาดเอง พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นว่าคงจะเป็นเทวดาช่วย จึงไม่กล้าทำอันตราย ได้แต่เนรเทศให้ไปเสีย เชื่อพระวงศ์คนนั้นก็หนีไปอินเดีย พระเจ้าแผ่นดินในอินเดียประทานพระธิดาองค์ใหญ่ให้เป็นชายา ล่วงมาไม่ช้านัก พระเจ้าแผ่นดินประเทศหลังห่างสวสันพระชนม์ พวกเสนาบดึกก็ไปอัญเชิญเชื่อพระวงศ์คนนั้น มาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เสวยราชย์อยู่ในประเทศได้ ๒๐ ปี ก็สิ้นพระชนม์ โอรสทรงนามว่า บัอกาตะตอ (ภักทัตต? ตามที่นักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่งสันนิษฐาน) ก็เสด็จสืบสันตติวงศ์ในปีที่ ๑๔ แห่งศักราชเทียบเจียน พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ส่งทูตซื้ออำจิตอ (ว่าตรงกับอชิต) ไปเจริญทางพระราชไมตรี.....”

ประเทศหลังห่างเข้าอยู่ในแหลมมะลายูตอนไหน นักปราชญ์โบราณคดีได้ถกเถียงกันมาก ลงท่าน (Gerini) ว่าอาจอยู่ที่จังหวัดชุมพร ที่ว่าอยู่เหนือเมืองไชยาก็มี (Moens) ที่ว่าอาจอยู่ทางตะนาวศรีก็มีหลายท่าน ที่ว่าน่าจะอยู่ที่แผ่นดินมอญของจังหวัดนครศรีธรรมราชก็มี ว่าอาจเป็นชื่อเดียวกับประเทศลังกาสูกะ ซึ่งตั้งอยู่แถวประเทศไทรบุรีก็มี หนังสือที่ผู้เขียนได้อ่าน ปรากฏว่า ข้ามไม่ยุคกันว่าอยู่ที่ตรงไหนแน่ แต่ก็แปลกที่เสียงของคำว่าแผ่นดินหรือผู้แผ่นดินและหลังห่างเข้า หรือ

หลังชะว ใกล้เคียงกับเสียงของเมืองพุนพินและหลังสวน ที่อยู่
 จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทั้งเมืองพุนพินก็เคยมีผู้พบเทวรูปพระนา
 ายณ์สมัยก่อนขอม แต่ยังไม่ปรากฏว่าได้มีการขุดค้นทางโบราณ
 คติ จึงทราบอะไรยังไม่ได้ว่าเคยเป็นเมืองเก่ามาแต่ครั้งไร ใน
 จดหมายเหตุจีนแห่งหนึ่งว่า เมืองหลังหง่าเซ้า ถ้าไปจากเมือง
 ตันม้าหลิง (ตามพรลิงค หรือนครศรีธรรมราชสมัยนั้น) ต้อง
 แล่นไปหกวันหกคืน และมีทางบกไปได้ด้วย ดังนี้ ระยะทาง
 ก็ไม่สู้จะไกลกันมากนัก แต่อย่างไรก็ดี ถ้าคำว่าหลังสวนไม่ใช่
 เป็นคำที่ถูกดากให้เข้าความแล้ว ว่าโดยเสียงอย่างเดียว ก็ใกล้
 กับคำว่าลิงเคศวรมาก เมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น ชื่อเต็ม
 ก็เป็นตามพรลิงเคศวรอยู่ แต่ในที่นี้พูดกันได้เพียงว่าหลังหง่า
 เซ้ากับหลังสวนและลิงเคศวร ว่าโดยแนวแห่งการกลายเสียง
 ของภาษา ก็อาจเป็นไปได้ แต่ถ้าว่าโดยหลักฐานทางอื่น ก็ใช้
 ไม่ได้ เพราะยังไม่มีอะไรมาสนับสนุนยืนยัน นอกจากนักโบราณ
 คติชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง (Ferrand) กล่าวว่า “ดินแดนแหลม
 มะลายูตอนอยู่ระหว่างคอคอดกระกับนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้า
 เห็นว่าเหมาะสมที่จะเป็นที่ตั้งแห่งประเทศหลังหง่าเซ้า ผ้นผ้น และ
 กอดอ (ว่าอยู่ที่ปัตตานี Moens)” ส่วนนักโบราณคดีอีกผู้หนึ่ง
 (Groeneveldt) เข้าใจว่าผ้นผ้น ลางที่จะเป็นเมืองพุนพิน ที่
 ว่าเมืองผ้นผ้นได้แก่เมืองพันชุมบุรี (เมืองสุพรรณ) ก็มี เอาอะไร
 แน่นอนไม่ได้ เพราะบกพร่องในหลักฐานทางโบราณคดี

การสันนิษฐานวินิจฉัยข้อเมืองต่าง ๆ ในแหลมมลายูครั้งโบราณ เป็นเรื่องสนุกของพวกนักปราชญ์โบราณคดี แต่คงไม่ใช้สนุกของคนทั่วไป ที่ส่วนมากต้องการดูหนังจะฟังเรื่อง จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้ และเดินเรื่องต่อไป

ชาวอินเดียที่ข้ามทะเลมาแหลมอินโดจีน คงมีลางพวก กล่าวหาญแล่นเรือผ่านช่องแคบมะละกา เสี่ยงภัยอันตรายข้ามทะเลไปยังเกาะต่าง ๆ ของอินโดเนเซีย และแหลมอินโดจีน ด้านตะวันออก จึงปรากฏว่าเคยมีประเทศที่ชาวอินเดียได้ไปเป็นใหญ่ อยู่ในดินแดนเหล่านี้หลายแห่ง เช่นในเกาะสุมาตรา ชวา และในแหลมอินโดจีนตอนที่เป็นประเทศญวนและเขมรในปัจจุบัน ชาวอินเดียเหล่านี้ ส่วนมากคงเป็นพวกมาจากภาคใต้ของอินเดีย และนับถือพุทธศาสนานิกายใต้ เพราะได้พบพระพุทธรูปโบราณในที่ต่าง ๆ แห่งอินโดเนเซียนี้ ปรากฏว่าเป็นฝีมือช่างอินเดียโดยแท้ และเป็นแบบอมราวดี (สมัยศตวรรษที่ ๒ แห่งพุทธศักราช) อมราวดีเป็นเมืองทำอยู่ฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดีย ระหว่างแม่น้ำกิสสนากับแม่น้ำโคทาวรี มีพระสถูปโบราณสำคัญ เรียกว่าพระสถูปอมราวดี (พระพุทธรูปแบบอมราวดี ขุดได้ที่พังดักแขวงจังหวัดกาญจนบุรีองค์ ๑ อยู่ที่สถานพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ) ส่วนในตอนตะวันออกของแหลมอินโดจีน ได้พบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตมีอายุราว ๑,๖๐๐ ปี แสดงว่า ได้มีชาวอินเดียนับถือลัทธิพราหมณ์ มาตั้งถิ่นฐานอยู่แล้วมานาน และ

ในดินแดนตอนนั้นต่อมาก็เป็นประเทศจัมปา ซึ่งจะแยกไว้เล่า
ส่วนหนึ่ง

เมื่อชาวอินเดียพากันมาอยู่เป็นหลักฐานขึ้นตั้งนี้ การไปมา
ติดต่อกับอินเดียก็ทวีขึ้นเป็นธรรมดา ความจึงปรากฏว่า ได้มี
เรือแพนาวา ผ่านช่องแคบมะละกาอยู่เสมอ เป็นโอกาสให้
ชาวมะลายูที่อยู่ตรงช่องแคบนั้น ประพฤติตนเป็นโจรสลัดคอย
ปล้นชิงเรือ

หลวงจีนฟาเหียนตอนจากลังกาถึงอินเดีย มาแวะที่เกาะ
ลังกาก่อน แล้วโดยสารเรือพ่อค้าขนาดใหญ่ออกจากลังกา ข้าม
ทะเลเล็กผ่านมาทางช่องแคบมะละกา หลวงจีนฟาเหียนเล่าว่า
เรือที่ท่านโดยสารไปนั้น มีคนรวมด้วยกันสองร้อยกว่าคน แล้ว
ยังมีเรือขนาดย่อมกว่า พ่วงท้ายไปด้วยลำหนึ่ง เมื่อเกิดภัย
อันตราย เรือลำใหญ่อุปปางลงกลางทะเล ก็จะได้ใช้เรือลำ
เล็กช่วยชีวิตไว้ได้บ้าง เป็นทำนองเดียวกับเรือรบที่ห้อยอยู่บน
เรือกำปั่นปัจจุบันนี้ หลวงจีนฟาเหียนเล่าต่อไปว่า พอมิถึง
เรือก็แล่นออกสู่ทิศตะวันออก ไม่ได้สองวัน ถูกพายุใหญ่
เรือเกิดร่นน้ำไหลเข้า พวกพ่อค้าในเรือลำใหญ่จะหนีไปอยู่เรือ
ลำเล็ก แต่ผู้ที่อยู่ในเรือลำเล็กก่อน เกรงว่าถ้าให้มาอยู่รวม
กันในเรื่องลำเดียว เรือจะทาน้ำหนักคนไม่ได้ก็จะจมลง จึง
รีบตัดเชือกที่ผูกโยงให้ขาดเสีย พวกพ่อค้าตกใจมาก เพราะ
เห็นอันตรายใกล้เข้ามา วิดว่ไม่ช้าก็จะเข้าเรือเต็มและจมลง

จึงช่วยกันโยนสินค้าหนักๆ ทั้งทะเลเสียทันที ส่วนหลวงจีน
ฟ้าเหียนก็เอาคนโทน้ำ ที่พอจะสละได้ โยนทิ้งลงไปในทะเลด้วย
แต่หลวงจีนฟ้าเหียนวิตกว่า พวกพ่อค้าจะเอาหนังสือพระคัมภีร์
และพระพุทธรูปที่อุทิศหาหอบหิ้วเอามา โยนทิ้งลงทะเลเสียด้วย
ด้วยเหตุดังนี้ หลวงจีนฟ้าเหียนจึงตรึกนึกถึงพระกวนอิมพระผู้รับ
คำอ้อนวอนภาวนา แล้วมอบกายถวายชีวิตไว้ในพระศาสนาใน
ประเทศจีน ท่านได้อ้อนวอนว่า “ข้าพเจ้าเดินทางมาไกล ก็เพื่อ
พระศาสนา ข้าแต่พระองค์ ด้วยอำนาจฤทธิ์แห่งพระองค์
ได้โปรดให้ข้าพเจ้ากลับจากการเดินทางร่อนเร่ โดยปราศจาก
ภัยอันตรายด้วยเถิด”

พายุพัดมาเป็นเวลาสิบสามวันสิบสามคืน จนมาถึงเกาะ
หนึ่งเข้าเทียบฝั่งแล้ว พุน้ำลง จึงเห็นลำเรือตอนหัว จัด
แจรงออกแล้วก็ออกเรือเดินทางต่อไป

ในท้องทะเลมีโจรสลัดชุกชุม ถ้าใครพบปะก็เป็นอันตราย
มหาสมุทรก็กว้างใหญ่ เหลียวดูทางตะวันออกและตะวันตก
ก็อวังวังมองสักแรมไม่เห็นอะไร ต้องอาศัยดูดวงตะวันดวงเดือน
และกลุ่มหมู่ดาว จึงเดินทางก้าวหน้าไปได้ เวลาใดอากาศมืด
กลุ้มระอุ่มด้วยเมฆและฝน เรือก็แล่นตุหรัดตุหร่แล้วแต่คลื่น
ลมจะพัดพาไป ไม่สามารถตั้งทิศทางเดินได้แน่นอน ในความมืด
ของกลางคืน มองไม่เห็นหนอะไร นอกจากคลื่นลูกใหญ่ๆ
กระแทกกระแทกกันเห็นเป็นประกายไฟ เป็นรูปเต่าใหญ่หมื่น

บ้าง เป็นรูปสัตว์เลื้อยคลานหรือเป็นสัตว์ดมึงทั้งขนาดใหญ่หลวง
เช่นนั้นอยู่ในห้วงทะเลลึกบ้าง ครั้นแล้วพวกพ่อค้าก็ใจเสีย ไม่
ทราบว่าจะอยู่ในแห่งหนตำบลไหน ทะเลหรือก็ลึกสุดลึก ไม่
มีเขตต์สุดถึงพื้น จะหาที่สำหรับจอดทอดสมอหินก็ไม่ได้ เมื่อ
ท้องฟ้าสว่าง จึงสามารถทราบได้ว่า ทางไหนเป็นตะวันออก
และตะวันตก จึงแล่นเรือถูกทางได้ต่อไป แต่ถ้าวเรือไปโดน
หินโสโครกที่ซ่อนอยู่ใต้น้ำเข้า ก็ไม่มีหนทางจะหนีรอดได้

ได้เดินทางต่อไปด้วยประการฉะนี้ เป็นเวลากว่าเก้าสัปดาห์
จนลุดถึงประเทศชื้อชะวา ซึ่งเป็นเมืองมีฉันทิภูฏี ลัทธิพราหมณ์
เจริญรุ่งเรือง ส่วนพระธรรมของพระพุทธเจ้าตกอยู่ในฐานะไม่
น่าจะเป็นที่พอใจเลย

เมื่อพักอยู่ในประเทศนี้ได้ห้าเดือน หรือราวนั้น หลวง
จินฟาเหียนก็โดยสารเรือพ่อค้าอีกลำหนึ่ง เป็นเรือขนาดใหญ่
บรรทุกคนโดยสารไปด้วยสองร้อยกว่าคน ได้เตรียมเสบียงไป
กินตามทางได้ห้าสัปดาห์ แล้วแล่นใบไปในวันแรมค่ำหนึ่งเดือนสี่
หลวงจินฟาเหียนได้ขึ้นไปพักอยู่ที่ภวานาอยู่ในเรือนั้น

เรือเบนหัวไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อไปยังเมือง
กวางตุ้ง เมื่อแล่นมาล่วงเดือนเศษ คืนหนึ่งในยามสอง
ประสบพายุฝนอย่างใหญ่ พวกพ่อค้าที่โดยสารไปในเรือ เพื่อ
กลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน ตกใจเป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม
หลวงจินฟาเหียนได้ภวานาอันวอนขอความคุ้มครองจากพระผู้

๒๖.๓๔ ๒๕๒๑ (๖)

ทรงได้ยื่นคำอ้อนวอน และจากพระศาสนาในประเทศจีน ก็
โปรดประทานความคุ้มครองด้วยทิพยอำนาจ จนรุ่งสว่างพอเห็น
แสงตะวัน พวกพราหมณ์ปรึกษากันและพูดว่า “เหตุ
เดือดร้อนที่เกิดขึ้นนี้ เพราะมีสมณมาในเรือด้วย เราควร
จะให้ภิกษุขึ้นขึ้นเสียจากเรือ ปล่อยไว้บนเกาะใดเกาะหนึ่ง จะ
ให้ชีวิตของคนอื่นทั้งหมดเป็นอันตรายเพราะด้วยคนๆ เดียวไม่
เป็นการบังควร มี “ผู้คุ้มครองศาสนา” ของหลวงจีนฟาเหียน
คนหนึ่ง (หมายความว่า เป็นผู้นับถือพุทธศาสนาหรืออย่างไรไม่
ทราบ) พูดขึ้นว่า “ถ้าพวกท่านเอาภิกษุรูปนี้ปล่อยเกาะ ท่าน
ต้องเอาเราขึ้นบกตามไปด้วย ถ้าไม่เช่นนั้น ก็จงฆ่าเราเสีย
หากว่าพวกท่านปล่อยภิกษุขึ้นบกแต่คนเดียว เมื่อเรือถึงเมืองจีน
เราจะกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
และเคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์ ให้ทรงทราบเรื่อง” พวก
พ่อค้าได้ฟังดังนี้ ก็เรวรนใจ ไม่กล้าปล่อยหลวงจีนฟาเหียน
ขึ้นบกขณะนั้น

ระหว่างนี้ ท้องฟ้ามืดมัวอยู่เสมอ นายเรือหลงทางจำ
อะไรไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงแล่นเรือเรื่อยไปถึงเจ็ดสิบวัน • จน
เสบียงอาหารและน้ำจวนจะหมด ต้องใช้น้ำทะเลหุงต้มอาหาร
และแบ่งน้ำจืดให้กินคนละประมาณสองไปนต เมื่อเสบียง
เกือบหมดลงแน่แล้ว พวกพ่อค้าก็ปรึกษากันว่า กำหนด
เวลาเดินเรือไปกวางตุ้ง ตามธรรมเนียมห้าสิบวัน บัดนี้เลยกำหนด

มาหลายวัน เห็นจะเดินผิดทางเสียแล้วกระมัง ครั้นแล้วก็เบนหัวเรือไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพื่อหาฝั่ง ล่องมาได้สิบสองวันสิบสองคืน ก็มาถึงแผ่นดินตอนอยู่ใต้แหลมซันตุงแวงเอาหน้าจัดและผัก

เมื่อได้ผ่านอันตรายและความลำบาก ต้องวิตกวิจารณ์เป็นทุกข์เป็นร้อนมามากมาย ครั้นแล้วในทันใดนั้น ก็เห็นฝั่งได้เห็นผักหญ้าที่เคยพบเคยชิน ก็รู้ได้ว่ามาถึงแผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ในที่นี้ ได้นำเอาเรื่องของหลวงจีนฟาเหียนมาแล้วไว้ข้างขาว เพราะเห็นว่าสนุกดี ใจความที่ต้องการพูด ก็มีอยู่ตรงที่หลวงจีนฟาเหียนกล่าวว่า ในช่องแคบมะละกามีโจรสลัดชุกชุม เรือแพนาวาผ่านเข้าออกทางนั้น ถ้าเป็นขนาดเล็กก็มักเป็นอันตราย และคงจะเป็นเพราะด้วยเหตุนี้ ดอกเตอร์เวลดส์จึงกล่าวไว้ว่า ตามหลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นได้ แสดงให้เห็นว่าในตอนปลายศตวรรษที่ ๕ แห่งคริสตศักราช (ราว ๔๕๐๐ ปี) ชาวอินเดียไม่ได้ไปมาติดต่อกับเกาะต่างๆ ในอินโดเนเซีย เช่นในเกาะหะวายุซุซงักไปคราวหนึ่ง ส่วนในเกาะบอร์นิโอและเกาะเซเลเบส (อยู่ถัดเกาะบอเนียวไปทางตะวันออก เป็นเกาะที่ชาวแขกมักกะสันและแขกมูหังดออยู่) ก็เลขาจดตอนกับอินเดียตั้งแต่นั้นมา นอกจากมีพวกที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วเท่านั้น

ชาวอินเดียมาติดต่อกับแหลมอินโดจีนและอินโดเนเซียได้

อีกก็เพราะหาทางมาขึ้นบกที่แหลมมะลายู แล้วลงเรือต่อไปสู่ยัง
แดนอื่น แหลมมะลายูตอนที่เป็นทางเดินข้ามจากฝั่งตะวันตก
มาฝั่งตะวันออก เท่าที่ปรากฏก็มีอยู่สองทาง คือขึ้นที่แถว
เมืองมฤตผ่านช่องสังขรมาลงที่ประจวบคีรีขันธ์ อีกทางหนึ่ง
ก็ที่คอคอดกระ ทางเมืองมฤต ดอกเตอร์เวลส์ว่า แม้จะ
มีที่ทอดจอดเรือกำบังลมได้ดี และเป็นที่ซึ่งคณะมิสเซนรี
ฝรั่งเศส เคยเดินบกข้ามมายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อสมัยราว
สองร้อยห้าสิบเศษก็ดี แต่อยู่เหนือเกินไป ทั้งไม่มีเค้าเป็น
ซากโบราณสถานและโบราณวัตถุ เหลือให้เห็นเป็นหลักฐานบ้าง
ส่วนคอคอดกระไม่มีที่กำบังลมสำหรับเรือทอดจอด และทั้งไม่มี
ที่ราบสำหรับทำการเพาะปลูกได้พอ ดอกเตอร์เวลส์อ้างเหตุผล
ว่า ชาวอินเดียที่มานั้น ขี้โอ่โอ้อวดใจความ ไม่ได้มุ่งมาเพียง
หาทางขนถ่ายสินค้าได้เร็วเท่านั้น ข้อมต้องการมาตั้งถิ่นฐานขาย
ตัว เหมือนอย่างในแดนอื่นๆ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่า แผ่นดิน
ในแหลมมะลายูตอนที่เหมาะสมก็อยู่แถวเมืองตะกั่วป่า เพราะ
บริเวณแถบนั้น เคยมีชาวอินเดียมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ก่อนแล้ว
ยังปรากฏมีซากโบราณสถานอยู่แห่งหนึ่ง เรียกกันว่าทุ่งดึก ซึ่ง
ตามทางสันนิษฐาน ว่าเคยเป็นที่อยู่ของชาวอินเดียมาแต่ครั้ง
โบราณ

ในแผนที่โบราณของปโตเลมี นักภูมิศาสตร์ชาวกรีกแห่ง
เมืองอเล็กซานเดรียในสมัยศตวรรษที่สองแห่งคริสตศักราช จด

ไว้ในตอนที่เป็นแหลมมะลายูฝั่งตะวันตก ว่ามีเมืองตะโกลา
 เมืองนั้นนักโบราณคดีต่างท่านสันนิษฐานว่าได้แก่เมืองตะกั่วป่า ที่
 ว่าอยู่แถวเมืองสะเทิมของมอญก็มี อยู่แถวคอคอดกระก็มี
 (Coedes, Moens,) อยู่ที่เมืองตรังก็มี (Berthelot) เมืองตะโกลา
 อันแท้จริงจะอยู่ที่ตรงไหนแน่ไม่สู้สำคัญ แต่จะต้องอยู่ในแหลม
 มะลายูฝั่งตะวันตกได้คอคอดกระลงมา ในที่ใดที่หนึ่งเป็นแน่
 อยากรู้ก็ดูเมืองตะโกลานั้น ถ้าว่าอยู่แถวเมืองตะกั่วป่า ก็เห็น
 จะเป็นท่าที่ชุมนุมการค้าขายมาแต่ครั้งโบราณ เพราะมีชาวอินเดีย
 มาตั้งภูมิลำเนาอยู่แล้ว เมื่อการเดินทางผ่านช่องแคบมะละกา
 ต้องชะงักไปเพราะด้วยโจรสลัดรังควาน ชาวอินเดียก็น่าจะมา
 ขนบกเอาที่เมืองตะโกลาด้วยทางหนึ่ง แล้วจึงเดินทางข้ามแหลม
 มะลายูต่อไป จนปรากฏว่าแหลมมะลายูตอนนั้น เคยเป็นทางเดิน
 และทางขนสินค้ามาแต่โบราณกาล คือมาขนบกที่ทะเลหนานนอก
 แถวจังหวัดกระบี่หรือจังหวัดตรังเดี๋ยวนี้ ซึ่งลงที่ตรงนั้นจะเป็น
 เมืองตะโกลา แล้วมาลงเรือที่ปากพนมอยู่ทางต้นแม่น้ำกระบุรีเดี๋ยว
 นี้ เพราะฉะนั้นดอกเตอร์เวลส์จึงเห็นว่า ที่ตอนนั้นเหมาะกว่าทาง
 เมืองมฤตและที่คอคอดกระด้วยประการทั้งปวง เหตุด้วยบริเวณ
 อ่าวหน้าเมืองตะกั่วป่า มีที่กำบังลมมรสุม จอดทอดเรือได้สะดวก
 กว่าตอนอื่น ทั้งอยู่ตรงข้ามกับอ่าวบ้านดอนทางฝั่งตะวันออกของ
 แหลมมะลายูด้วย อ่าวบ้านดอนเล่าก็มีที่กำบังลมมรสุมตะวัน
 ออกเฉียงเหนือได้ดี ด้วยมีเกาะใหญ่น้อยหลายเกาะบังลมอยู่

แหลมมะลายูระหว่างตะกั่วป่ากับจังหวัดสุราษฎร์ธานี (บ้านดอน)
ก็มีแม่น้ำถึงสองสาย คือแม่น้ำหลวงและแม่น้ำศรีรัฐ (ปัจจุบัน
เรียกว่าแม่น้ำตาปี ตามชื่อแม่น้ำที่เมืองสุราษฎร์ธานีในอินเดีย) การ
เดินทางไปตามลำน้ำได้สะดวก จะต้องเดินบงกจากเมืองตะกั่วป่า
ก็ไม่ไกลนัก ชาวอินเดียจึงขึ้นบกจากที่นั่น ส่วนพวกที่ไม่ข้าม
ไปแดนอื่น ก็คงตั้งถิ่นฐานลงในแถบนั้นเป็นระยะไป จึงได้
เกิดมีบ้านเมืองขนาดย่อม ๆ อยู่หลายแห่ง ดังปรากฏในจดหมายเหตุ
ของจีน ที่เล่ามาข้างต้น

๔ - ประเทศจัมปา

ในตอนนี้จะดัดเรื่องทางแหลมมะลายูไว้ก่อน ขอกระโดด
ข้ามไปกล่าวถึงแหลมอินโดจีนด้านตะวันออก คือตอนที่เป็น
ประเทศญวนในปัจจุบันนี้ ดินแดนซึ่งอยู่ระหว่างแคว้นดงเกีย
เป็นด้านเหนือ มีเมืองฮานอยเป็นเมืองหลวง กับแคว้นโกจีน
ไซนาซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองไซ่ง่อน เป็นประเทศญวนอันหน้า มี
กรุงเว้เป็นราชธานีของญวน สมัยโบราณนับแต่ ๑๗๐๐ ปีล่วง
แล้วลงมา เคยเป็นประเทศชื่อจัมปา ถ้าตรวจดูแผนที่ประเทศ
ญวนอันหน้า จะพบตอนเหนือที่ติดกับแคว้นดงเกีย มีมณฑล
ในปัจจุบันนี้คือ ทันทู เวอาน ฮ่าญญ กว่างบิ่น กว่างตรี กว่างดก
หรือทอเทียน ซึ่งเป็นที่ตั้งกรุงเว้ ถัดลงมาก็มีมณฑลกว๋างนาม

และกว้างขวาง ในมณฑลเหล่านี้จัดเป็นตอนหนึ่ง ซึ่งเคยเป็น
แคว้นอมราวดีของพวกแขกจาม มีซากโบราณสถานอยู่มาก
เมืองหลวงของแคว้นนี้ ชื่อจัมปานคร ที่เรียกในแผนที่ว่าตราเกีย
ใกล้เคียง กับเมืองนมเมืองดงเดือง สมัยโบราณครั้งแขกจาม เป็น
เมืองอินทระ ประดิษฐานมาทางฝั่งทะเล มีเมืองเมซอน ซึ่งมี
ซากเทวาลัยเป็นโบราณสถานอยู่หมู่หนึ่ง ได้ศิลาจารึกจากที่นี่
เป็นอันมาก

ตอนที่สอง ตั้งแต่มณฑลปัญญัตถ์ลงมาถึงมณฑลพูนเคย
เป็นที่ตั้งเมืองหลวงของพวกแขกจามอีกแห่งหนึ่ง ชื่อว่ากรุงวิชัย

ตอนที่สาม ซึ่งเป็นตอนใต้ ได้แก่มณฑลคันธาระหรือภู
ตรัง ถัดมาเป็นมณฑลปัญญัตถ์ แผ่นดินตอนนี้เป็นหุบห้วยเหวเขา
มาก แบ่งหุบเขาและอ่าวออกได้เป็นห้าภาค ที่สำคัญที่สุดมี
อยู่สามภาค คือพื้นที่อยู่เหนือแหลมปานทังขึ้นไปเล็กน้อย ครั้ง
โบราณเป็นแคว้นชอปาณฑุรงค์ มีโบราณสถานมาก ถัดขึ้นไป
เหนือ ถึงภาคภูตรัง แต่โบราณเคยเป็นแคว้นเกาฐาร มีเทว
าลัยสำคัญเป็นโบราณสถานอยู่แห่งหนึ่งชื่อโปนคร มีศิลาจารึก
อยู่มาก

เรื่องราวของประเทศจัมปาเล่าได้สะดวก เพราะมีหนังสือ
ซึ่งนักปราชญ์โบราณคดีชาวอินเดียชื่อมาจุมดาร์ (Majumdar's
Champa) แต่งเป็นภาษาอังกฤษไว้แล้ว ดอกเตอร์มาจุมดาร์
(ชื่อนี้ที่ถูกต้องอย่างไรไม่ทราบ) ได้พยายามรวบรวมเรื่องที่

นักปราชญ์โบราณคดีชาวฝรั่งเศสมากคนด้วยกัน ได้เพียรสอบสวนกันคว่ำไ้ แล้วเอามาเรียบเรียงให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกันโดยตลอด แม้จะเป็นเรื่องที่เพียรรวบรวมเอามาจากหนังสือฝรั่งเศสก็ดี แต่ในการที่เอามาร้อยกรองขึ้นได้ ไม่ใช่เป็นของที่ทำได้ง่าย ๆ ต้องใช้ความรู้และความเพียรพยายามเห็นจะนานวัน เพราะฉะนั้น ในเรื่องประเทศจัมปาซึ่งจะเล่าต่อไป จึงไม่จำเป็นต้องเก็บความเอามาจากหนังสืออื่น ๆ มาติดต่อกันเหมือนที่บรรยายมาแล้ว เพียงเก็บเรื่องมาเล่าให้ฟังแต่ย่อก็เหลือพอ

ดอกเตอร์มาซุมดาร์เล่าว่า ดินแดนซึ่งต่อมาเกิดเป็นประเทศจัมปาขึ้นนั้น เดิมเป็นที่อยู่ของมนุษย์สองพวก คือพวกแขกจาม และพวกชาวป่า มนุษย์สองพวกนี้ แตกต่างกันในทางอารยธรรมเท่านั้น เพราะถ้าว่าในทางเผ่าพันธุ์ ก็เป็นเชื้อชาติเดียวกัน คือตกอยู่ในตระกูลอสโตรเนเซียน พวกแขกจามเหยียดหยามพวกที่เป็นชาวป่า และเรียกพวกเหล่านั้นเป็นคำรวมว่า เมลจนะ (มิลักขุ) บ้าง กิราฏ บ้าง ซึ่งเป็นคำในภาษาสันสกฤตแปลว่าคนป่าคนดอย นอกนั้นก็ยังเรียกแยกเป็นชื่อย่อยตามท้องถิ่นว่า วฤละ บ้าง รันเด (ชำระเด) บ้าง และมะทะบ้าง

ในพงศาวดารจีน ได้เล่าถึงลักษณะรูปร่างและธรรมเนียมประเพณีของพวกแขกจามไว้ว่า เป็นคนผิวดำตาดำเล็ก จมูกขึ้นผมหยิกเป็นปุย เครื่องนุ่งห่มเป็นผ้าผืนเดียว ห่อหุ้มพันกายแต่เบื้องบนเอาจกลงไปถึงเท้า ทั้งหญิงชายไม่มีเสื้อผ้าอื่นอีก เว้น

แต่ในฤดูหนาวจึงจะใช้เสื้อหนาชนิดหนึ่ง คนชั้นสามัญไปไหน
 เท้าเปล่า เว้นแต่พวกชั้นสูงจึงจะใช้รองเท้าหนัง ทรงผมทั้ง
 หญิงและชายผูกเกล้าเป็นรูปต่าง ๆ และเจาะหูสำหรับสอดใส่
 ตุ่มหูเป็นวงแหวนหรือเครื่องประดับอื่น ๆ ประชาชนรักความ
 สะอาด อาบน้ำชำระกายวันละหลาย ๆ ครั้ง และเอาการบูร
 และระฆมดเชียงถูตามร่างกาย เสื้อผ้าให้อบด้วยกลิ่นอายของควัน
 ไม้หอม”

พงศาวดารตอนต้น ๆ ของพวกแขกจาม ทราบได้น้อย มี
 กล่าวเป็นตำนานไว้ในพงศาวดารญวนบ้าง แต่ก็ยังเป็นชนิดไม่มี
 ค่าในทางประวัติศาสตร์ เป็นต้นเรื่องหนึ่งแล้วว่า

“ในสมัยโบราณ มีประเทศหนึ่ง อยู่บนเขตต์แดนประเทศ
 อันนำไป เรียกว่าประเทศเดียวเหยี่ยม พระเจ้าแผ่นดิน
 ประเทศนี้เป็นราชสราษ ทรงนามว่าตรังมิญ มีสิบหน้า เหนือ
 ประเทศนี้ไป เป็นประเทศโหดอนดิญ มีพระราชาทรงพระนามว่า
 ทศรต โอรสท้าวทศรต ทรงพระนามว่าเจงตุ มีชายาเป็นหญิงรูป
 งามชื่อบัจดิน ท้าวตรังมิญได้เห็นนางก็มีความรักใคร่ถึงกับหลง
 ใหลใฝ่ฝัน จึงยกทัพไปตีประเทศโหดอนดิญได้ชัยชนะ และ
 พาเอานางไป เจ้าเจงตุรวบรวมลิงได้เป็นกองทัพ แล้วลิ่งเหล่านี
 เอาภูเขามาจองเป็นถนนในมหาสมุทร ข้ามไปรบกับท้าวตรังมิญ
 ได้ทำสงครามขับเคี่ยวกัน ในที่สุดท้าวตรังมิญตาย เจ้าเจงตุจึงพา

นางกลับมา” ในพงสาวดารฉนวนกล่าวต่อไปว่า พวกแขกจามคือ
ลูกหลานของชาวเมืองประเทศโหดอนติญ

เรื่องที่เล่ามานี้ ไม่ต้องบอกว่าเอามาจากไหนก็คงทราบ
เพราะเนื้อเรื่องเห็นได้โท่โท่ว่าเป็นเรื่องรามเกียรติ์ เป็นแต่ปรับ
ปรุงให้เข้ากับเรื่องในท้องถิ่นนั้น เอาอะไรเป็นความรู้ทางประวัติ
ศาสตร์ไม่ได้

เรื่องแขกจามครั้งต้น ๆ ตามที่พอจะเชื่อถือได้ ก็ได้จาก
หนังสือที่จินตไว้ เพื่อให้เข้าใจความเกี่ยวข้องกัน ระหว่างสอง
ประเทศนี้ จะต้องย้อนเล่าถอยหลังขึ้นไปให้ไกลอีกหน่อย

ราว พ.ศ. ๒๕๐ ประเทศจีนแบ่งแยกกันเป็นแคว้นใหญ่
แคว้นน้อยมากมาย แคว้นเหล่านี้ แม้จะขึ้นอยู่กับพระเจ้าแผ่นดิน
จีนหรือเขา ซึ่งเป็นรัฐบาลกลาง ก็เพียงในนาม เพราะเจ้าผู้
ครองแคว้นต่าง ๆ ล้วนตั้งตนเป็นอิสระ แย่งชิงอำนาจกันเพื่อ
เป็นใหญ่ เกิดรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อน เคียดร้อนไปทั่ว
ทุกเส้นหญ้าทั่วไ้ ไม่ผิดอะไรกับพงสาวดารของอินเดีย ตอน
ภายหลังพระเจ้าอโศกมหาราชที่เล่ามาแล้ว พงสาวดารจีนยุคนี้
เรารู้จักกันดีที่เรียกว่าสมัยเลียดก๊ก แปลว่าก๊กต่างๆ แดกแยกกัน

ทางใต้ของประเทศจีนสมัยนั้น พันเขานันลิ่งหรือน้ำหลง
ลงมา ได้แก่ตอนใต้ของประเทศจีนแถวมณฑลเจียงส่วนใต้
เป็นที่อยู่ของชนชาติหนึ่ง มีหลายพวกหลายเหล่าด้วยกัน ต่าง
อยู่กันเป็นอิสระ พวกเหล่านี้จีนเรียกชื่อรวมกันหมดว่าพวก

เหยอะ (หวัดหรืออวคในเสียงแต้จิ๋วและในหนังสือเลียบกั๊กหรือ
เวียดในภาษาญวน) เมื่อ พ.ศ. ๓๒๒ พระเจ้าจิ้นซี ย่องเต้จิ้น
องค์แรกที่ทรงสร้างกำแพงใหญ่ ทรงปราบปรามแคว้นต่าง ๆ ได้
แล้ว รวมขึ้นเป็นอาณาจักรเดียว เมื่อทรงจัดการปกครองเรียบ
ร้อยแล้ว ก็เสด็จยাত্রาทัพลงมาปราบพวกเหยอะ ถึง พ.ศ.
๓๒๕ ทรงปราบปรามได้ชัยชนะแล้ว จัดแบ่งเขตต์แดนอาณาจักร
ทั้งหมดออกเป็นมณฑล เพื่อประโยชน์แห่งการปกครอง แคว้น
ตังเกียและประเทศญวนส่วนเหนือที่ทรงได้ ก็จัดรวมกันเป็น
มณฑลหนึ่งเรียกว่ามณฑลเสียง ส่วนประเทศจีนนอกนั้น ทรง
แบ่งออกเป็นสามมณฑล เมื่อพระเจ้าจิ้นซีสิ้นพระชนม์แล้ว
(พ.ศ. ๓๓๓) ประเทศจีนประสบความปั่นป่วนระส่ำระสาย เป็น
ยุคเข็ญเกิดรบราฆ่าฟันกันอีก ผู้สำเร็จราชการมณฑลหนึ่งที่อยู่
ทางใต้ชื่อเจ้าไ่ เห็นเป็นโอกาส ก็ตั้งตนเป็นประเทศอิสระ
ขึ้น เรียกชื่อประเทศว่านั่นเหยอะ (นำหวัดในเสียงแต้จิ๋ว หรือ
เวียดนามในภาษาญวนแปลว่าเหยอะได้) ตั้งเมืองหลวงที่เมือง
กวางตุ้ง มีอาณาเขตต์ค้อมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกวางซีปัจจุบัน
นี้ เจ้าไ่ประกาศตนเป็นอิสระแล้วไม่ช้า ก็ยกทัพไปตีมณฑล
เสียงได้ แล้วแบ่งเขตต์แดนของมณฑลนั้นออกเป็นสองภาค
คือ ภาคกาวจิ (ตังเกียหรือภาคแคว ญวนเรียกว่าเข้าจี้) และ
ภาคเก้าจั้นหรือเกาเจิ่น ญวนเรียกว่าก๊วเจิน

ระยะตอนนั้น ประเทศจีนตกอยู่กับราชวงศ์ฮั่น ใน พ.ศ. ๓๔๓

กษัตริย์ราชวงศ์ฮั่นยอมรับรองว่านั่นเหยาจะเป็นประเทศราช แต่
 ล่วงมาไม่ช้า เมื่อ พ.ศ. ๓๖๐ เจ้าโถ่แห่งประเทศนั้นเหยาจะ
 ก็ไม่ยอมเป็นเมืองออก แล้วประกาศตนเป็นฮ่องเต้แห่งประเทศ
 นั้นเหยาจะ ล่วง พ.ศ. ๔๐๖ เจ้าโถ่สิ้นพระชนม์ ผู้สืบทอดมา
 เป็นกษัตริย์อ่อนแอ ราชธานีในราชวงศ์ฮั่นก็ยกทัพมาตีเอา
 ประเทศนั้นเหยาจะได้เมื่อ พ.ศ. ๔๓๑ แล้วจัดแบ่งอาณาเขตต์
 จีนเสียใหม่ ในส่วนแคว้นตังเกียและประเทศญวน จัดแบ่ง
 ออกเป็นสามแคว้น คือแบ่งแต่เหนือมาได้โดยลำดับเป็นแคว้น
 กาวจี เก้าจัน และยิดหนำหรือเขินัน (เขลล้าก็เรียก) แคว้น
 เหล่านี้ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๕ แขวง แขวงใต้ที่สุดสองแขวง มี
 ชื่อว่า เชียงหลินและชกวน

ชนชาติที่อยู่ในตังเกียและประเทศญวนอันหน้าตอนเหนือ
 ได้แก่ญวน ถ้าวในทางเผ่าพันธุ์ ญวนก็เป็นชาติเหยาซึ่งเล่ามา
 ข้างต้น เมื่อพวกจีนตังเกียแดนตอนใต้ได้ พวกเหยาจะถูกกลม
 กลืนกลายเป็นจีนไป เว้นแต่พวกที่อาศัยอยู่ในเขตต์แดนตังเกีย
 และประเทศญวนอันหน้าตอนเหนือ ยังคงทรงความเป็นชาติของ
 ตนไว้ได้ ไม่ถูกกลมกลืนกลายเป็นจีนไป ญวนสมัยนั้นไม่มี
 อำนาจวาสนาอะไร ยังคงอยู่ในอำนาจครอบงำของจีนมาหลายร้อย
 ปี ทางทิศใต้ในดินแดนที่ญวนอยู่นั้น เป็นที่อยู่ของคนชาวพื้น
 เมืองชาติหนึ่ง มีลักษณะเป็นชาวป่าเถื่อน แต่ปรากฏว่าในราว

พ.ศ. ๑๐๐ ได้มีชนอีกชาติหนึ่ง เรียกว่าจามอยู่ทางแคว้นเขนนั้น
ส่วนญวนอยู่ในแคว้นกาวจี้และเกาจั้น

นอกเขตต์อาณาจักรจีน ได้แคว้นเขนนั้นลงมา ในมณฑล
คั้นว่าและบิญถุ่น มีพวกแขกจามหมื่นน้อยหมื่นหนึ่ง ตั้งตนเป็น
อิสสระ พวกนี้ลอบขึ้นไปตีปล้นปลายเขตต์แดนตอนใต้ของ
แคว้นเขนนั้นอยู่เสมอ แผ่นดินตอนใต้ขึ้นเป็นหุบห้วยเหวเขาและ
เป็นป่าดงพงทึบมาก จีนดูแลไปไม่ได้ทั่วถึง ทิ้งนามถือเอาว่าเป็น
อาณาเขตต์ของจีน ก็เพียงในนามมากกว่าอย่างอื่น เพราะฉะนั้น
จึงเป็นโอกาสให้พวกแขกจามยกมาตีปล้นเมือง ซึ่งเป็นที่ว่าการ
ของข้าหลวงจีนอยู่เสมอ พอจีนยกทหารมาปราบ พวกแขกจาม
ก็หนีเข้าป่าดงไปเสีย จีนขกติดตามเข้าไปปราบได้ลำบาก นัก
พงศาวดารจีนว่า พวกแขกจามเป็นชาวป่าดุร้าย ไม่รู้จักทำการหว่าน
ไถ ประพฤติตนเป็นแต่พรานป่าล่าสัตว์หาเลี้ยงชีพอย่างเดียว

การไปตีปล้นของพวกแขกจาม ลางคราวก็เป็นเรื่องใหญ่
เช่นคราวหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๖๔๐ ตามพงศาวดารจีนกล่าวว่า มี
พวกกิวเหลียนชาติป่าเถื่อนหมื่นคน มาจากแดนอยู่พื้นอาณา
จักรของจีนออกไป ได้ยกเข้าไปตีปล้นตำบลปลายเขตต์แดน
ตอนใต้ที่สุด ได้ทำลายบ້อมและเผาผลาญบ้านเรือนเสียหมด
ผู้ว่าราชการเมืองเกณฑ์ทหารหมื่นหนึ่ง เพื่อยกไปปราบปราม
แต่พวกทหารไม่เต็มใจไปในแดนไกลเช่นนั้น เกิดกระด้างกระ-
เดื่องขึ้น เป็นข้อให้พวกกิวเหลียนขยายการย้ายตีปล้นขึ้นไป

ทางเหนือ ตีเอากองทัพจีนที่ตั้งด้านทานอยู่แตกพ่ายไป แล้ว
เข้ายึดเอาเขตต์แดนกลางตำบลไว้ พระเจ้าแผ่นดินจีน (ซึ่งแต่
ในราชวงศ์ฮั่น) ทรงเห็นว่า ควรจะส่งกองทัพยกลงไปปราบปราม
แต่เสนาบดีคนหนึ่ง ถวายความเห็น ว่า การที่จะยกทัพลงไปปราบ
ถึงแดนไกลเช่นนั้นไร้ประโยชน์ กราบทูลแนะนำว่า ควรจะทรง
แต่งทูตไปเจรจาทำความตกลงกันจะดีกว่า พระเจ้าแผ่นดินจีนจึง
ส่งทูตไปเจรจา พวกกิวเหลียนก็ยอมถอนทหารออกจากแดนที่
ได้ไว้ พวกกิวเหลียนนี้เข้าใจว่าเป็นพวกจามนั่นเอง

ส่วนพวกแซกจามที่อยู่เขตต์แดนของจีนเอง ก็เคยเป็น
ขบถต่อจีน ได้เคยยกพวกตั้งสองพันคน เข้าไปเผาผลาญ
บ้านเรือนและฆ่าฟันข้าราชการจีนที่มาเป็นข้าหลวงผู้ปกครอง พอ
จีนยกทหารมาปราบ พวกแซกจามเหล่านั้นก็หนีเข้าป่าดงไปเสีย
มาเกิดเหตุเป็นผลร้ายขึ้นแก่จีนก็เมื่อ พ.ศ. ๗๓๕ ประเทศจีน
กำลังยุ่งกันเอง คือในสมัยสามก๊กตอนต้น มีชายคนหนึ่งชื่อ
เหลียนเป็นชาวเมืองเซียงหลิน (อยู่ในแคว้นเยนันตอนใต้ที่สุด)
เป็นขบถจับข้าหลวงจีนเมืองเซียงหลินฆ่าเสีย แล้วตั้งตนเป็น
กษัตริย์แห่งประเทศหลินยี่ ซึ่งเป็นคำที่จีนเรียกประเทศจัมปา
ในสมัยนั้น หลินยี่แปลว่ากรุงหดิน เพราะพวกแซกจามตั้งตัว
เป็นอิสระได้ที่เมืองเซียงหลินก่อน แล้วต่อมาจึงได้ขยายอาณา
เขตต์ออกไปเป็นประเทศจัมปา

เขาได้พบศิลาจารึกที่ในประเทศจัมปาหลักหนึ่ง เป็นอักษร

ลัทธิฤๅษี เรียกว่าศิลาจารึกไวจัญ อังถึงราชวงศ์แห่งศรีมาร ศิลา
จารึกหลักนี้ไม่มีศักราช แต่พิจารณาตามอายุของศิลา รู้ได้ว่าตก
อยู่ในศตวรรษที่สองหรือที่สามแห่งยุคศักราช เป็นอันแสดง
ว่า ผู้ที่ตั้งประเทศจัมปาต้องเป็นชาวอินเดีย หรือไม่เช่นนั้นก็เป็น
ผู้ที่เข้ารีตอินเดีย และปกครองอยู่ในดินแดน ซึ่งต่อมาเรียกว่า
แคว้นเกาฐาร แต่ผู้ที่ซื้อศรีมารเป็นกษัตริย์หรือเป็นใคร ความ
ไม่ทราบชัด

ชาวอินเดียคงจะรู้จักประเทศจัมปาโดยทางไปมาค้าขายมา
นาน ก่อนหน้ามาได้เป็นใหญ่ในทางการเมืองแห่งแดนนี้ แต่
เรื่องราวของเขากลับในตอนต้น ๆ ไม่มีทางจะทราบได้แจ่มแจ้ง
นัก คงกล่าวได้แต่ว่า สมัยนั้นจีนเกิดแบ่งแยกกันเป็นสามก๊ก
(พ.ศ. ๗๖๓ ถึง พ.ศ. ๘๐๘) พวกเขากลับถือโอกาสที่จีนกำลัง
แตกแยกแย่งชิงอำนาจกันอยู่ ยกเข้าไปย่ำยีรุกรานอาณาเขตต์ของ
จีนอยู่บ่อย ๆ พงศาวดารจีนอ้างถึงพระนามกษัตริย์จามในยุคนั้นไว้
หลายองค์ ล้วนขึ้นต้นด้วยคำว่า ฟัน ซึ่งเข้าใจว่าจะตรงกับคำว่า
วรรณ อันเป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์จามทุกองค์ในสมัย
นั้น

พระเจ้าแผ่นดินจามที่สืบราชสมบัติประเทศจัมปาต่อมา ทรง
พระนามว่า ฟันเฮียง กษัตริย์องค์นี้ขยายเขตต์แดนไปทางเหนือ
ได้รับขับเคี่ยวกับจีนมาเป็นเวลาถึงสิบปี จีนเป็นฝ่ายเสียเปรียบ

เรื่อย ในที่สุดยอมหย่าศึกทำความสงบกัน ซึ่งจะต้องเข้าใจ
ว่า จีนคงเสียดินแดนให้แก่ประเทศจัมปาไปบ้าง

เมื่อพระเจ้าพื้นเฮียงสิ้นพระชนม์แล้ว พันยี่ราชโอรสเสด็จ
ขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์เป็นกษัตริย์จามองค์แรก ที่แต่งตั้ง
ไปเจริญทางพระราชไมตรียังประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๘๒๗ เมื่อ
พระเจ้าพื้นเฮียงสิ้นพระชนม์แล้ว (พ.ศ. ๘๔๕) แม่ทัพใหญ่ชื่อ
พื้นเวนเป็นกบฏ แย่งเอกราชสมบัติได้ ตั้งตนเป็นกษัตริย์ พระ
เจ้าแผ่นดินจามองค์นี้ทรงปรีชาสามารถปราบปรามพวกชาวป่า
ชาวเขา ที่ยังตั้งเป็นแคว้นอิสระอยู่ในเขตแดนของประเทศ
จัมปาได้เด็ดขาด กับยังได้ทำสงครามกับจีน มีชัยชนะใหญ่
จนตีเอาอาณาเขตแดนแคว้นเขินของจีนไว้ได้หมด

ต่อไปนี้ มีกษัตริย์สืบสันตติวงศ์อีกสามองค์ ไม่มีเรื่อง
อะไรที่ควรเล่า นอกจากประเทศจัมปาได้ทำศึกสงครามกับจีน
ตลอดมาแม้แม้ชัยชนะบ้างหลายคราว พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่มี
ชื่อเสียง คือ พระเจ้าพื้นเฮตา เป็นกษัตริย์ที่เก่งกล้าใน
สงคราม สามารถต้านทานกองทัพจีนไว้ได้เป็นอย่างดี นักโบราณ
คดีสันนิษฐานว่าพระเจ้าพื้นเฮตา น่าจะเป็นพระเจ้าภัทรวรมัน
ที่ทรงกล่าวเรื่องของพระองค์ไว้ในศิลาจารึกจาม อาณาเขตที่
พระองค์ทรงปกครองคือมณฑลลาวพวนและเวียต ซึ่งอยู่ตอน
เหนือและตอนกลางของประเทศจัมปาทั้งหมด ส่วนตอนใต้ที่
เรียกว่ามณฑลปาณทูนังค์ มีแคว้นเกาตูร์ ที่บางคราวเคยเป็น

อิสสระก็อาจรวมอยู่ด้วย พระเจ้าภัทรวรรณมีพระนามเต็มว่า
 ธรรมมหาราชศรีภัทรวรรณ และเป็นผู้ทรงสร้างเทวาลัยภัทเรศวร
 สวามิที่เมืองเมซอน ซึ่งต่อมาเป็นเทวาลัยแห่งพระศิวะสำหรับ
 ชาติจาม และมีประเพณีที่กษัตริย์จามในตอนหลัง ๆ ขนานพระ
 นามเทวรูปที่ทรงสร้างขึ้นประจำรัชกาลตามพระนามของกษัตริย์ที่
 ทรงสร้าง

พอสิ้นรัชกาลพระเจ้าพันเฮาตาแล้ว มีผู้สืบสันตติวงศ์มา
 อีกสององค์ แล้วก็เกิดศึกกลางเมือง ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่
 สืบกษัตริย์ต่อมาได้ ๔ องค์ก็เกิดศึกกลางเมือง ผลัดเปลี่ยนราชวงศ์
 ใหม่อีก มีกษัตริย์สืบต่อมาอีกห้าองค์ พระนามพระเจ้าแผ่นดิน
 จามเหล่านี้ล้วนเป็นอย่างที่จินจดไว้ เว้นแต่องค์หลังมีพระนามว่า
 พระเจ้าวิชัวรรณ เหตุการณ์ที่เป็นไปในประเทศจัมปา ก็ไม่มี
 เรื่องอะไรสำคัญที่ควรเล่า นอกจากเรื่องทำสงครามรบกับจีนอยู่
 หลายพักหลายคราว ในที่สุดจามแพ้จีน ขอมขันจีนเป็นทำนอง
 ประเทศราช

เมื่อพระเจ้าวิชัวรรณสิ้นพระชนม์แล้ว ได้ความตามศิลา
 จารึกว่า ผู้สืบราชสมบัติต่อ คือพระเจ้าศรีภูทรวรรณ แล้วก็ถึง
 กษัตริย์องค์อื่นอีกหลายองค์ ล้วนมีสร้อยพระนามว่าวรรณทั้ง
 นั้น เรื่องราวก็มิได้รบกับจีนอีก คือถ้าคราวใดประเทศจีนตกอยู่
 ในยุคเข็ญวุ่นวาย ประเทศจัมปาก็สดัดความเป็นประเทศราชขึ้น
 ต่อจีนเสีย ฝ่ายจีนเมื่อว่างมือก็ยกทัพมารบ จามต้องแพ้กลับไป

ประเทศราชอีก แล้วยาน ๆ ล่วงมาหลายชั่วกษัตริย์ ก็เกิดกบฏ
 ผลิตเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่เป็นต่งนี้ตลอดไป จึงไม่จำเป็นต้องเล่า
 เพราะจะมีแปลกแต่ผลความเท่านั้น จะขอตัดข้ามไปเล่าถึงพระ
 เจ้าสุทนต์มณีที่ ๒ (พ.ศ. ๑๓๐๑ ถึง พ.ศ. ๑๓๑๖) ซึ่งเป็น
 เชื้อพระวงศ์กษัตริย์แคว้นเกาฐารอยู่ตอนใต้ของประเทศจัมปา
 บางที่จึงเรียกว่าราชวงศ์ปาณทุรงค์ พระเจ้าสุทนต์มณีได้เป็น
 กษัตริย์ประเทศจัมปาทั้งหมด ก็ด้วยทรงปราบปรามราชศัตรูลง
 รบคาบ ประเทศจัมปาก็มีความสุขสงบมาตลอดรัชกาล ราช
 วงศ์สืบกษัตริย์ต่อมาอีกสองคี่ องค์สุดท้ายทรงพระนามว่า
 พระเจ้าวิกรานตวรรมณ์ที่ ๒ ไม่มีราชโอรส ราชสมบัติจึงตกไป
 เป็นของราชวงศ์ภฤคุ ในระยะสมัยราชวงศ์ปาณทุรงค์ มีพวก
 ชะวายกทัพเรือมาตีปล้นประเทศจัมปาหลายคราว

ราชวงศ์ภฤคุสืบกษัตริย์ต่อมาอีกหกองค์ องค์หลังที่สุด
 ทรงพระนามว่าอินทรวรรมณ์ที่ ๓ พอสิ้นรัชกาลพระเจ้าอินท
 รวรมณ์แล้ว (พ.ศ. ๑๕๑๕) เรื่องราวของประเทศจัมปาในระยะ
 ต่อมาราวเกือบร้อยปี ทราบได้น้อย เพราะข้อความในศิลาจารึก
 ขาดตอน ต้องอาศัยเรื่องราวทางจีนและญวนฝ่ายเดียว ได้ความ
 ว่า ในยุคนั้นเหตุการณ์ที่สำคัญ คือญวนยกทัพมาตีประเทศจัมปา
 ได้ เป็นผลให้เกิดความปั่นป่วนวุ่นวายขึ้นในประเทศ คงเป็น
 ด้วยเหตุดังนี้ จึงขาดศิลาจารึกเรื่องราวของยุคนั้นไป

ในตอนนั้น จะต้องย้อนกลับไปพูดถึงชาติเหาะใหม่ ที่เล่า

มาแล้วว่า พวกเหยอะซึ่งอยู่ในดงเกียและญวนอันหน้าภาคเหนือ
 คงรักษาเชื้อชาติไว้ได้ ไม่ถูกกลืนกลายเป็นจีน และต่อมา
 เกิดเป็นพวกญวนขึ้นนั้น เมื่อดินแดนตอนนั้นตกไปเป็นอาณานิ
 จักรของจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ. ๔๓๒) พวกญวนซึ่งสืบมาจาก
 ชาติเหยอะก็อาศัยอยู่ในมณฑลทกวางจิ และมณฑลเก้อจิ๋น มณฑล
 ทั้งสองนี้ มีข้าหลวงจีนปกครองมณฑลละคน อาศัยอยู่ที่มณฑล
 ทั้งสองอยู่ปลายเขตต์แดนไกลมาก รัฐบาลจีนจึงปกครองไว้ได้
 ไม่สู้มั่นคงนัก ผู้ที่มาเป็นข้าหลวงก็ปกครองเอาตามชอบใจคล้าย
 กับว่าเป็นประเทศอิสระ ส่วนข้าราชการจีนก็มักจะทำทารุณและ
 ทุจริตราษฎรจนทนแทบไม่ไหว จนถึง พ.ศ. ๕๘๓ พวกญวน
 รวมกันเป็นกบฏ มีหญิงสองคนพี่น้องชื่อเตี๋ยต๋ร็กและเตี๋ยหญี่
 เป็นหัวหน้า ข้าหลวงจีนต้องรีบหนีเอาตัวรอด นางเตี๋ยต๋ร็กจึง
 ตั้งตนเป็นกษัตริย์ แต่เป็นอิสระอยู่ได้ไม่นาน เพราะจีนให้
 ม้าอ้วนคุมทัพลงมาปราบปราม (เรื่องตั้งฮั่นตอนปลาย ในนั้น
 เรียกหญิงสองคนพี่น้องว่านางสุคเช็กและนางสุคยี่) จับหญิง
 พี่น้องทั้งสองได้แล้วฆ่าเสีย อำนาจจีนก็แผ่มาถึงตอนนั้นดังเดิม
 ม้าอ้วนได้สร้างเสาทองแดงเป็นที่ระลึกแห่งชัยชนะ บั๊ก
 ไวที่พรมแดนตรงเมืองกุยหลิม ญวนเรียกว่าเกว้เลิม ต่อมา เมื่อ
 พ.ศ. ๗๒๖ ญวนเป็นกบฏอีก แต่จีนก็ปราบลงได้ เมื่อ พ.ศ.
 ๗๖๕ ถึง พ.ศ. ๑๐๘๔ มีญวนชื่อจิ้นคนหนึ่ง ชื่อลี้บ้องหรือลี้บี่
 เป็นกบฏ แล้วประดาศตนเป็นกษัตริย์ สืบกษัตริย์ต่อมาอีกสอง

องค์ ก็ถูกจีนยกทัพมาปราบ ได้แคว้นตั้งเกียกลับไปเป็นของจีน
 อีก ถึงสมัยราชวงศ์ถังแห่งประเทศจีน จีนรวมแคว้นตั้งเกีย
 ตลอดลงไปใต้จัดเขตต์แดนจัมปา ตั้งขึ้นเป็นมณฑลหนึ่ง ให้ชื่อ
 ว่ามณฑลอันหนำ แปลว่ามณฑลสันติได้ พ.ศ. ๑๒๖๕ หัวหน้า
 ญวนคนหนึ่งชื่อไม่ทุกละวานทำไมตรีกับกษัตริย์จาม รวมกันต่อสู้
 จีน จีนก็ปราบลงได้อีก

ถึงปลายศตวรรษที่ ๕ แห่งกฤตศักราช ประเทศจีนเกิดยุค
 เชิญมีผลัดเปลี่ยนแผ่นดินกันบ่อย ๆ กระทบกระเทือนมาถึง
 การปกครองหัวเมืองด้วย แคว้นตั้งเกียก็ตกอยู่ในความยุ่งเหยิง
 หาความสุขสงบไม่ได้ ในที่สุด พวกญวนไม่สามารถจะทนกดขี่
 ของจีนได้ ก็ลุกเป็นกบฏขึ้นอีก เพราะประเทศจีน เมื่อราชวงศ์
 ถังถึงแก่ความเสื่อมสิ้นเชื้อพระวงศ์แล้ว ก็เกิดรบราฆ่าฟันเป็น
 ศักกลางเมือง (เรื่องโง่งม) ญวนเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะ
 ปลุกตนเป็นอิสระ จึงได้ลุกลามเป็นกบฏขึ้น นับแต่นั้นมา
 ญวนก็ได้เป็นประเทศอิสระ คงยอมขึ้นจีนแต่ในนามเพียงเป็น
 ประเทศราช ส่วนการบ้านเมือง จีนไม่มีส่วนยื่นมือเข้ามาเกี่ยว
 ข้องด้วย แต่ไป ญวนก็มีกษัตริย์ของตนเองสืบทอดกันมาหลาย
 องค์ และทั้งคนเป็นหัวงัดหรือฮองเต้ตามแบบจีน เลยเป็น
 เหตุให้ฝรั่งเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่า แอมเปอโร ไปด้วย

เมื่อ พ.ศ. ๑๕๒๓ จีนส่งกองทัพนมาตีญวน พระเจ้าเลโฮอัน-
 หัวงัด ทรงแต่งทูตไปขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าปรมเสว

วรรณกษัตริย์จาม แต่พระเจ้าปรมเสวรวรรมันจับทูตขังเสีย เป็นการฝ่าฝืนดินนิยมประเพณี พระเจ้าเลโฮอันพิโรธมาก ถึงกับเสด็จยกทัพไปตีประเทศจัมปาด้วยพระองค์เอง พระเจ้าปรมเสวรวรรมันพ่ายแพ้และเสียพระชนม์ชีพในกลางสงคราม ญวนก็ยกเข้านครหลวงของจัมปาได้ เพลาลาญบ้านเมืองเสียสิ้น กวาดขนเอาทรัพย์สินเงินทองมาเป็นอันมาก แล้วยังจับเอาสนมนางกำนัลมาด้วยร้อยคน และภิกษุชาวอินเดียด้วยรูปหนึ่ง

พระเจ้าแผ่นดินจามองค์ใหม่ ที่สืบทอดพระเจ้าปรมเสวรวรรมัน ทรงพระนามว่าอินทรวรรมันที่ ๔ อันได้เล่าค้างไว้ตอนต้น ก่อนถึงเรื่องญวน พระเจ้าอินทรวรรมันเสด็จหนีภัยไปอยู่ในเขตต์แดนดอนไต แล้วทรงแต่งตั้งให้พราหมณ์คนหนึ่ง เป็นทูตไปประเทศจีน ร้องทุกข์เรื่องถูกญวนเข้ามาย่อแย่งประเทศจัมปา แต่พระเจ้ากรุงจีนยังไม่มีพระประสงค์จะรบกับญวน จึงทรงแนะนำกษัตริย์จาม ให้ระวังป้องกันประเทศไว้จงดี และทำไมตรีไว้กับเพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน

ระหว่างนี้ พวกหัวหน้าญวนที่มาปกครองประเทศจัมปาแตกวิวาทกันเอง จะเป็นเพราะด้วยเรื่องอะไรไม่ได้ความชัด ทราบแต่ว่าในที่สุดหัวหน้าญวนคนหนึ่งชื่อ ลืออูเกตอง คิดกบฏตั้งตัวเป็นใหญ่ พระเจ้าเลโฮอันยกทัพมาปราบ แต่เป็นเพราะถนนหนทางไปมาไม่สะดวก ทั้งดินฟ้าอากาศก็ไม่อำนวย ญวนจึงต้องล่าทัพกลับไป อยู่ทางนี้ลืออูเกตอง เมื่อหมดกังวลไม่ต้องห่วงถึง

เรื่องกษัตริย์แผ่นดินญวนจะยกมาย้ายอีกต่อไป นับวันก็มีอำนาจ
 ยิ่งขึ้นครั้นพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๔ สิ้นพระชนม์แล้ว ลืออุกตอง
 ก็ประกาศตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินงาม พวกแขกงามได้รับความ
 เดือดร้อนเป็นที่สุด เพราะถูกกดขี่จากชนต่างชาติที่มาเป็นใหญ่
 ครอบงำตน ก็พากันอพยพหลบหนีไปอาศัยอยู่ในเขตต์แดนจีน
 เป็นจำนวนมาก แต่พวกแขกงามยังเคราะห์ดี เพราะเกิดผู้บุญมา
 กู้ชาติขึ้นที่เมืองวิชัย ลืออุกตองเห็นจะเป็นภัยขึ้นแก่ตน ก็หนี
 หายสาบสูญไป ผู้ที่มากู้ชาติก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินงาม เถลิง
 พระนามว่าพระเจ้าวิชัยศรีหริวรมัน (พ.ศ. ๑๕๓๒) ตั้งราชธานี
 ที่เมืองวิชัยแคว้นปัญญิน

พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันเสวยราชย์ไม่นาน เลโฮอันกษัตริย์
 ญวนยกทัพมารุกรานอาณาเขตต์งามอีก พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมัน
 ทรงแต่งทูต พร้อมด้วยของบรรณาการอันมีค่ามาก ไปยังกรุงจีน
 ร้องทุกข์เรื่องญวนรุกราน พระเจ้ากรุงจีนจึงมีรับสั่งมายังกษัตริย์
 ญวน สั่งให้ญวนอยู่แต่ภายในเขตต์ของตนไม่ให้ไปย่ำยีงาม ฝ่าย
 พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันก็มีพระประสงค์จะประจบญวนไว้ด้วย
 พอดีมีหัวหน้าญวนคนหนึ่งเป็นกบฏต่อพระเจ้าเลโฮอัน แล้ว
 หนีมาขอพึ่งกำลังพวกแขกงาม พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันไม่ทรง
 ช่วยเหลือ ญวนเห็นแก่ไมตรีงามในครั้งนั้น และบางทีจะเป็น
 เพราะญวนถูกจีนสั่งไว้ไม่ให้ไปรุกรานงาม ด้วยอีกประการหนึ่ง
 พระเจ้าเลโฮอันจึงใช้แต่จะเลิกรุกรานงามเท่านั้น ยังทรงปล่อย

เขลขจามที่จับไว้ได้ให้กลับคืนไป ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. ๑๕๓๕) พระเจ้ากรุงจีนประทานของขวัญอันมีค่ามากให้แก่พระเจ้าวิชัยศรี-หริวรมัน พระองค์โสมนัสยิ่งนัก เพราะไม่ทรงนึกคาดหมายถึงเช่นนั้น ได้จัดของบรรณาการจำนวนมากมาถวายพระเจ้ากรุงจีน ในพระราชสาส์นที่มไป ทรงร่วพันความทุกข์ยากไร้ของพระองค์ที่ถูกราชศัตรูเบียดเบียนว่า

“ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้ามั่วซ่องเสียงเล็กน้อย คนต่างชาติมารุกรานทำลายล้างประเทศข้าพเจ้าอยู่เสมอ อาณาประชาราษฎรไม่สามารถจะต่อต้านป้องกันตัวได้ แดกกระจัดกระจายไปคล้ายหญ้าแห้งที่ถูกพายุใหญ่พัดให้ปั่นป่วน ครั้นแล้วพระองค์ทรงปกแผ่พระบารมีมาถึง ทั้งยังได้ประทานม้ารถและเครื่องบรรณาการล้วนเลิศวิเศษมาด้วย เมื่อชาติเพื่อนบ้านของข้าพเจ้าได้ทราบว่ พระองค์ทรงโปรดปรานถึงปานฉะนี้ ก็หมดมานะทะเขอทะยานที่จะทำลายล้างข้าพเจ้า บัดนี้ประเทศจัมปากลับร่มเย็นเป็นสุขสงบแล้ว อาณาประชาราษฎรที่แตกฉานซ่านเซ็นก็กลับคืนมาสู่ภูมิภานาเป็นปกติ ประเทศของข้าพเจ้าจึงเคารพในพระองค์เสมอด้วยฟ้าที่อยู่เหนือเกล้า และเสมอด้วยดินซึ่งอุ้มชูพวกข้าพเจ้าไว้ ทั้งนี่ย่อมระลึกถึงพระเดชพระคุณหาเขตต์สุดมิได้ แม้จะมีทะเลกีดกันกันราชอาณาจักรที่สถิตย์ของพระองค์ผู้ทรงพระคุณยิ่งใหญ่ กับประเทศจัมปาไว้ตั้งหมื่นลี้ก็ดี แต่พระเดชบารมียังปก

แผ่มาถึงพวกข้าพเจ้า” ในตอนท้ายพระราชสาส์น ทูลขอพวกจามสามร้อยคน ที่หนีภัยไปอาศัยอยู่ในเขตต์แดนจีนคืนด้วย

พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันทรงเป็นไมตรีกับญวน เพียงภายนอกคือแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังกรุงญวนเท่านั้น ส่วนทหารจามยังขึ้นไปปรุกรานเขตต์แดนญวนอยู่ จนพระเจ้าเลโฮอันครั้งหนึ่งทรงต่อว่าต่อขานกับทูตจาม และไม่รับเครื่องบรรณาการ พระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันต้องทรงปิดเป้าเรื่องนี้ทันที โปรดให้จัดการส่งราชันต์ดาออกไปเป็นตัวประกันประจำอยู่ยังราชสำนักญวน แต่พวกจามก็ยังไม่วายไปตีปล้นเขตต์แดนญวน

เมื่อพระเจ้าวิชัยศรีหริวรมันสิ้นพระชนม์แล้ว มีกษัตริย์จามสืบต่อมามากี่องค์ เรื่องราวของจามในระยะนี้ มีแต่แต่งทูตไปกรุงจีน และเรื่องระหองระแหงขึ้นกับญวนบ่อย ๆ มีรบพุ่งกันบ้าง จนถึง พ.ศ. ๑๕๘๔ เมื่อพระเจ้าวชิรรัตนวรมันสิ้นพระชนม์แล้ว โอรสทรงนามชัยสิงหวรมันก็ได้ผ่านราชสมบัติประเทศจัมปาต้องประสบทุกข์ภัยอย่างร้ายแรงอีกครั้งหนึ่ง เหตุเพราะพระเจ้าชัยสิงหวรมันทรงประพฤติพระองค์ไม่รอบคอบ แต่งทัพเรือลอบไปตีเขตต์แดนญวนตามชายฝั่ง พระเจ้าผู้ดีหมากษัตริย์ญวนมีพระประสงค์จะทรงปราบเพื่อนบ้านที่รบกวนต่อแยเสียหายให้สิ้นสุด ประกอบทั้งเพื่อนบ้านของญวนรายนี้ เฟ็กเฉยไม่ส่งราชบรรณาการไปอ่อนน้อมกำนัล ละเลยล่วงมาถึง ๑๖ ปีแล้ว ก็มีรับสั่งให้ต่อเรือรบขึ้นใหม่ร้อยลำ ฝึกหัดทหารจนชำนาญ

ทั้งรุกและรับ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ถึงวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๑๕๑๘ พระเจ้าผัดหมาเสด็จยกทัพไปเอง ทรงตีทัพจามแตกพินาศ พระเจ้าชัยสิงหธรรมันต้องเสียพระชนม์ลงในกลางสมรภูมิ พร้อมทั้งทหารจามที่ตายลงในที่นั้นถึงสามหมื่นคน พระเจ้าผัดหมาทรงสังเวชพระหฤทัย โปรดให้เลิกประหัตประหารพวกจามเสีย เป็นแต่เสด็จยาตราทัพเข้าเหยียบกรุงวิชัยได้อย่างง่ายดาย ญวนเผ่าพลาญกรุงจามลงราบแล้ว ก็กวาดริบเอาแก้วแหวนเงินทองและผู้คน เป็นเชลยศึกไปเป็นอันมาก รวมทั้งบรรดาสนมและนางกำนัลทั้งหมดด้วย

๕ - ประเทศจัมปาตอนเสื่อม

เมื่อจามถูกญวนยกทัพมาเข้าเหยียบแดนเป็นครั้งที่สอง จนพระเจ้าชัยสิงหธรรมันต้องเสียพระชนม์ลงในกลางสงคราม ต่อมาเป็นเวลาภายในหกปีนั้นเอง ก็มีกษัตริย์จามตั้งราชวงศ์ขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๓๒ มีพระนามว่าพระเจ้าชัยปรเมศวรธรรมเทพ อิศวรมูรติ กษัตริย์จามองค์ใหม่นี้ต้องทรงต่อต้านต่อความลำบากยากเข็ญ เป็นการอันหนักมาก เพราะไหนจะถูกญวนยกมารบ กวนย่ำยื้ออยู่เสมอ อาณาประชาราษฎร์ยังต้องได้รับความเดือดร้อน ถ้าเกิดเหตุเหลือที่จะพรรณนา โภคทรัพย์และกำลังพลของประเทศก็หมดเปลืองไปทุกที ๆ ทำให้ประเทศจามอ่อนกำลังลง บรรดา

หัวเมืองต่าง ๆ ก็เอาใจออกหากเกิดกระต้างกระเดื่องขึ้น เป็นต้น
 แคว้นปาดทຸງຣັດซึ่งอยู่ทางใต้ แข็งเมืองเป็นกบฏและตั้งพระเจ้า
 แผ่นดินขึ้นใหม่ พระเจ้าชัยปรมเสวรวรรมเทพต้องทรงแต่งตั้งทัพ
 ยกไปปราบปรามเสมอ นอกนั้น เขมรซึ่งเป็นเพื่อนบ้านทางตะวัน
 ตก เห็นจามกำลังอ่อนแอ ก็ถือโอกาสยกทัพเข้ามาตีปล้นอาณา
 เขตต์จามด้วย แต่อาศัยพระเจ้าชัยปรมเสวรวรรมเทพทรงต่อต้าน
 ความเป็นยุคเจริญของประเทศ ที่รุมประดังกันมาอย่างน่ากลัวไว้
 ได้ ด้วยความมานะบากบั่นอย่างน่าชังสรรเสริญพระเกียรติคุณ
 พระองค์ทรงสามารถจัดความยากลำบากของประเทศ ลุล่วงพ้น
 ห้วงภัยพิบัติมาได้ไม่น้อย จนประเทศจัมปาศักดิ์กลับประสบสันติสุข
 ฟื้นฟูขึ้นได้มาก แคว้นปาดทຸງຣັດที่เคยกระต้างกระเดื่องแข็ง
 เมืองอยู่ ก็ทรงแต่งตั้งทัพแบ่งเป็นสามกอง กองหนึ่งพระองค์เป็น
 จอมทัพควบคุมเอง อีกสองกองโปรดให้ยุวราชมหาเสนาบดี และ
 เทวราชมหาเสนาบดีซึ่งเป็นพระภักตินัยเป็นแม่ทัพยกไปปราบ จน
 แคว้นปาดทຸງຣັດยอมแพ้ เสร็จศึกด้านปาดทຸງຣັດแล้ว ก็เสด็จ
 ไปทางตะวันตกเข้าสู่รบกับเขมร ผู้เป็นเพื่อนบ้านคอยเอาเปรียบ
 ทรงได้ชัยชนะงดงาม ได้เมืองสมภูประ เอาไฟเผาเทวาลัยเสีย
 เป็นจำนวนมาก แล้วกวาดต้อนครัวเขมรเป็นเชลยไป โปรดให้
 แบ่งเชลยเหล่านั้นไปเป็นข้าพระประจำเทวาลัยต่าง ๆ ในส่วนจีน
 และญวน พระเจ้าชัยปรมเสวรวรรมเทพทรงดำเนินพระราโชบาย

เป็นไมตรีไว้ ด้วยการจัดแต่งทูตไปสู่กรุงจีนถึงสามครั้ง และไป
กรุงญวนก็หลายครั้ง

สิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยปรมเสถรวรรมันแล้ว ประเทศจัมปา
มีกษัตริย์สืบต่อ จะเป็นพระเจ้าภัทรวรรมันที่ ๔ ซึ่งมีพระนาม
ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกแห่งเดียว หรืออย่างไรทราบไม่ได้แน่
ถัดไปถึงรัชกาลพระเจ้ารุทรวรมันที่ ๔ กษัตริย์องค์นี้ได้ฝึกซ้อม
ทหารและตระเตรียมทัพเพื่อไปตีญวน ได้ทรงแต่งทูตไปกรุงจีน
เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๕ เพื่อขอกำลังเงินมาช่วยรบกับญวน แต่พระเจ้า
แผ่นดินจีนไม่ทรงเห็นด้วย พระเจ้ารุทรวรมันจึงระงับการที่จะ
รบญวนไว้ และดำเนินราโชบายแต่งทูตนำราชบรรณาการไปยัง
กรุงญวนเสมอ

พระเจ้ารุทรวรมันที่ ๔ ทรงตระเตรียมกำลังทหารเรื่อยไป
ในที่สุดเมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๑ ก็ทรงตัดไมตรีกับญวน ฝ่ายหลักัญธน
พระเจ้าแผ่นดินญวนก็สนองการทำหายของกษัตริย์จัม เสด็จยก
กองทัพมารุกรบ ทัพทั้งสองฝ่ายได้สู้รบประจันบานกันร้ายแรง
อยู่หลายเวลา แม้ทัพจัมเสียที่ตายในที่รบ ทหารจัมเสียขวัญ
ถอยหนีกันเป็นอลหม่านทั้งศพไว้ในสนามรบเป็นอันมาก พระ
เจ้ารุทรวรมันทรงทราบข่าวศึกแพ่ ก็เสด็จหนีออกจากกรุง แต่
ถูกญวนติดตามไปจับได้ที่พรมแดนต่อเขมร (พ.ศ. ๑๖๑๒)

พระเจ้าแผ่นดินญวนมีชัยชนะแล้ว ก็เสด็จยาตราทัพเข้า
เหยียบกรุงวิชัย ญวนฉลองชัยด้วยการร้องรำทำเพลงและเลี้ยงดู

กันเอิกเกริก แล้วกษัตริย์ญวนตรัสให้เอาไฟเผากรุงวิชัยเสีย
เสร็จปราบปรามแล้ว พระเจ้าแผ่นดินญวนก็ยาดราห์พักกลับกรุง
ญวน มีกองทัพนำสองกอง แวดล้อมด้วยเหล่านายทหารเข้ม
ส่วนพระเจ้าแผ่นดินญวนทรงรถ มีพระเจ้ารุทรวรมันและพระ
ญาติวงศ์จามตามมาข้างหลัง พร้อมด้วยเพ็ชรมงกุฎ คอยควบคุมมา
ด้วยหาคัน พวกจามที่ตกเป็นเชลยไปแคว้นตั้งเกียครั้งนั้นว่ามี
จำนวนถึงห้าหมื่นคน

พระเจ้าแผ่นดินญวนทรงกักขังพระเจ้ารุทรวรมันไว้นาน
ก็โปรดปล่อยให้เป็นอิสระ โดยพระเจ้ารุทรวรมันทรงยินยอม
ยกดินแดนตอนเหนือ คือที่เป็นมณฑลกว้างใหญ่ทั้งหมด และ
มณฑลกว้างครึ่งส่วนเหนือจนถึงปากน้ำเวียด ให้แก่ญวน ดิน
แดนที่จามต้องเสียไปให้แก่ญวนคราวนี้ จามรู้สึกเจ็บช้ำใจไม่
หาย เป็นปัจจัยให้เกิดกระทบเป็นศึกสงครามขึ้นกับญวนต่อไป
หลายคราว

เมื่อพระเจ้ารุทรวรมันเสด็จกลับมาแล้ว ก็ทรงประสพการ
จลาจลระส่ำระสายในบ้านเมืองทั่วไป เพราะมีผู้ตั้งตนเป็นกษัตริย์
ขึ้นในภาคแดนต่าง ๆ เป็นหลายก๊ก พระเจ้ารุทรวรมันจะทรง
กอบกู้บูรณะประเทศได้เพียงไหนไม่แจ้งชัดนัก ความปรากฏเพียง
ว่าประเทศจามแบ่งทูตไปกรุงญวนสามคราว คือ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๔
พ.ศ. ๑๖๑๕ และ พ.ศ. ๑๖๑๗) กับไปกรุงจีน เมื่อ พ.ศ. ๑๖๑๕
คราวหนึ่ง กษัตริย์จามที่ทรงแบ่งทูตไปกรุงญวนและกรุงจีนนี้

จะเป็นพระเจ้าสุทนต์มณีน้อยคนเดียว หรือจะเป็นกษัตริย์องค์ที่สิบ
ต่อมาอีกก็องค์ ก็ทราบไม่ได้เหมือนกัน

ระหว่างที่ประเทศจัมปาตกอยู่ในสมัยทุรุยมืดมัว ได้มีผู้
ตั้งตัวเป็นกษัตริย์หลายราย เห็นจะเทียบได้กับสมัยเมื่อกรุงศรี
อยุธยาแตก ต้องถูกพม่าเผาผลาญบ้านช่องและวัดวาอารามและ
กวาดต้อนเอาไทยเป็นเชลยไปเป็นอันมาก ในบรรดาผู้ที่ตั้งตน
เป็นกษัตริย์จาม ที่มีพระนามเด่นกระเดื่องอยู่องค์หนึ่ง คือพระ
เจ้าหริวรมันที่ ๔ ได้ความจากศิลาจารึกที่เมซอน มีข้อความ
กล่าวไว้ยืดยาว จึงสามารถคุมเรื่องเป็นพงศาวดารตอนนั้นได้มาก

พระนามเต็มของกษัตริย์องค์นี้ ว่าพระเจ้าศรีหริวรมเทพ
เจ้าแห่งแคว้น ทับวิชัยมูรติ (มาธวมูรติหรือเทวดามูรติก็เรียก)
พระองค์เป็นโอรสของปราชญ์ธรรมราชในวงศ์ตระกูลมพระวรา
ฝ่ายพระมารดาอยู่ในวงศ์ตระกูลหมาก พระเจ้าหริวรมันจึงสืบ
เชื้อวงศ์ที่เป็นตระกูลใหญ่และสำคัญของจามถึงสองตระกูล

ผู้ที่เคยอ่านพงศาวดารเหนือ คงจะจำกันได้ว่าเมื่อจุลศัก-
ราช ๓๕๕ พระเจ้าสาขานางฝั่งได้ริดาเจ้ากรุงจันมาเป็นชายา มีนาม
ว่า นางสร้อยดอกหมาก เพราะว่าเกิดในจันหมาก เรื่องนี้ฟังดูก็
ชอบกล อยากจะคิดไปว่านางสร้อยดอกหมาก จะเป็น
เชื้อกษัตริย์จามในวงศ์ตระกูลหมากกระมัง จะไม่ใช่เกิดอยู่ในจัน
หมากจริง ๆ เพราะในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชเรื่องหนึ่ง
กล่าวว่าเจ้าเมืองเพชรบุรี ได้ขายชื่อนางจันทรเทวีศรีมาทราช

บุตรศรีทองสมุทร (ชื่อออกจะยาวสักหน่อย) ราชธิดาพระเจ้า
ร่มฟ้ากรุงจีน กับพระนางจันทรเมาสีศรีบาทนาถสุริวงศ์ ๆ เกิดใน
ดอกหมากณเมืองจัมปาธิบดี

กลับกล่าวถึงพระเจ้าหริวรมัน ภายในระยะสิบปี นับแต่
ญวนจับเอาพระเจ้ารุทรวรมันเป็นเชลยไป พระเจ้าหริวรมันก็
ทรงสามารถออบกู้ประเทศจัมปา ให้มาอยู่ในพระองค์ได้เป็น
ส่วนมาก แต่พระองค์ต้องทรงต่อสู้ปราบปรามหัวหน้าพวกจามก๊ก
อื่น ๆ ที่ตั้งตนเป็นกษัตริย์อยู่ตลอดรัชกาล ชำร่ายเมื่อ พ.ศ.
๑๖๑๘ ญวนยกทัพมาตีประเทศจัมปาอีก ทั้งเขมรก็เข้ามาตีปล้น
บ้านเมืองด้วย พระเจ้าหริวรมันทรงเข้มแข็งในการสงคราม ให้
แต่จะปราบปรามศึกภายในประเทศได้ราบคาบเท่านั้น ยังทรง
ต้านทานศัตรูผู้เพื่อนบ้านมีอำนาจกว่าไว้ได้ด้วย เพราะฉะนั้น
รัชกาลของพระองค์จึงไม่เว้นว่างศึกสงครามตลอดมา ในศิลา
จารึกกล่าวว่า “พระองค์ทรงดีทัพศัตรูในสมรภูมิแตกกระจัดกระ
จายไปถึงสิบสองครั้ง ทรงดีดัสริษะกษัตริย์ แม่ทัพ หัวหน้า นาย
กองและคนอื่น ๆ ในสมรภูมิตั้งแต่ครั้ง ได้มีชัยชนะนะเขมรณะโส
เมศวร และจับตัวเจ้าศรีนันทวรรมเทพแม่ทัพเขมรได้” • ต่อ
เมื่อพระองค์ได้ชัยชนะญวนแล้วจึงวางพระไทยได้ แล้วเสด็จ
ปราบดาภิเษกเป็นพระเจ้าอุกฤษฏราช เสดวยราชสมบัติเป็นสุข
สำราญตามสมควรแก่ความเป็นพระราชา แต่พระเจ้าหริวรมัน
ยังมีพระราชภาระอันสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ จะต้องทรง

บรรณปฏิสังขรณ์บ้านเมือง ที่ถูกข้าศึกฉวยและถูกศึกกลางเมือง
ทำลายล้าง ให้กลับคืนดีตามแต่จะทรงทำได้ ในศิลาจารึกได้
กล่าวความข้อนี้ไว้พิสดาร ในที่สุดก็ทรงประกอบราชกรณียกิจ
ล่องไปได้ บ้านเมืองกลับสงบราบคาบเป็นสุขสมบรมตลอดมา
ยังขาดอยู่ที่แต่ดินแดนตอนใต้ที่เรียกว่าแคว้นปาดทงรัก ซึ่งยัง
ไม่ได้มารวมอยู่ด้วยเท่านั้น

ค. พ.ศ. ๑๖๒๔ พระเจ้าหริวรมัน ขณะนั้นมีพระชนม์
ได้ ๕๑ พรรษา เสด็จจะราชสมบัติ โปรดให้โอรสองค์ใหญ่ทรง
พระนามว่า ปุลยัศวรราชทวารขึ้นเสวยราชย์แทน ส่วนพระองค์
ทรงแสวงหาพระกุศลด้วยการบำเพ็ญบุญบารมีบูชาพระศรี แต่
เสวยสุขในทางธรรมได้ไม่นาน ล่องมาเพียงเดือนเดียวก็สิ้นพระ
ชนม์ มีพระสนมโดยเสด็จคือยอนโชนเข้ากองเพลิงเซ่งตะกอง
อย่างธรรมเนียมสวดของอินเดียนสืบสืบคน

ราชกุมารปุลยัศวรราชทวารเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว
มีพระนามว่าพระเจ้ายังไปคุศริชย์อินทรวรมเทพ กษัตริย์องค์นี้
มีพระชนมายุเพียงเก้าพรรษาเท่านั้น จึงไม่สมควรแก่การปกครอง
บ้านเมือง ซึ่งยังคงอยู่ในหัวต่อหัวเลี้ยวแห่งสมัยยุ่งยาก เพราะ
ขณะนั้นล่องมาไม่ถึงเดือน ความข้อนี้ก็ปรากฏชัดขึ้น ว่าประเทศ
จัมปาจำเป็นต้องมีกษัตริย์ผู้เข้มแข็งทรงปรีชาสามารถ จึงจะนำ
ประเทศชาติให้ผ่านพ้นภัยไปได้ ราษฎรจึงถวายราชสมบัติแก่
ปุลยัศวรราชมหาเสนาบดี ราชอนุชาของพระเจ้าหริวรมัน

ซึ่งทรงพระนามเมื่อเสวยราชย์แล้วว่า พระเจ้าบรมโพธิสัตว์
(พ.ศ. ๑๖๒๔)

พระเจ้าบรมโพธิสัตว์ทรงสามารถบำราบความกระด้างกระ
เดื่องในประเทศลงราบคาบ กลับได้แคว้นปาดท่งครั้งมารวมอยู่
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์เสวยราชย์ได้ไม่นาน ก็สิ้น
พระชนม์ พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพราชภากินัย องค์ที่เคย
เสวยราชย์มาก่อน ก็ได้ราชสมบัติต่อมา ในรัชกาลนี้ประเทศ
จัมปาด้องแพ้ศึกแก่ญวนอีกครั้งหนึ่ง เหตุเพราะพระเจ้าศรีชัย
อินทรวรรมเทพเจ้าพระทัยผิด ทรงสำคัญว่าญวนกำลังอ่อนแอ
เพราะเกิดหยุกหยิกขึ้นในบ้านเมือง และมีพระประสงค์จะได้
แผ่นดินที่ด้องเสียแก่ญวนไปสามมณฑลกลับคืนมา จึงเกิดรบขึ้น
กับญวน แต่ก็แพ้ญวน

ล. พ.ศ. ๑๖๕๗ พระเจ้าหริวรมันที่ ๕ เป็นพระภากินัย
ของพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพได้เสวยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์
ประเทศจัมปาได้แต่งตั้งทูตนำบรรณาการไปอ่อนน้อมกรุงจีนและกรุง
ญวนหลายคราว บ้านเมืองจึงเป็นสุขสงบสืบมาได้

พระเจ้าหริวรมันที่ ๕ ไม่ปรากฏว่ามีรัชทายาท เพียงแต่
ทราบจากข้อความในศิลาจารึกว่า ภายหลังที่เสวยราชย์ต่อมา มี
พระนามว่า พระเจ้าชัยอินทรวรรมนันที่ ๖ ภายหลังองค์นี้ทรงกล่าว
ถึงพระองค์เองไว้ในศิลาจารึกว่า ๖ พระองค์คือองค์พระอุโรหอน
เป็นปฐมชนกของบรรพบุรุษที่งามเสด็จมาอุบัติใหม่ในโลก พระ

อุโรชนันมีพระชาติสืบมาแต่พระศิวเป็นเจ้า เมื่อพระอุโรชนัน
พระชนม์แล้ว ก็มาบังเกิดใหม่เป็นพระเจ้าภัทรวรมันครั้งหนึ่ง
เป็นพระเจ้าชัยสิงหวรมันครั้งหนึ่ง และมาเป็นพระเจ้าชัยอินท
วรมันที่ ๖ คือเป็นพระองค์เองเป็นครั้งที่สาม ที่พระเจ้าชัยอินท
วรมันทรงกล่าวว่าพระองค์สืบพระชาติเชื่อมมาจากพระอุโรช ส่อ
ให้เห็นว่า พระองค์คงไม่ใช่เชือกขัตรีย์ที่ควรสืบราชสมบัติจาม
จึงต้องทรงอ้างเอาเรื่องพระอุโรชว่าอวตารมาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
จัมปาถึงสามพระองค์ซึ่งรวมทั้งพระองค์ด้วย

พระเจ้าชัยอินทวรมันที่ ๖ ทรงฝึกฝนพระศาสนาทั้งพุทธ
และไสยเป็นอันมาก แต่ประจวบกับประเทศจัมปาต้องเป็นศึก
กับเขมรสมัยกำลังมีอำนาจ ในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒
(องค์ที่สร้างนครวัด) ซึ่งเป็นกษัตริย์ชาติฉินกรบ (เสวยราชย์
เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๖) เหตุที่จะเกิดรบกัน คือพระเจ้าสุริยวรมัน
กษัตริย์เขมรทรงชักชวนจามไปตีญวน จามก็ยินดีรับ เพราะญวน
ทำแค้นแก่จามมาแต่เก่าก่อนมานานัก แต่เขมรและจามแพ้ญวน
จามถอนตัวจากความเป็นสัมพันธมิตรกับเขมร กลับไปขึ้นญวน
ตามเดิม เขมรโกรธหาว่าจามไม่ซื่อตรง จึงยกทัพมาปราบประ
เทศจัมปา เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๘ ได้กรุงวิชัย พระเจ้าชัยอินท
วรมันที่ ๖ จะเสียพระชนม์ชีพในกลางสงคราม หรือถูกเขมร
จับเป็นเชลยไป ความไม่ปรากฏ

เมื่อประเทศของจามเสียแก่เขมรแล้ว

มีเชื้อพระวงศ์

เจ้าบรมโพธิสัตว์คนหนึ่ง ตั้งตนเป็นกษัตริย์จามอยู่ยังแคว้น
ปาณฑุรังค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้ารุทรวรมันบรมพรหมโลก
ได้ความจากศิลาจารึกว่าพระองค์เป็นโอรสพระเจ้าศรีสุทโธโลก.....

มูรติ บางทีพระเจ้าสุทโธโลกจะเป็นกษัตริย์จามที่ทรงสืบต่อจาก
พระเจ้าหริวรมันที่ ๕ ก็ทราบไม่ได้ พระเจ้ารุทรวรมันบรม-
พรหมโลก เสวยราชสมบัติอยู่ไม่นาน และสิ้นพระชนม์เมื่อ

พ.ศ. ๑๖๕๐ แล้วราชโอรสทรงพระนามว่ารัตนภูมิวิชัยขึ้นเสวย
ราชย์แทน เถลิงพระนามใหม่เมื่อเป็นกษัตริย์แล้วว่า พระเจ้า
ศรีหริวรมันเทพที่ ๖ ประเทศจัมปาในขณะนั้นเป็นเวลาอ่อนกำลัง
อำนาจแทบเอาตัวไม่รอด เพราะดินแดนโดยมากตกไปอยู่กับ
ชาติเป็นศัตรูคือญวน ซึ่งกำลังคุกคามลงมาได้ ข้าเขมร
และพวกข้าชาวป่ากักราษฎร์ เห็นจามกำลังมีไข่หนัก ก็เข้ามา
รุกรานปล้นสดมภ์ตามชายเขตต์แดนด้วย แต่พระเจ้าศรีหริวรมัน-
เทพที่ ๖ ทรงสามารถอาจเผชิญต่อภัยอันใหญ่หลวงซึ่งคุกคามอยู่
นี้ได้เป็นอย่างดี ถ้าจะเปรียบก็เสมือนนายเรือผู้สามารถ นำ
เรือคือประเทศ ฝ่าคลื่นและพายุใหญ่ผ่านพ้นห้วงอันตรายมา
ได้ฉะนั้น

เมื่อพระเจ้าหริวรมันที่ ๖ เสด็จเสวยราชย์แล้ว และใน
ขณะนั้นเองพระเจ้าแผ่นดินเขมรตรัสให้สังกรแม่ทัพเอก ยก
ทหารเข้ามาบรรวี่ จามกับเขมรได้ทำสงครามรบกันที่ทุ่งเมือง
ราชปุระ ซึ่งตั้งเป็นนครหลวงของประเทศจัมปาสมัยนั้น (อยู่

ในแคว้นปาณฑุรงค์ บางทีก็เรียกว่าวีรปุระ) สักกรแม่ทัพเขมร ได้ทหารจากกรุงวิชัยซึ่งเขมรตีไว้ได้ มาสมทบเป็นจำนวนมาก พระเจ้าหริวรมันทรงตีทัพสักกรแตก ได้ชัยชนะอย่างใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงเห็นว่า ขึ้นเข้าไปไม่หาทางทำให้แตกหัก เสียแต่ต้นมือ จามก็จะกลับมาอำนาจมากขึ้นใหม่ จึงทรงตั้งให้หริเทพ ซึ่งเป็นน้องอัครมเหสีไปครองกรุงวิชัย จัดให้มี กองทหารพร้อมด้วยแม่ทัพนายกองเขมรเป็นจำนวนมาก ป้องกัน ภัยไปจนกว่าหริเทพจะไปถึงกรุงวิชัย พระเจ้าหริวรมันทรงทราบ ข่าว ก็รีบเสด็จยกทัพมายังกรุงวิชัยทันที และคงจะตีได้กรุง วิชัยก่อนที่หริเทพมาถึง แล้วทัพทั้งสองฝ่ายก็มาพบกันที่ทุ่งมหีส ในการรบกันครั้งนี้ ทัพเขมรเป็นฝ่ายแพ้ ต้องเสียหริเทพและ แม่ทัพนายกองเขมรเป็นอันมาก

เขมรเดินกลอุบายใหม่ ไปยุยงส่งเสริมพวกข้า ให้เข้า มาตีปล้นประเทศจัมปา พระเจ้าหริวรมันทรงตีทัพพวกข้าแตก พ่ายไป แต่ยังไม่สิ้นพระเคราะห์ เพราะน้องของมเหสีชื่อ วงศราษคิตทรยศ ไปคบคิดเข้าด้วยกับพวกข้าเป็นกบฏขึ้น แล้ว ตั้งตัวเป็นกษัตริย์แห่งมัธยมคราม พระเจ้าหริวรมันเสด็จยก ทัพไปปราบพวกข้าได้ชัยชนะ วงศราษก็หนีไปพึ่งญวน ขอ กำลังญวนช่วยเหลือ แต่พระเจ้าหริวรมันทรงมีชัยชนะอีก พอ เสรีศึกภายนอกแล้ว ก็มีศึกภายใน เกิดกบฏขึ้นที่แคว้น อมราวดีและแคว้นปาณฑุรงค์ พระเจ้าหริวรมันทรงปราบลงได้

เด็ดขาด ซึ่งกินเวลานานถึงสิบปี เสร็จปราบเสี้ยนหนามศัตรู
แล้ว บ้านเมืองก็ว่างเว้นสงคราม พระเจ้าหริวรมันทรงหัน
มาบูรณปฏิสังขรณ์เทวาลัยต่างๆ ที่ต้องยุทธรภัย ให้คืนดีตามเดิม
และทรงสร้างพระสิวลึงค์ประดิษฐานไว้บนมเหสีบรรพต

กษัตริย์จาม สืบราชสมบัติถัดจากพระเจ้าหริวรมัน (สิ้น
พระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๕) คือพระเจ้าชัยหริวรมันที่ ๑
ถัดจากพระเจ้าหริวรมันที่ ๑ ก็ถึงพระเจ้าชัยอินทรวรมัน กษัตริย์
องค์นี้ทรงแต่งทูตไปถวายบรรณาการกรุงฉววนสองคราว แต่แปลก
ที่ทูตไปครั้งหลัง ไปตีปล้นพวกฉววนที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลด้วย
ฉววนโกรธ ยกทหารเข้ามาในประเทศจัมปาอ็อก พระเจ้าแผ่นดิน
จามก็ทรงอ่อนน้อมทันที โดยถวายเครื่องราชบรรณาการอันมีค่า
มากมายแก่ฉววน ฉววนก็พอใจ ถอยทหารกลับไป นอกจากนี้
พระเจ้าชัยอินทรวรมัน แต่งทูตไปกรุงจีน แต่เดิมที่อยู่หน้อย
ที่เครื่องราชบรรณาการซึ่งนำไปถวายกรุงจีนนั้น ส่วนมากเป็น
ของที่ทูตไปตีชิงเอามาจากพวกพ่อค้าอาหรับ พระเจ้ากรุงจีนเห็น
เครื่องราชบรรณาการ มีจำนวนมากมายนัก ในชั้นต้นจะทรงขอรับ
ไว้เพียงส่วนหนึ่งในสิบ ในจำนวนของทั้งหมดเท่านั้น แต่ภายหลัง
พระเจ้ากรุงจีนทรงทราบจากพ่อค้าอาหรับ ผู้ไปถวายฎีการ้องทุกข์
ว่าเครื่องราชบรรณาการเหล่านั้นเป็นของที่จามไปตีชิงพ่อค้าอาหรับ
มา ก็ไม่ทรงปรารถนาจะรับไว้ และโปรดให้มีพระราชอักษร
ไปแจ้งเหตุที่ไม่ทรงรับไว้ให้แก่พระเจ้าแผ่นดินจามด้วย

เมื่อประเทศจัมปาประจบประแจงและญวน โดยถวาย
เครื่องราชบรรณาการอันมีค่าอยู่เสมอ ญวนก็ไม่มารบกวน
เบียดเบียน พระเจ้าชัยอินทรวรรมันจึงทรงยกทัพไปตีเขมรเมื่อ
พ.ศ. ๑๗๑๓ พระเจ้าแผ่นดินเขมรสมัยนั้น ทรงพระนามว่า
ธรณินทรวรรมันที่ ๒ กองทัพจามกับเขมรได้ขับเคี่ยวรบกันช้านาน
ต่างฝ่ายไม่แพ้ชนะกัน ภายหลังจามแต่งทัพเรือไปตีเขมร เข้าทาง
แม่น้ำโขง และได้ขึ้นครหลวงเขมร เฝ้าพลาญบ้านเมืองตาม
ธรรมเนียมสมัยนั้น โทษใครไม่ได้ แล้วกวาดต้อนเขมรเป็น
ชะเลยศึก พร้อมทั้งทรัพย์สินสมบัติเป็นอันมาก กลับประเทศจัมปา

พระเจ้าชัยอินทรวรรมันที่ ๑ เสวยราชสมบัติช้านานเพียงไร
และมีรัชทายาทสืบต่อหรือไม่ ไม่ปรากฏ คงปรากฏแต่ว่า
กษัตริย์ที่สืบต่อมา ทรงพระนามว่าชัยอินทรวรรมันที่ ๔ ใน
รัชกาลนี้ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๓ จามยกทัพไปตีเขมรอีก กษัตริย์
เขมรขณะนั้นคือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สงครามครั้งนี้จามแพ้
เขมรอย่างหลุ่ดลุ่ย และกษัตริย์จามก็ถูกจับเป็นชะเลยไป

พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงแบ่งประเทศจัมปาที่ได้ออกเป็น
สองภาค ภาคเหนือมีกรุงวิชัยเป็นเมืองหลวง ทรงตั้งสุริยชัย-
วรมเทพเจ้าอิน ซึ่งเป็นภคินีภรรดา (พี่เขยหรือน้องเขย) ของ
พระองค์มาปกครอง ภาคใต้มีราชปุระเป็นเมืองหลวง โปรด
ให้สุริยวรมเทพเจ้าศรีวิทยานันต์ ซึ่งมีความชอบในสงคราม
เป็นผู้ครอบครอง

อาณาเขตต์จามภาคเหนือตกเป็นของเขมรอยู่ไม่นาน ก็มี
หัวหน้าจามคนหนึ่งชื่อเจ้ารสุดี แยกเอาไปได้ ตั้งตนขึ้นเป็น
กษัตริย์ ทรงพระนามว่าศรีชัยอินทรวรรมเทพ ส่วนศรีสุร-
ชัยวรมันที่เขมรตั้งมาครอบครอง หนีรอดกลับไปเมืองเขมรได้

พระเจ้าแผ่นดินเขมรทรงแต่งตั้งทัพมาตีกรุงวิชัย (พ.ศ. ๑๗๓๕)
และโปรดให้พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมนั้น ซึ่งตกเป็นชะเลยเขมร
เสด็จมาในกองทัพด้วย ทำให้พระเจ้าแผ่นดินเขมรจะทรงพระดำริ
ว่า จะตั้งแต่งพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมนักกลับมาครองประเทศ
จัมปาอีก เพื่อเอาอกเอาใจพวกจามไว้ การก็สมดังพระประสงค์
เพราะเขมรตีเอาดินแดนจัมปาภาคนี้จากพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรม-
เทพ (รสุดี) ได้ และจับพระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมเทพ (รสุดี)
ฆ่าเสีย แต่สงครามคราวนี้ เขมรมิชัยเพราะได้สุริยวรมเทพ
เจ้าศรีวิทยานันท์ ซึ่งเขมรให้ไปปกครองกรุงราชปุระแคว้น
ปาลพุรังค์มาช่วย ครั้นแล้วสุริยวรมเทพเจ้าศรีวิทยานันท์เห็น
เป็นโอกาส ก็คิดกบฏตั้งตนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เข้าครอบครอง
ประเทศจัมปาหมดทั้งสองภาค พระเจ้าศรีชัยอินทรวรรมนั้น (องค์
ที่ตกเป็นชะเลยเขมร) ก็เสด็จหนีไปอยู่แคว้นอมราวดี • ทรง
รวบรวมกำลังทัพได้แล้ว ยกมาตีพระเจ้าสุริยวรมเทพ แต่
ต้องเสียพระชนม์ลงในกลางสงคราม ทางเขมรเมื่อทราบข่าว
สุริยวรมเทพเจ้าศรีวิทยานันท์พ่ายศึก ก็ยกทัพมาปราบ แต่ต้อง
แพ้พระเจ้าสุริยวรมเทพถึงสองคราว

พระเจ้าสุริยวรมเทพ^๕ เดิมเป็นเจ้านายประเทศจัมปา
หนีภัยไปอาศัยอยู่ในประเทศเขมรมาก่อน แต่มีความเกลัวกลัว
สามารถในการสงคราม พระเจ้าแผ่นดินเขมรจึงทรงตั้งแต่งตั้งให้
เป็นแม่ทัพยกมาตีประเทศจัมปา จนได้เป็นผู้ครองแคว้นปาณ-
ทวงศ์ตั้งเล่ามาข้างต้นแล้ว แต่พระเจ้าสุริยวรมเทพเสวยราช-
สมบัติอยู่ได้ไม่นาน ก็ถูกยุวราชชนปติกรมผู้เป็นปิตุลา ยกทัพมา
แย่งเอาราชสมบัติได้ พระเจ้าแผ่นดินจามองค์ใหม่นี้ เดิมก็
หนีภัยไปอาศัยอยู่ในประเทศเขมรเหมือนกัน กษัตริย์เขมรจึงทรง
ใช้ให้เป็นผู้ควบคุมกองทัพมาตีประเทศจัมปา เมื่อตีได้แล้วก็
เสวยราชย์เป็นกษัตริย์จามแต่ขึ้นต่อเขมร (พ.ศ. ๑๖๔๖)

ย้อนกล่าวถึงพระเจ้าสุริยวรมเทพ เมื่อแพ้สงครามแก่
พระเจ้ายุวราชชนปติกรมแล้ว เสด็จหนีลงเรือไปขออาศัยญวน
ผู้ว่าราชการญวนเมืองเงอานไม่วัวใจ ก็คิดจะกำจัดเสีย แต่
พระเจ้าสุริยวรมเทพทรงทราบระหัดเหตุข้อนี้ จึงทรงออกอุบาย
เชื้อเชิญเจ้าเมืองญวนให้ขึ้นไปบนเรือ เจ้าเมืองญวนก็พากองเรือ
รบออกไป แต่ซ่อนอาวุธไปด้วย เมื่อขึ้นบนเรือจามแล้ว
เจ้าเมืองญวนจะขอตรวจค้นในเรือจามก่อน แล้วจุดคบไฟเที่ยว
ตรวจส่องดู ตกเวลากลางคืน ทหารญวนกำลังหลับสนิท พวก
จามก็จุดคบไฟลงไปในเรือรบญวน ญวนตกใจไม่ทันรู้ตัว เกิด
โกลาหลอลหม่านกันใหญ่ พระเจ้าสุริยวรมเทพได้โอกาส ก็

ทรงถอยกองเรือของพระองค์ออกทะเลลึกหนีไป จะเสด็จไปไหน
ร้ายได้อย่างไรไม่ปรากฏ

ระหว่างที่พระเจ้ายุวราชชนปติกรมครองราชย์อยู่นี้ มี
เจ้านายจามองค์หนึ่งทรงพระนามว่า ชัยปรมเสวรวรรมเทพอง-
อังศราชแห่งศุรายิชัย เป็นโอรสพระเจ้าชัยหริวรมันที่ ๑ เจ้า
องค์นี้หนีภัยไปอาศัยอยู่ในเขมรเหมือนกัน ภายหลังพระเจ้า
แผ่นดินเขมรอนุญาตให้กลับไปอยู่ประเทศจัมปาได้ ระหว่างนี้
ประเทศจัมปาถูกจีนรุกรานตกอยู่ในเวลาขบขัน ในศิลาจารึกกล่าว
ว่า “ ครั้นแล้ว (คือภายหลัง พ.ศ. ๑๗๕๐) มีพวกไทยและ
ภูกามจากประเทศเขมร มาทำสงครามรบพุ่งกับญวน ชาวเขมร
เป็นแม่ทัพ แต่ทั้งสองฝ่ายต้องเสียรพพลในการรบพุ่งกันครั้งนั้น
มากมาย” ต่อจากนั้นก็มีการสงครามกันเรื่อย แต่เขมรมักเป็นฝ่าย
เสียเปรียบญวนอยู่บ่อยๆ

นับแต่เขมรได้ประเทศจัมปาแล้วและต่อมา เขมรต้องทำ
ศึกกับจามและญวนเรื่อยมา เป็นเวลาได้ถึง ๓๒ ปี เป็นเหตุ
ให้เขมรหย่อนกำลังลง ช้าในตอนนั้นถูกไทยเบียดเข้ามาทาง
ตะวันตกโดยลำดับ ตก พ.ศ. ๑๗๖๕ เขมรก็ต้องสละประเทศ
จัมปา ยอมอย่าทัพทำไมตรีกับจาม เจ้าชัยปรมเสวรวรรม-
เทพองอังศราชแห่งศุรายิชัย ก็ได้เป็นกษัตริย์จามโดยปริบูรณ์
เฉลิมพระนามว่าพระเจ้าชัยปรมเสวรวรรมันที่ ๔

ต่อจากพระเจ้าชัยปรมเสวรวรรมันที่ ๔ พระอนุชาก็ได้

ราชสมบัติต่อ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ ๑๐ ถึง
 พ.ศ. ๑๘๐๐ ถูกปล้นศรีอยุธยาฉวม (แปลก วลม เป็นภาษา
 ไตไม่ทราบ แต่มีปรากฏในทำเนียบชื่อเจ้าเมืองชุมพรของเก่าว่า
 ออกญาเคางะทราธิบดี สรีศวลมหนัก ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็น
 คงคาธิบดี ส่วนคำว่า ยี่ เป็นภาษาในตระกูลชะวามะลายู แปลว่า
 เทพ ว่า กษัตริย์) ผู้เป็นโอรสของพระภคินี ลอบปลงพระชนม์
 แล้วเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีชัยสิงห-
 วรมันที่ ๓ เมื่อเสด็จปราบดาภิเษกแล้ว เปลี่ยนพระนามเป็น
 พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑๑ ประเทศจัมปาถึงคราวเคราะห์กรรมจะ
 ต้องประสบภัยอีก แต่ผิดกว่าครั้งที่แล้วๆ มา เพราะเป็นภัยไม่ใช่
 มาจากญวนหรือเขมร และเป็นภัยอย่างแรงด้วย กล่าวคือ
 กุบไลข่านชาติตาตมกคล ยกมาตีประเทศจีนได้แล้ว ตั้งตนเป็น
 ราชาธิราชจีน เถลิงพระนามว่าพระเจ้าจวันสี่ไท้ใจ ผลัดเปลี่ยน
 ราชวงศ์ใหม่เป็นราชวงศ์หงวน เมื่อ พ.ศ. ๑๒๖๕ กุบไลข่านก่อน
 หน้ได้เป็นฮ่องเต้ของจีน ได้ตีประเทศไทยนานเจ้าในมณฑล
 ยูนนานแตก ครั้นเมื่อได้เสวยราชย์เป็นฮ่องเต้แล้ว ก็ทรงแต่ง
 ทูตไปเจรจาเตือนญวนและจาม ให้มาอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นจีน
 เหมือนแต่ก่อน ทั้งยังทรงสั่งให้พระเจ้าแผ่นดินประเทศราชมา
 เผ้าด้วยตนเองด้วย พระเจ้าแผ่นดินจัมปาทรงผัดผ่อน เอา
 พระองค์รอดมาได้หลายคราว ไม่ต้องไปเผ้า โดยทรงใช้วิธี
 แต่งทูตพร้อมด้วยเครื่องราชบรรณาการมากมายไปก้านล่ออยู่เสมอ

พระเจ้ากุบไล่านทรงถือว่าประเทศจัมปาเป็นส่วนหนึ่งของ
 ราชอาณาจักรจีน โปรดให้ข้าหลวงจีนมากำกับดูแล กษัตริย์
 จามก็จำต้องยอมอ่อนตามด้วยความขมขื่นพระหฤทัย แต่เจ้า
 หริจิตพระโอรสไม่สามารถจะทนต่อความอับยศอดสูนี้ได้ ก็
 ชุ่ยให้ประชาชนพลเมืองกระด้างกระเดื่องขึ้น ข้าหลวงจีนเห็น
 ว่าจะมีภัยร้ายแรงเกิดขึ้นกับตน ก็กลับไป นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำ
 ให้พระเจ้ากุบไล่านไม่พอพระทัย ทรงพระดำริจะยกทัพมาปราบ
 ปราบอยู่แล้ว ก็พอดีจามจับทูตจีนที่ไปเจริญทางพระราชไมตรี
 กับประเทศไทยและประเทศแคว้นมลবার์ในอินเดีย พระเจ้า
 กุบไล่านจึงทรงตั้งให้ซากาเตาขุนนางจีนชาติตาด ซึ่งเคยมาเป็น
 ข้าหลวงประเทศจัมปา คุมทัพเรือใหญ่มาขึ้นยังประเทศจัมปา
 จีนได้สู้รบกับจามอย่างฉะฉานกรรจ์หลายคราว ก็เอาชนะจามไม่
 ได้เด็ดขาด เพราะเมื่อจามสู้ไม่ได้ ก็หนีหลบเข้าไปอยู่เสียบใน
 หุบเขา ยากที่จีนจะติดตามเข้าไปได้ พอจีนเพลอ จามก็จู่โจม
 ออกมาตี จีนจึงเปลี่ยนวิธีใหม่ โดยจะยกทัพบกผ่านเข้าไป
 ในแดนของญวน ญวนไม่ยอม อ้างว่าจัมปาเป็นประเทศราช
 ของญวน มีอาณาเขตแต่เพียงเล็กน้อย เมื่อจีนขอเดินทัพผ่าน
 ประเทศญวนหลายครั้งหลายหนแต่โดยดีก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ก็ให้
 กำลังอำนาจเข้าบุกรุกตีญวนตะลุยกเข้าไป แต่ญวนต้านรับไว้อยู่
 กลับตีทัพจีนแตกไป ซากาเตาที่พระเจ้ากุบไล่านโปรดให้มา

เป็นผู้ครอบครองจัมปา ต้องเสียชีวิตลงในครั้งนั้น ประเทศ
จัมปาก็รอดพ้นภัยพิบัติมาได้อีกครั้งหนึ่ง

เมื่อพระเจ้าอินทรวรมันที่ ๑๑ สิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าหริ-
ชิต โอรสก็ขึ้นเสวยราชย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าชัยสิงหวรมัน
ที่ ๔

ฝ่ายพระเจ้าญวนตนกษัตริย์ญวน องค์ที่ต่อต้านทัพจัมปาไว้อยู่
ทรงเวนราชสมบัติแก่พระเจ้าอัญจนราชโอรส แล้วเสด็จประทับ
อยู่ในที่เวกสงบพระอารมณ์เพื่อบำเพ็ญการบุญกุศล เมื่อ พ.ศ.
๑๘๔๔ เสด็จไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในประเทศจัมปา และ
ประทับอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลาถึงเก้าเดือน พระเจ้าชัยสิงห-
วรมันทรงต้อนรับแข็งแรง พระเจ้าญวนเมื่อจะเสด็จออก
จากประเทศจัมปาไป ทรงให้คำมั่นสัญญาว่า จะประทานพระธิดา
องค์หนึ่งแก่พระเจ้าชัยสิงหวรมัน

พระเจ้าชัยสิงหวรมันมีมเหสีองค์หนึ่งแล้ว เป็นเจ้าหญิง
แห่งประเทศชวาหรือประเทศในแหลมมะลายู มีนามว่าตาปสี
เมื่อจะได้เป็นสวามีกับบุตรกษัตริย์ญวน ก็ทรงดีพระทัยยิ่งนัก แต่ทาง
ราชสำนักญวนไม่สู้เต็มใจ หากขัดพระประสงค์พระเจ้าญวนตน
ไม่ได้เท่านั้น จึงผิดเพี้ยนอยู่เรื่อย พระเจ้าชัยสิงหวรมันก็ทรง
เดือนอยู่บ่อย ๆ จนล่วงมาถึงสี่ปี พระเจ้าชัยสิงหวรมันทรง
คอยอยู่ต่อไปไม่ได้ ก็โปรดให้ทูตนำเครื่องขันหมากไปเมืองญวน
และทรงให้คำมั่นสัญญาว่า จะยอมสละดินแดนตอนเหนือของ

ประเทศจัมปาให้แก่ญวนในวันที่ทรงอภิเสกกับเจ้าหญิงญวน จะเป็นเพราะบาปเคราะห์ของประเทศจัมปาหรืออย่างไรไม่ทราบ ที่พระเจ้าชัยสิงหธรรมัน เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าหริชิตอยู่ ได้เอาชีวิตเข้าฝักอันตราย พยายามต้านทานศัตรูมิให้มายึดเอาดินแดนของจาม แต่บัดนี้สัการกลับตรงกันข้าม ถึงกับยอมเสียสละมณฑลของจามอันมีค่ามากถึงสองมณฑล เพื่อเห็นแก่สตรีคนเดียว

ฝ่ายข้าราชการญวน เมื่อทราบเรื่องก็เห็นเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศญวน พยายามจะขัดขวาง แต่พระเจ้าอัญญตทรงเห็นการไกลกว่าพวกเสนาบดี เต็มพระทัยจะเสียสละพระชนิษฐภคินีเพื่อประโยชน์แห่งประเทศเป็นส่วนใหญ่ จึงทรงรับเอามณฑลจามสองมณฑลนั้นไว้ และประทานพระชนิษฐภคินีไปยังพระเจ้าชัยสิงหธรรมัน เจ้าหญิงญวนองค์นี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า จะเป็นพระนางปรมศวรราชธิดาพระเจ้าเทวาทิเทพ ที่กล่าวไว้ในศิลาจารึก เพราะเขมรเคยเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าเช่นนั้น

พระเจ้าชัยสิงหธรรมัน เมื่อได้เจ้าหญิงญวนมาเป็นพระมเหสีแล้วไม่นาน ก็สิ้นพระชนม์ลง (พ.ศ. ๑๘๕๑) เมื่อพระเจ้าแผ่นดินญวนทรงทราบข่าว ก็โปรดให้แต่งขุนนางผู้ใหญ่ไปขอรับพระชนิษฐภคินีคืนมา แต่ก็เป็นการลำบากอยู่ไม่น้อย เพราะตามประเพณีจาม พระมเหสีจะต้องโจนเข้าสู่กองเพลิงบนเชิงตะกอนของราชสวามี แต่ขุนนางญวนเจรจาแก้ไขความลำบากใน

ชื่อน้อยนาน ในที่สุดก็ได้พระมเหสีพระเจ้าชัยสิงหวรรณกลับ
คืนไปประเทศญวน

เมื่อพระเจ้าชัยสิงหวรรณสิ้นพระชนม์แล้ว โอรสของพระ
องค์ทรงพระนามว่า มเหศวรวรรณ ก็เสด็จเสวยราชย์ต่อ ใน
รัชกาลนี้ประเทศจัมปาเกิดวิวาทกับญวน เพราะด้วยเรื่องมณฑล
ทั้ง ๒ ที่พระเจ้าชัยสิงหวรรณทรงยกให้แก่ญวน ในที่สุดญวน
จับเอาพระเจ้ามเหศวรวรรณไป แล้วตั้งอนุชาทรงพระนามว่า
เจตะอาบาเนียมเป็นกษัตริย์แทน แต่ลดศักดิ์ลงเป็นเพียงเจ้า
ประเทศราชชั้นสองของญวนเท่านั้น คือหมายความว่าประเทศ
จัมปาตอนนี้ ตกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศญวนแล้วนั่นเอง ภาย
หลังเจตะอาบาเนียมเป็นกบฏ เถลิงพระนามเป็นกษัตริย์จามว่า
พระเจ้าเจนนัง แต่ไม่ช้าก็ถูกญวนยกกองทัพมาปราบ ต้องเสด็จ
หนีภัยไปอยู่ชะวา

ประเทศจัมปาตอนนี้ไม่มีกษัตริย์ ญวนจึงตั้งหัวหน้าทหาร
จามคนหนึ่งชื่ออานันเป็นผู้ปกครอง เป็นอย่างข้าหลวงต่างพระองค์
แต่ต่อมาไม่ช้า พออานันมีกำลังขึ้นก็พยายามจะปลดออกจาก
ญวนโดยไปสบเสี้ยมประจบประแจงจีน ญวนยกทหารมาปราบ
อานันต์ญวนแตกไป แล้วประกาศตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับญวน

ประเทศจามสืบกษัตริย์ต่อมาอีกสืบสองคี่ เหตุการณ์ที่
ปรากฏในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๘๖ ก็มีแต่เรื่องรบ
กับญวน มีแพ้และชนะกลับไปกลับมา บางคราวจามได้ชัย

ขณะนั้นวน ตีเหล็กขึ้นไปถึงเมืองหลวงญวน บางคราวก็กลับ
 เพื่อขอย้าย แต่ว่าจามแพ้สงครามใด ก็เสียดินแดนร่นแควลง
 มาทางใดทุกที ในที่สุดพระเจ้าแผ่นดินจามองค์สุดท้ายพร้อมด้วย
 ราชบริพาร ต้องเสด็จหนีญวนไปอาศัยพึ่งบารมีเขมรอยู่ แต่นั้น
 จามก็ไม่ฟื้นตัว นับเป็นอวสานแห่งประเทศจัมปาด้วยประการ
 ฉะนี้ ประเทศจัมปาก็สาบสูญสิ้นช่อกลายเป็นอาณาเขตต์ของ
 ประเทศญวนไป ยังคงเหลือพวกจามสืบเชื้อชาติอยู่ในประเทศ
 ญวนตอนใต้ราวสามหมื่นคนเท่านั้น กับมีอยู่ในประเทศเขมรบ้าง
 จามเหล่านี้ นับถือลัทธิอิสลามเสียส่วนหนึ่ง อีกสองส่วนยังคง
 นับถือลัทธิศาสนาฮินดู แต่การนับถือเป็นไปอย่างเลือน ๆ สัก
 แต่ว่าพอมิเค้าว่ำเป็นลัทธิฮินดูเท่านั้น เราจักจามก็ในพระราช
 พงสาวดารของเรา มีคำว่าทหารกองอาสาจาม แต่เรื่องราวของ
 จามเป็นมาอย่างไรและอยู่ที่ไหน ก็ไม่มีผู้รู้แน่ จะรู้ก็เพียงว่า
 พวกจามเป็นแขกอยู่ในประเทศเขมร และเพราะเหตุเราเคยไป
 ตีได้ประเทศเขมร จึงได้พวกจามในเขมรมาด้วย และสืบเชื้อ
 สายอยู่ในประเทศไทยมาจนทุกวันนี้

เมื่อเราอ่านพงสาวดารของชาติจาม จะรู้สึกสมเพทสลดใจ
 ที่จามเคยมีประเทศใหญ่โต มีความเจริญรุ่งเรืองมาแล้ว ก็อาจ
 เสื่อมสูญสิ้นช่อไปได้ เมื่อยังมีประเทศชาติของตนเอง ก็ถูก
 ศัตรูคอยรุมรังแกอยู่เสมอ หาเวลาวางศึกได้น้อย ทั้งนี้ก็เพราะ
 จามไม่รู้จักระมัดระวังตัว นับแต่แย่งชิงกันเป็นใหญ่ ไม่เป็น

สามัคคีกัน คราวใดจามมีกษัตริย์ที่ทรงปรีชาสามารถกล้าแข็ง
 ในสงคราม คราวนั้นประเทศจัมปาก็มีความรุ่งเรืองขึ้นครั้งหนึ่ง
 ครั้นแล้วกษัตริย์องค์ที่สืบต่อมา หย่อนความสามารถอ่อนแอลง
 บ้านเมืองก็ผันแปรถูกศัตรูภายนอกยกเข้ามาเบียดเบียนพ่ายแพ้ ช้ำ
 เกิดกบฏขึ้นภายในด้วยแทบทุกครั้ง ทำให้ประเทศอ่อนกำลังลง
 ทุกที ยิ่งกว่านี้ พวกจามยังไม่รู้จักประมาณตัว พอมีกำลังขึ้น
 หน่อย ก็กลับไปปรุกรานเพื่อนบ้านเท่ากับเป็นการยุ และถูก
 เพื่อนบ้านตีแตกมาทุกที เมื่อเช่นนั้นก็มีแต่ทรงและชุดลงโดย
 ลำดับ ในที่สุดต้องเสียอิสสระภาพไป อีกประการหนึ่งถ้าจะถาม
 ว่า ชนชาติจามในบัดนี้ไปไหนหมด จึงคงเหลืออยู่เพียงแสนคน
 กว่าเท่านั้น และแบ่งออกเป็นพวกจามถือลัทธิพราหมณ์ เรียกว่า
 ชาติจาม หมายความว่าจามเดิม มีอยู่ในประเทศญวนพวกหนึ่ง
 และพวกจามถือลัทธิอิสลาม เรียกว่าบานี (ภาษาอาหรับ) จาม
 พวกหนึ่ง พวกจามที่อยู่ในเขมรและประเทศไทย (แขกครัว)
 เป็นพวกบานีจามทั้งหมด จึงไม่จำเป็นต้องใช้คำว่าบานีจาม เพื่อ
 ให้ผิดกับพวกข้างต้น ถ้านึกถึงเรื่องจามที่เล่ามานี้ ก็จะต้องเข้าใจ
 ใจว่าพวกจามที่ศูนย์หายไป คงเป็นเพราะถูกญวนกลืนชาติ
 กลายเป็นญวนไปนั่นเอง เป็นอย่างเดียวกับชาติเหยาอะมรพบุรุษ
 ของญวน ถูกจีนกลืนชาติกลายเป็นจีนไปละนั้น

๒ - ประเทศฟูนัน

ถัดประเทศจัมปามาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ในดินแดนอันเป็นประเทศเขมรและแคว้นโกจีนไชนาเวลานี้ สมัยโบราณมีประเทศหนึ่งจีนเรียกว่าฟูนัน เรื่องราวของประเทศนี้ ได้ความจากจดหมายเหตุของจีนฝ่ายเดียว จึงทราบไม่ได้ว่าชื่อแท้จริงคืออะไร นักปราชญ์โบราณคดีหลายท่านว่า ฟูนัน (ฟุหน่า ในเสียงกวางตุ้ง ฟุหน่า ในเสียงไหหลำ โปหน่า หรือปาหน่า ในจดหมายเหตุหลวงจีนอึ้ง) เห็นจะตรงกับคำว่าพนมในภาษาเขมร แปลว่าภูเขา และน่าจะเป็นชื่อประเทศของชาติชาวเขา และว่าพวกเข่าพะนองที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกถัดแม่น้ำโขงไป อาจเป็นเชื้อสายที่เหลื้อมาในบัดจุบันนี้ก็ได้ บางท่านเรียกประเทศฟูนันว่า โคตรบูร หรือโคตรบอง ซึ่งเป็นนามเมืองมีอยู่ในกฎหมายเขมรบาลหนังสี่อกฎหมายเก่า แต่หลักฐานทางเขมรไม่มี แปลกที่ในภาคอีสานมีจังหวัดนครพนม ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ว่าเคยเป็นราชธานีแห่งหนึ่งของอาณาจักรโคตรบูร ยังมีอีกเมืองหนึ่งตรงข้ามจังหวัดนครพนมทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เรียกว่าเมืองท่าแขก ว่าเป็นเมืองของท้าวโคตรบอง ถ้าว่าโดยเสียง แยกกับเกรกก็อาจเป็นคำเดียวกันได้ เกรกเป็นนามของท้าวพญา ที่ในพงสาวดารเหนือเรียกว่าพระยาเกรก ผู้ถูกท้าวโคตรบองเอาระบองขว้าง หมาขจะให้ถูกแต่พลาดไป ไพล่ไปโดนข้างที่อยู่ดินแดนถัดเมืองท่า

แยกกันไป ตายตั้งล้านตัว จนแดนที่ข้างตายตั้งล้านนี้ มีชื่อต่อ
 มาว่าแคว้นล้านช้าง พระยาโคตรบองหนีไปตามหากระบอง เมือง
 ของท้าวโคตรบองจึงตกแก่พระยาแกรก ในตำนานปรัมปราทาง
 ภาคอีสานว่า กาลครั้งหนึ่งแต่จะเมื่อไรไม่ทราบ มีพญาช้าง
 พร้อมด้วยบริวารล้านตัว เข้ามาประชิดดินนครเวียงจันทน์ เจ้า
 นครเวียงจันทน์มีราชสาส์นไปเชิญพญาศรีโคตรบัตบอง ผู้มีอิทธิ-
 ฤทธิมากด้วยมีไม้หม้อนกระบองไปปราบปราม ตีฝูงช้างเหล่านั้น
 พ่ายแพ้ บรรดาช้างที่ถูกตีตาย ลอยไปตามแม่น้ำโขง ลงไปติด
 ค้างอยู่ที่ดอนแห่งหนึ่ง เน่าจนเหม็นโชลง เลยเรียกว่าดอนโขง
 (สีทันดร) และแม่น้ำนั้นก็เลยเรียกว่าแม่น้ำโขง ภายหลังพญาศรี
 โคตรบัตบองสิ้นพระชนม์ เหตุเพราะพญาเวียงจันทน์เป็นกบฏ
 ได้นำศพไปเผา และเอาอัฐิบรรจุไว้ในเจดีย์ ยังปรากฏอยู่ที่บ้าน
 ม่วงชุมเมืองท่าแขกทุกวันนี้ เรียกว่าธาตุพญาศรีโคตรบัตบอง
 ในตำนานอุรังคธาตุเรียกว่าพญาติโคตรบุตร หรือโคตรบุตร ครอง
 เมืองติโคตรบอง กล่าวไว้ว่า เมืองนี้เรียกกันเป็นหลายอย่าง คือ
 เป็นสี่โคตรโม ติโคตรบุรจันทร ติโคตรบุตรและสี่โคตรบอง แห่ง
 หนึ่งกล่าวว่า พระอินทร์ตรัสกะวิสสุกรรมว่า “ดูราวิสสุกรรม
 เทวบุตร พระยาติโคตรบัตน์เป็นเชื่องสัพพญาโคตมเจ้าเรานี้....
 เมืองที่ตั้งอยู่แต่ก่อนริมน้ำแซน เราทั้งหลายว่าเมืองโคตโม พระ
 เจ้าโคตมให้สวัสดิแก่พระยาติโคตรบุตร บัดนี้คนทั้งหลายชาวเมือง
 ล่าง ว่าเป็นเมืองโคตรบอง ผู้เป็นเชื้อเป็นมิตรสหายเมืองสุวรรณ

ภูมินั้น” ในจารึกที่พระธาตุพนมจังหวัดนครพนมก็กล่าวถึงเมืองโคตรบองนี้ไว้เหมือนกัน เป็นอันถือได้ว่าเมืองโคตรบูนนั้นเป็นชื่อของแคว้นแคว้นหนึ่งทางภาคอีสานในสมัยโบราณ อาจจะเป็นชื่อหนึ่งของแคว้นฟูนันหรือพนมได้บ้างกระมัง จะวินิจฉัยเรื่องนี้ในตอนที่ว่าด้วยขอมกับเขมรเป็นพวกเดียวกันหรือไม่ ถ้าจะพูดไว้ในที่นี้ ก็จะต้องนำเอาเรื่องที่ยังไม่ถึงเวลาจะเล่ามาว่าไว้ในที่นี้ด้วย ทำให้อ่านเรื่องขาดตอนกัน เรื่องท้าวโคตรบอง แม้จะฟังดูเป็นอนาธิปไตย แต่ก็อาจมีเค้าอะไรอยู่บ้าง เพราะเรื่องกระบองนี้ยังมีกลิ่นหลงไปถึงเมืองมัตตาบอง หรือที่เราเรียกว่าเมืองพระตะบอง ซึ่งในภาษาเขมรแปลว่าเมืองกระบองหาย บางทีจะเป็น กระบองอันเดียวกันกับที่ท้าวโคตรบองขว้างพระยาแกรกพลาดหายไปกับกระมัง แต่ข้อเขมรกล่าวว่าเอากระบองขว้างโค แล้วกระบองหายไปในตำนานเรื่องสร้างเมืองศรีเกษตรในประเทศพม่ากษัตริย์ที่เป็นผู้สร้าง ก็มีนามว่าท้าวทูตตะบอง มีเรื่องฤทธิเดชไม่แพ้ท้าวโคตรบองเหมือนกัน เสียแต่ไม่ได้ถือกระบองและตั้งข้างดาบตั้งด้านเท่านั้น บางทีโคตรบุด โคตรบูนและโคตรบองจะเป็นคำเดียวกัน หากเพี้ยนเสียงไป

ระหว่างศตวรรษที่ ๓ ถึงที่ ๘ แห่งคฤศตศักราช จดหมายเหตุจีนกล่าวถึงประเทศฟูนันอยู่บ่อย ๆ คล้ายกับว่าฟูนันเป็นประเทศใหญ่ ผิดกับประเทศอื่น ๆ ในแหลมอินโดจีนสมัยเดียวกัน เห็นที่ประเทศฟูนันจะเป็นระยะย่านกลาง สำหรับเรือที่ผ่าน

ไปมาระหว่างจีนกับอินเดียเวะเสมอ ตกถึงศตวรรษที่ ๑ แห่ง
 ศตศตวรรษ ชื่อประเทศพุนันก็หายไป ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุ
 ของจีนอีก เพราะด้วยเหตุผลอย่างไร แจ้งอยู่ในเรื่องที่จะเล่า
 ต่อไป

ในจดหมายเหตุของราชทูตจีน ซึ่งมาเจริญทางไมตรีกับ
 ประเทศพุนัน เมื่อราวกลางศตวรรษที่ ๓ แห่งศตศตวรรษ กล่าว
 เรื่องปฐมกษัตริย์พุนันไว้ว่า

“ครั้งโบราณ ประเทศนี้มีเจ้าแผ่นดินเป็นผู้หญิง ทรงนาม
 ว่าลิวเหย (แปลว่าใบสน) ครั้งนั้นมีชายคนหนึ่งซื้อหว่านถิน (ว่า
 ตรงกับเกณทินย์ในสัสมฤต หรือโกณฑัญญในบาลี) มาแต่
 ประเทศ (เมืองอะไรไม่ทราบ เข้าใจกันว่ามาจากอินเดีย หรือ
 ไม่เช่นนั้นก็ชะวา เป็นเรื่องยังถกเถียงกัน ทราบไม่ได้แน่) ชาย
 ชื่อโกณฑัญญ (จะเป็นเชื้อพราหมณ์หรือกษัตริย์ก็ทราบไม่ได้
 แน่อีก บางท่านว่าเป็นเชื้อเจ้านาย) นิमितต์ฝันไป ว่าเทวดา
 ประทานธนูให้คนหนึ่ง และสั่งให้ลงเรือสำเภากลับทะเลไป รุ่ง
 เข้าโกณฑัญญก็ไปที่เทวาลัย พบธนูดังที่นิमितต์ฝันไว้ ครั้นแล้ว
 โกณฑัญญก็ลงเรือสำเภา แล่นเรือมาสู่ประเทศพุนัน กล่าวถึง
 นางลิวเหย เห็นเรือสำเภาเข้ามา ก็พาทหารลงเรือออกมาต้อนรับ
 ทาน เพื่อไม่ให้คนในเรือสำเภาขึ้นบก โกณฑัญญจึงเอาธนูยิง
 ลูกธนูเล่นทะลุข้างเรือของนางลิวเหย เข้าไปถูกพวกทหารชาว

เมืองบางคน นางลิวเหตตกใจอมอ่อนน้อม โทณทัตญ์จึงรับนางไว้เป็นชายา และเอาผ้าผืนผ้ามาห่อหุ้มกายให้ เพราะนางไม่มีผ้าถุง”

ตามเรื่องนี้ ออกจะเป็นนิยายครึ่งหนึ่งมีเค้าความจริงครึ่งหนึ่ง แสดงว่าคนพื้นเมืองฟูนันในตอนนั้นยังเป็นชาวป่าอยู่ แม้แต่ควนางพญาก็ยังไม่รู้จักนุ่งผ้า ที่โทณทัตญ์กับพวกยกมาอยู่ ก็ต้องสู้รบกับชาวพื้นเมือง ชาวพื้นเมืองสู้ไม่ได้เพราะมีความเจริญน้อยกว่า ชาวอินเดียจึงเข้าปกครองและได้หัวหน้าซึ่งเป็นผู้หญิงเป็นภรรยา จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง กษัตริย์เขมรในสมัยโบราณจึงถือเชื้อสายข้างฝ่ายผู้หญิงเป็นใหญ่ ที่ฝรั่งเรียกว่า Matriarchy นักปราชญ์โบราณคดีสันนิษฐานว่า สมัยที่โทณทัตญ์มานี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่ชาวอินเดียเข้ามาอยู่ในประเทศฟูนัน อนุมานเวลาโดยคำนวณเอาจากวันเดือนปีของกษัตริย์ฟูนันที่เสวยราชย์สืบต่อ ๆ กันมา ว่าจะเป็นเวลาไม่ต่ำกว่าศตวรรษที่ ๑ แห่งพุทธศักราช

โอรสพระเจ้าโทณทัตญ์ผู้เป็นปฐมกษัตริย์แห่งฟูนัน ได้สืบราชสมบัติต่อมา มีเมืองขึ้น ๑ หัวเมือง แสดงว่าประเทศฟูนันในชั้นแรกมีอาณาเขตแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ถึงอย่างนั้นการบังคับบัญชาก็คงจะไม่เด็ดขาด เพราะปรากฏว่ากษัตริย์ผู้สืบต่อองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าฮวนพันฮวง (ราว พ.ศ. ๗๖๐) ต้องให้อุบายทำให้เจ็ดหัวเมืองแตกสามัคคีกัน จึงสามารถเข้ารวบรัดอำนาจปกครองได้สำเร็จขาด และโปรดให้โอรสและนัดดาไป

ครอบครองทุกหัวเมือง โอรสองค์ที่สองของพระเจ้าฮวนพันฮวง ทรงพระนามว่าฮวนฉั่นฉั่น (ราว พ.ศ. ๑๖๐ ถึงราว พ.ศ. ๑๖๓) ได้เสวยราชย์ต่อมา แต่มอบราชการการปกครองบ้านเมืองแก่แม่ทัพชื่อพันมันหรือพันจิมัน เมื่อพระเจ้าฉั่นฉั่นเสวยราชย์ได้สามปีก็สิ้นพระชนม์ ประชาชนจึงยกพันมัน (ราว พ.ศ. ๑๖๓ ถึงราว พ.ศ. ๑๖๓) ขึ้นเป็นกษัตริย์แทน

พระเจ้าพันมันเป็นกษัตริย์มีอำนาจมาก ทรงปราบปรามประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงไว้ได้พระเดชานุภาพ เฉลิมพระเกียรติเป็นราชาธิราชแห่งฟูนัน แล้วโปรดให้ต่อเรือกำปั่นขนาดใหญ่ เสด็จไปปราบปรามตีประเทศต่าง ๆ ทางทะเลหลวงทั่วไป ทรงตีได้มากกว่าสิบประเทศ ครั้นแล้วมีพระประสงค์จะตีเอาประเทศกิมหลิน (แปลว่าสุดแดนทอง นักปราชญ์โบราณคิดว่าบางทีจะเป็นแคว้นโสณาปรีนตะในประเทศพม่าตอนใต้) แต่ยังไม่มีทันจะเสด็จไปได้ ก็ประชวรลง จึงโปรดให้โอรสทรงพระนามว่ากิมเซง ซึ่งเป็นรัชทายาท ไปแทนพระองค์ตีประเทศกิมหลิน ต่อมาไม่ช้าพระเจ้าพันมันก็สิ้นพระชนม์เมื่อราว พ.ศ. ๑๖๓

• อาณาจักรของประเทศฟูนันในสมัยพระเจ้าพันมัน จดหมายเหตุจีนกล่าวว่า “พรมแดนตอนใต้” ระยะทางราว ๓๐๐๐ ลี้ มีประเทศเตียนซุน (นักปราชญ์ผู้หนึ่ง Schlegel ว่าน่าจะเป็นเมืองตะนาวศรี อีกผู้หนึ่ง Finot ว่าแหลมมะลายู) ประเทศเตียนซุนนี้มีกษัตริย์ห้าองค์ ล้วนเป็นเจ้าประเทศราชของฟูนัน

และมีพวกพราหมณ์จากอินเดียมาอยู่มากกว่าห้าพันคน ประชาชน
นับถือลัทธิพราหมณ์ และยกลูกสาวให้เป็นภรรยาพราหมณ์
พราหมณ์เหล่านี้อ่านคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของเขาทั้งกลางวันและกลาง
คืน ทางพรมแดนตะวันตกจดอินเดีย เป็นที่ซึ่งพวกพ่อค้าพาณิช
เป็นอันมาก พวกนี้มาทำการค้าขาย เป็นย่านกลางระหว่างตะวัน
ตกกับตะวันออก มีคนมาชุมนุมกันในวันหนึ่งมากกว่าห้าพันคน
สิ่งของที่ว่าหายาก หรือเป็นของมีค่าราคาแพง ก็มีอยู่เต็มทุกสิ่ง
ทุกอย่าง”

นักปราชญ์โบราณคิดบ้างท่านเห็นว่า ในสมัยนั้นน่าจะมี
ถ้ำขณสินค้ำจากอินเดียมาตะวันออก ผ่านข้ามบกทางคอคอดกระ
เพราะเรือสำเภาของจีนในสมัยนั้น ยังไม่กล้าเดินเรืออ้อมมาทาง
ช่องแคบมะละกา แต่อีกผู้หนึ่งว่าเป็นที่ตะกั่วป่า ดังเล่ามาแล้ว

ยังมีอีกประเทศหนึ่งขึ้นอยู่กับพุนั้น เรียกว่าประเทศปีเกียน
ว่าเป็นเกาะอยู่ในทะเลหลวงพื้นประเทศเตียนสูงไป และอยู่ห่าง
จากพุนั้น ๘๐๐๐ ลี กล่าวกันว่า พระเจ้าแผ่นดินประเทศนี้ มีกาย
สูงถึงเจ็ดศอกเศษ พระเศียรใหญ่ตั้งศอกครึ่ง พระองค์ดำรงพระ
ชีพมาแต่โบราณนมนานไกล ไม่มีผู้ใดทราบว่ามีชนมาอยู่สักเท่าไร
พระองค์เป็นทิพยมนุษย์ทรงความบริสุทธิ์ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดในบ้าน
ในเมืองจะทำดีทำชั่วอย่างไร หรือจะเป็นเรื่องที่จะมีมาในอนาคต
ที่พระองค์จะไม่ทรงทราบเป็นไม่มี เพราะฉะนั้น จึงไม่มีใครกล้า
ต้านพระองค์ ในประเทศต่าง ๆ อยู่ทางใต้ เรียกพระองค์ว่าพระ

เจ้าคอยาว ประเพณีของประเทศญี่ปุ่น คือประชาชนต้องมีบ้านอยู่ ต้องนุ่งผ้า และห้ามไม่ให้กินข้าวเหนียว ภาษาของพลเมืองผิดกับของประเทศญี่ปุ่นเล็กน้อย ในประเทศมิกัวเขาเป็นที่เกิดของทองคำมาก กฎหมายของประเทศมีว่าถ้าใครเป็นผู้ร้าย ต้องถูกลงโทษโดยให้คนอื่นกินเสียต่อหน้าทั้งนี้ ประเทศนี้ไม่ต้องการให้พ่อค้าเข้ามา ถ้าคนใดพลัดเข้ามา ก็เป็นถูกฆ่ากิน เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครกล้ามาค้าขายในประเทศนั้น พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับตำหนักยกพื้นสูง พระองค์ไม่เสวยมังสะและไม่ทรงนับถือบูชาผีสาธเทวดา โอรสและนัดดาที่เกิดมา ต้องสิ้นชีพไปเหมือนคนธรรมดาสามัญ แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ที่ไม่รู้จักสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่นมักแต่งทูตไปเมืองนี้เสมอ และทรงได้รับตอบกันทั้งสองฝ่าย พระเจ้าแผ่นดินประเทศญี่ปุ่นเคยส่งภาษนะทำด้วยทองคำสำหรับใช้ได้ห้าสิบคนไปถวายพระเจ้าแผ่นดินประเทศญี่ปุ่นบ่อยๆ ภาษนะทองคำเหล่านี้วางที่เป็นรูปจานกลม วางที่เป็นรูปคล้ายขามบิน เรียกว่าภาษนะชนิดนี้ว่าต้อล่อ (ถาละ มาลีแปลว่า ถ้วยหรือขามทำด้วยโลหะ) จูของที่ได้ใส่ได้ห้าเชิง หรือไม่มีอีกชนิดหนึ่ง เป็นรูปคล้ายถ้วย จูได้เชิงหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินทรงพระอักษรเป็นอย่างหนังสือของอินเดียได้ หนังสืออันนี้มีประมาณสามพันคำ เป็นเรื่องราวด้วยกำเนิดในชาติก่อน (ของใครไม่ปรากฏ) มีลักษณะ

คล้ายพระสูตรของพระพุทธเจ้า เป็นคัมภีร์ชำระบาปของผู้เป็น
สาธุชน

ถ้าจะสรุปความเอาตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็จะต้องเข้าใจว่า
อาณาจักรของพระเจ้าพินัน นอกจากมีประเทศเขมรเป็นเมือง
ขึ้น ยังกินเข้ามาถึงลุ่มน้ำเจ้าพระยา และเลยไปถึงประเทศพม่า
ตอนใต้ วกลงไปถึงแหลมมะลายูด้วย นับว่าเป็นอาณาจักรที่
ใหญ่มากอยู่

เมื่อพระเจ้าพินันสิ้นพระชนม์แล้ว แม่ทัพของประเทศ
พุนันอีกคนหนึ่งชื่อพินจัน จึงเอาราชสมบัติจากพระเจ้าพินกิง
รัชทายาทของพระเจ้าพินันได้ ในรัชกาลพระเจ้าพินจัน
(ราว พ.ศ. ๗๗๓ ถึงราว พ.ศ. ๗๙๑) มีภิกษุชาวอินเดียรูปหนึ่งชื่อ
เกียเซียงหลิมายังประเทศพุนัน นำเรื่องราวของอินเดียมากราบ
ทูลให้ทรงทราบ ว่าอินเดียเป็นประเทศมั่งคั่งสมบูรณ์ พระศาสนา
เจริญรุ่งเรือง เป็นที่เลื่อมใสของนานาประเทศ พระเจ้าพินจัน
ตรัสซักถามว่า ประเทศอินเดียอยู่ห่างไกลสักเท่าไร ภิกษุรูปนั้น
ตอบว่า ถ้าจะไปจากพุนันให้ถึงแล้วกลับมา กินเวลาสามถึงสี่ปี
เพราะอยู่ไกลตั้ง ๓๐๐๐๐ ลี้ พระเจ้าพินจันใคร่จะทรงทราบความ
จริง จึงโปรดให้ชวูเชอพระญาติวงศ์ เป็นราชทูตไปเจริญทางพระ
ราชไมตรียังอินเดีย ราชทูตชวู ไปลงเรือที่ท่าเมืองเตียวกิวหลี่
(นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นชื่อเดียวกับเมืองตักโกลา) เดิน
ทางรอนแรมไปเป็นเวลาได้ปีกว่าก็ถึงปากน้ำอินเดีย แล่นเรือ

ไปตามลำน้ำอีก ๓๐๐๐ ลี้ ก็ถึงราชสำนักแห่งประเทศอินเดีย (จะเป็นประเทศใดไม่ปรากฏ แต่เข้าใจว่าจะเป็นกรุงปาณฑิบุตร เพราะในจดหมายเหตุจันว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า เมียวหลุน นักปราชญ์โบราณคดีผู้หนึ่ง [Levi] ว่าจะตรงกับ มุรุณท์ เพราะในคัมภีร์ของลัทธิศาสนาจีนะกล่าวว่า กรุงปาณฑิบุตรเป็นราชธานีที่สถิตย์ของกษัตริย์ราชวงศ์มุรุณท์) พระเจ้าแผ่นดินอินเดียเห็นราชทูตประเทศฟูนัน ก็ปลาดพระหฤทัย ถึงกับทรงเปล่งพระอุทานวาจาออกมาว่า “อะไร มีคนอย่างนี้อยู่ในแผ่นดินทางทะเลไกลที่สุด เจียวหรือ” แล้วโปรดให้พาราทูตฟูนันไปเชิญขบวนบ้านเมืองทั่วพระราชอาณาเขตต์ ก็ยังได้ทรงแต่งตั้งราชทูตสองคน คนหนึ่งชื่อเจนสง ไปเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนยังประเทศฟูนัน ราชทูตอินเดียอยู่ในประเทศฟูนัน ได้สืบจึงได้กลับมา

เรื่องที่เล่ามานี้ ชี้ให้เห็นว่าประเทศฟูนัน นับแต่โกณฑัญญไปได้ครอบครองเป็นกษัตริย์จีน ล่วงมาถึงสองร้อยปี อินเดียกับฟูนันคงจะยังไม่เคยติดต่อกัน ต่างฝ่ายจึงไม่รู้จักกัน แม้ชื่อกียังไม่เคยได้ยิน

ก่อนนำพระเจ้าพันจันจะสันพระชนม์ไม่สู้ช้านัก ประเทศฟูนันแต่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศจีน เมื่อ พ.ศ. ๗๘๖ ล่วงมาอีกสองปี จีนแต่งทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีตอบแทน นับเป็นครั้งแรกที่จีนกับฟูนันมีไมตรีกัน เมื่อราชทูตจีน

มาถึงฟุนัน พระเจ้าพันจันสิ้นพระชนม์เสียแล้ว ต่อจากนั้น
ประเทศฟุนันเกิดจลาจลเป็นศึกกลางเมือง แล้วแม่ทัพซื้อฟันส่น
(ราว พ.ศ. ๑๕๑ ถึง พ.ศ. ๑๕๓) ได้ราชสมบัติ ราชทูตจีนได้
บันทึกเหตุการณ์ไว้ว่า ประเทศฟุนันนั้นงามจริง ๆ แต่แปลกที่
ราษฎรผู้ชายเป็นคนอูจาดมาก เพราะไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่ม ส่วน
ผู้หญิงมีแต่ผ้าผืนเดียวพันกาย (เห็นจะเอาอย่างนางฉิวเหย) คง
เนื่องด้วยเหตุนี้ พระเจ้าฟันส่นจึงโปรดให้ออกประกาศบ่าวร้อง
ห้ามไม่ให้ผู้ชายเปลือยกายไปไหนมาไหน (เมื่อราชทูตฟุนันไป
อินเดีย จะนุ่งผ้ากันเพียงไหนไม่ทราบ แต่คงแปลก ถ้าไม่แปลก
พระเจ้าแผ่นดินอินเดียคงไม่ออกพระอุทานว่าชาวคนเช่นนั้นก็มีด้วย
เจียวหรือ)

จดหมายเหตุจีนครั้งราชวงศ์ฉิน (พ.ศ. ๑๐๘ ถึง พ.ศ. ๑๖๒)
กล่าวถึงประเทศฟุนัน โดยอาศัยข้อความที่ราชทูตจีนสองคนข้าง
ต้นแต่งไว้ แต่จะนับเดิมศูนย์เสียแล้วว่า “ประเทศฟุนัน มีอาณา
เขตต์ส่วนกว้างได้ ๓๐๐๐ ลี้ มีบ้านเมืองล้อมด้วยกำแพงปราการ
ปราสาทราชสถานและบ้านเรือนก็มีมาก ราษฎรผู้ชายมีหน้าตา
น่าเกลียด ผิวดำผมหกขี้ก ไปไหนมาไหนเปลือยกาย และไป
เท่าเปล่า เป็นคนซื่อ ๆ ไม่ดักชะโมยใคร หากินด้วยทำไร่ไถนา
นอกนี้ยังชอบสลักแกะรูปพรรณเครื่องประดับ ภาชนะใช้บรรจุ
อาหาร ทำด้วยเงินก็มีมาก คำภาษากรเก็บเป็นต้วเงินทองไข่มุกด์
และของหอม มีสมุดหนังสือและหอเก็บเอกสาร ตั๋วหนังสือ

ที่ไร้รูปคล้ายคลึงกับของชาติฮู่ (ชาติหนึ่งอยู่ในเอเชียตอนกลาง) พิธีแต่งงานและการศพ เหมือนในประเทศลิ้นหยี่ (จัมปา) ทั้งหมด” ในตอนนั้นแสดงว่าประเทศฟูนันเจริญขึ้นมากแล้ว

พระเจ้าพินสุ่นเสวยราชย์มาเป็นเวลานานปี เมื่อ พ.ศ. ๘๓๐ ทรงแต่งตั้งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีน และผูกมิตรไมตรีกับประเทศจัมปา เมื่อ พ.ศ. ๘๔๐ พระเจ้าแผ่นดินจีนมีพระประสงค์จะลดค่าใช้จ่ายในการทหารทางพรมแดนตอนใต้ แต่ข้าหลวงประจำแคว้นตั้งเกี้ยววรายางานความเห็นคัดค้าน ว่าประเทศลิ้นหยี่และประเทศฟูนันอยู่ใกล้ชายแดน คนทั้งสองประเทศนี้ก็มีมานานัก ทั้งเป็นมิตรช่วยเหลือกัน และไม่ได้ขึ้นอยู่กับจีนไม่ควรจะไว้วางใจ

เมื่อพระเจ้าพินสุ่นสิ้นพระชนม์ไปแล้ว เรื่องราวของประเทศฟูนัน เจียบหายไปกว่า ๕๐ ปี ลางที่บ้านเมืองจะเกิดจลาจลระส่ำระสาย คงทราบเรื่องได้แต่ว่า ประเทศฟูนันเคยแต่งตั้งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนสองคราว คราวหนึ่งมีช่างที่ฝึกหัดแล้วเชือกหนึ่งเป็นของบรรณาการไปด้วย แต่พระเจ้าแผ่นดินจีนทรงค้นช่าง เพราะจะเป็นเหตุให้เกิดอันตรายขึ้นแก่ราษฎรของพระองค์ ถัดจากนั้นประเทศฟูนันไม่ได้แต่งตั้งทูตไปยังประเทศจีนอีก จนถึง พ.ศ. ๘๘๗

ระหว่างนี้มีเหตุสำคัญเกิดขึ้นในประเทศฟูนัน กล่าวคือ มีพราหมณ์คนหนึ่งมาจากอินเดีย ชื่อโกณฑัญญะเหมือนกัน พราหมณ์

คนนี้ได้ยินเสียงทิพย์ แล้วสั่งว่าให้ไปครองราชสมบัติในฟูนัน
 พรหมณ์โกณฑัญญ์ดีใจ ก็ออกจากอินเดียมาถึงประเทศพม่า
 ซึ่งอยู่ทางใต้ ชาวฟูนันได้ทราบข่าวก็ตื่นตื่นไปยึดอินเดีย พวกกันมา
 อัญเชิญพรหมณ์โกณฑัญญ์ไปเสวยราชย์เป็น กษัตริย์แห่งฟูนัน
 พระเจ้าโกณฑัญญ์ทรงจัดการทะนุบำรุงบ้านเมือง มีเปลี่ยนแปลง
 แบบแผนราชการให้เป็นไปตามแบบอย่างของอินเดีย

ตั้งแต่พระเจ้าโกณฑัญญ์มาเปลี่ยนแปลงแบบแผนการปกครองแล้ว
 ประเทศฟูนันก็มีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุด ตามจดหมายเหตุ
 จีนกล่าวว่า “ พุทธถึงสิ้นค่าประเทศฟูนัน ก็มีเงินทองคำและแพร
 พวกชั้นสูงมีเครื่องนุ่งห่มทองคำด้วยไหมเงินไหมทอง พวกผู้หญิง
 ใช้ผ้าคลุมชะนิดหนึ่งเป็นรูปคล้ายหมวกแขก คนจนก็มีผ้าถุง
 ราษฎรชาวฟูนันทำแหวนสร้อยข้อมือด้วยทองคำ และทำภาชนะ
 ต่าง ๆ ด้วยเงิน ได้โก่นโก่นต้นไม้ลงเพื่อสร้างบ้านเรือน แต่
 พระเจ้าแผ่นดินนั้นเสด็จอยู่พลับพลาหลายชั้น เรือนที่ปลูกสร้าง
 ยกสูงจากพื้นดิน มีรั้วกัน รู้จักต่อเรือใช้ หั่วและท้ายเรือทำเป็น
 รูปหัวและหางปลา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปไหน ทรงช้าง
 พวกผู้หญิงขี่ช้างเหมือนกัน การเล่นมีตีไก่และกัณฑ์ ในบ้าน
 เมืองไม่มีคุกตะราง เมื่อเกิดวิวาทกัน ก็เอาวงแหวนและไข
 ห้อยลงไปในน้ำร้อน ๆ ซึ่งคู่พิพาทจะต้องล้วงหยิบเอาขึ้นมา
 หรือไม่เช่นนั้นก็ถือสร้อยที่เผาไฟจนร้อน เดินไปเจ็ดก้าว ถ้าไม่
 เป็นอันตราย ก็ถือว่าไม่ใช่เป็นผู้ผิด ”

อีกแห่งหนึ่งกล่าวว่า “ชาวฟูนันนับถือผีฟ้า ผีฟ้าเหล่านี้สร้างด้วยทองสำริด บางรูปมีสองหน้าสี่แขน บ้างมีสี่หน้าแปดแขน ในมือถือของต่างๆ เวลาพระเจ้าแผ่นดินประทับนั่ง ยกพระชงฆ์ ขวขึ้นชั้นพระชานุ ส่วนพระชงฆ์ซ้ายห้อยลง (ท่ามหาราชสีลาของอินเดีย) ที่ด้านหน้าปูลาดด้วยผ้า ตั้งภาชนะเครื่องราชูปโภค และที่เผาเครื่องหอมทำด้วยทองคำ ประเพณีไว้ทุกข์ใช้โกนหัวคนเฒ่า การทำศพมี ๔ วิธี คือ (๑) โยนซากศพลงไปในน้ำไหล (๒) เผาให้เป็นถ่านเถา (๓) ผึ่งไว้ในดิน และ (๔) ทิ้งไว้ในหลุมดิน”

ตามข้อความที่ฉันจดไว้นี้ เป็นอันเข้าใจได้ว่า ประเทศฟูนันในตอนนั้น มีขนบธรรมเนียมประเพณีดำเนินตามแบบแผนของอินเดียเป็นส่วนมากแล้ว ตลอดจนถึงลัทธิศาสนาก็เป็นลัทธิไสยศาสตร์ เป็นอันว่าชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ คงเดินบกข้ามแหลมมะลายูผ่านประเทศพม่า

พระเจ้าโกณฑัญญองค์หลังนี้ มีผู้สืบสันตติวงศ์เป็นกษัตริย์ต่อมาหลายองค์ ในศิลาจารึกเขมรหลักหนึ่ง มีเรื่องราวพระเจ้าคุณวรมันทรงฉลองสมโภชเทวาลัยถวายพระนารายณ์ กล่าวไว้ว่า “พระเจ้าคุณวรมันเป็นจันทรอันแท้จริง แห่งราชวงศ์โกณฑัญญ” ดังนี้ แสดงว่าปฐมกษัตริย์ของฟูนันทรงพระนามว่าโกณฑัญญ ที่ใช้คำว่าจันทรอันแท้จริง เห็นจะหมายถึงว่าเป็นตระกูลจันทรวงศ์ เพราะปรากฏเป็นตำนานอยู่ในศิลาจารึกของจาม (พ.ศ. ๑๒๐๑)

ซึ่งกล่าวถึงเรื่องกรุงวปุระ อันเป็นราชธานีแห่งหนึ่งของเขมร
ว่ามีพราหมณ์ชื่อโกณฑัญญ เป็นใหญ่ยิ่งกว่าพราหมณ์ทั้งหลาย
ได้เอาหอกซึ่งได้รับจากอัสวตถามันบุตรพราหมณ์โทรณะ (ใน
เรื่องมหาภารต) มาปักกลดที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของกรุงนี้ แล้วพราหมณ์
โกณฑัญญ ได้ธิดานาคชื่อโสมาเป็นชายา และสร้างกรุงขึ้นครอบ
ครองเป็นปฐมกษัตริย์

ในตำนานต้นตระกูลของกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะ ในประเทศ
อินเดีย กล่าวว่าพระเจ้าสกันทศิษย์ เป็นโอรสอัสวตถามันบุตร
พราหมณ์โทรณะ ซึ่งเกิดกับนางนาค จึงเข้าใจกันว่า เรื่องกษัตริย์
ในประเทศเขมรและประเทศต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน ที่ไปได้
นางนาคเป็นมเหสี หรือมีนางนาคเป็นราชมารดา ดังมีกล่าวไว้
ในตำนานต่าง ๆ น่าจะมาจากเรื่องในตำนานของพวกปัลลวะเป็น
เหตุ นอกนั้นก็ปรากฏโบราณคดีกล่าวว่า ศิลาจารึกอักษรภาษา
สันสกฤตรุ่นเก่า ซึ่งพบในเกาะชวาและเกาะบอร์เนโอ ใช้ตัวอักษร
ครีณฑ์หรือครุฑ์ของพวกปัลลวะ (ตัวครุฑ์เป็นอักษรอินเดียได้
คิดขึ้นในคำในภาษาสันสกฤต เพราะตัวอักษรเดิมของอินเดีย
ได้มีไม่พอเทียบเสียงภาษาสันสกฤต) อีกอย่างหนึ่ง พระนามของ
พระเจ้าแผ่นดินซึ่งครองประเทศจัมปา เขมร บอร์เนโอ ชวา และ
ที่อื่น ๆ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึก มักลงท้ายว่าวรมัน อันเป็น
สร้อยพระนามของกษัตริย์ในราชวงศ์ปัลลวะที่ครองกรุงกาญจ (เคย
เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในอินเดียอยู่สมัยหนึ่ง) ด้วย

หลักฐานเหล่านี้ รวมทั้งโบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่ขุดพบ ซึ่งเป็นแบบอย่างของพวกบัลลวะ พบที่ในแหลมอินโดจีน โดยเฉพาะในแหลมมะลายูและประเทศจาม นักปราชญ์โบราณคดีจึงเห็นว่า ชาวอินเดียที่เข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนตอนอยู่ใกล้ทะเล จะเป็นชาวอินเดียได้มากกว่าพวกอื่น และจะเป็นชาวอินเดียพวกบัลลวะส่วนมาก จึงได้นำเอาคติข้างต้นนี้เข้ามาด้วย

พระเจ้าแผ่นดินซึ่งสืบต่อจากพระเจ้าโกณฑัญญะองค์หลังๆ มีอยู่องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าโกณฑัญญะชัยวรมัน (ราว พ.ศ. ๑๐๑๓ ถึง พ.ศ. ๑๐๕๗) ได้ความจากจดหมายเหตุจีนว่า พระองค์ทรงแต่งภิกษุชาวอินเดียรูปหนึ่งชื่อน่าเกียเสียน (นาคเสน) เป็นทูตไปยังกรุงจีน (พ.ศ. ๑๐๒๗) ถวายพระราชสาส์น ขกย่องพระเจ้ากรุงจีน ว่าเป็นเอกอัครอุปถัมภกในพระพุทธศาสนา ต่อจากข้อความยกย่อง ก็ทูลขออนุเคราะห์จากจีน ให้ช่วยเหลือด้านทานประเทศจัมปาที่มารุกราน พระเจ้ากรุงจีนคงจะทรงพึงถ้อยคำของทูตผู้นั้น ที่ทูลขอกำลังทหารไปช่วยเหลือตามควรแก่อัธยาศัยไมตรี เป็นทำนองว่า เอาเถอะแล้วจะจัดการให้ แต่แล้วก็คงไม่ได้จัดการอะไร เพราะไม่ปรากฏว่าจีนได้ส่งกำลังมาช่วยเหลือ อย่างไรก็ดี ประเทศผู้นั้นคงจะต่อต้านการรุกรานของพวกจามไว้หยุด เป็นการช่วยตนเองมากกว่า เพราะเมื่อประเทศผู้นั้นแต่งทูตไปกรุงจีนครั้งหลัง จีนต้อนรับแข็งแรง ถึงกับออกเป็นประกาศตรัสสั่งว่า “โกณฑัญญะชัยวรมัน พระ

เจ้าแผ่นดินพุนั้น อยู่ยังแดนเขตต์สุดของทะเล ได้ครอบครอง
ประเทศต่าง ๆ อันอยู่ไกลในทิศใต้ สืบกษัตริย์มาได้หลายชั่ว
แม้อยู่ไกล ก็ยังแสดงจงรักภักดีให้เห็น สมควรจะแสดงไมตรี
จิตต์ตอบแทน โดยตั้งนามตำแหน่งอันเป็นสิริให้ จึงเห็นควร
ให้มีเจ้าแผ่นดินพุนั้น มีนามตั้งว่า แม่ทัพแห่งแดนसानติฝ่ายใต้
เจ้าผู้ครองพุนั้น (อันหน้าเจียงกุนฮุนนำอ้วง)"

พระเจ้าชัยวรมันสิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๗ โอรส
องค์ใหญ่ เกิดกับพระสนม ลอบปลงพระชนม์โอรสรัชชทายาท
ซึ่งเกิดกับมเหสีเสียบ แล้วเสด็จขึ้นทรงราชย์แทน เถลิงพระนาม
ว่าพระเจ้ารุทรวรมัน (พ.ศ. ๑๐๕๗ ถึง พ.ศ. ๑๐๘๘) กษัตริย์
พุนั้นองค์นี้ตามความในศิลาจารึกว่า ทรงเลื่อมใสในพระพุทธ-
ศาสนายิ่งนัก ได้เคยแต่งทูตไปกรุงจีนหลายคราว เมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๒
ได้ทูลพระเจ้ากรุงจีนว่า ที่ในประเทศพุนั้น มีพระเกศธาตุพระ
พุทธเจ้าเส้นหนึ่ง ขนาดยาวถึง ๖ ศอก พระเจ้ากรุงจีนก็ดูเหมือน
จะทรงใฝ่พระทัยในเรื่องพระเกศธาตุนี้ยิ่งนัก เพราะโปรดให้
หลวงจีนชื่อขุนเปาหรือตันเปามาขอรับอัญเชิญไปประเทศจีน แต่
จะได้ไปหรือไม่ความไม่ปรากฏ นอกนี้ยังปรากฏว่าในรัชสมัย
พระเจ้าชัยวรมัน มีภิกษุประเทศพุนั้นหลายรูปไปแปลพระ
คัมภีร์อยู่ในประเทศจีน มีชื่อเช่นสังฆपालและมันทรเสนเป็นต้น
เป็นอันว่าประเทศพุนั้นนับถือทั้งพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ด้วย
พระเจ้ารุทรวรมันเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของประเทศพุ

นั้น เพราะเมื่อ พ.ศ. ๑๐๕๓ ประเทศเจนละหรือจีนหลับ ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราช เกิดกบฏแย่งชิงเอากรุงฟูนันได้ ตามจดหมายเหตุจีนว่า ประเทศเจนละอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจัมปา เดิมเป็นเมืองประเทศราชของฟูนัน เจ้าแผ่นดินประเทศเจนละองค์ที่สี่ได้กรุงโตมู (สมภู) ของประเทศฟูนันทรงพระนามว่าจิตรเสน และมีพระนามเมื่อเสวยราชสมบัติแล้วว่า พระเจ้ามเหศวรธรรมัน ประเทศเจนละนี้ ที่ต่อมาเป็นประเทศเขมร เมื่อพวกเจนละตีกรุงโตมูได้แล้ว พระเจ้าแผ่นดินฟูนันก็เสด็จหนีย้ายราชธานีลงไปใต้ในทางเมืองนำโพน่า (นวนคร ? ว่าอยู่ทางใกล้ปากน้ำโขง) และยังได้แต่งทูตไปกรุงจีนครั้งหลังที่สุดในสมัยราชวงศ์ถัง ได้นำคนเผือกซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของฟูนันเป็นบรรณาการไปด้วย แต่นั้นมาฟูนันก็หมดชื่อเสียงไม่มีกล่าวไว้ในจดหมายเหตุของจีนอีก ทั้งยังถูกลกกลืนชาติและซ่อยหายเข้าไปอยู่ในประเทศซึ่งต่อมาเป็นเขมร

เรื่องราวของฟูนันดังเล่ามาข้างต้น ถ้าถึงหลักฐานทางโบราณคดี จะเป็นซากโบราณสถาน หรือศิลาจารึกก็ไม่ปรากฏมีที่รู้เรื่องอยู่บ้าง ก็เพราะได้อาศัยข้อความในจดหมายเหตุจีนเท่านั้น จนถึงนักปราชญ์โบราณคดีต่างท่านคิดเห็นว่า ลางที่บ้านเมืองของฟูนันในชั้นแรก จะสร้างด้วยไม้เป็นของไม้ถาวร จึงไม่พบซากเหลืออยู่ แม้แต่เมืองซึ่งเป็นที่ตั้งราชธานี จะเป็นเมืองสมโบร์หรืออย่างไรนั้นก็ยังไม่ยุติกัน ต้องสันนิษฐานไว้พลางก่อน

จดหมายเหตุจีนว่าเมืองหลวงของฟูนันอยู่ห่างทะเล ๕๐๐ ลี้ เข้า
ไปในแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลมาแต่ตะวันตก ห่างจากหลินหยี่หรือ
จัมปา ๓๐๐๐ ลี้ ดังนั้นก็ปรากฏโบราณคดีคนหนึ่ง (Finot)
จึงว่า แม่น้ำใหญ่ที่กล่าวไว้นี้คงเป็นแม่น้ำโขง ไม่มีที่สงสัย ถ้า
ระยะทาง ๓๐๐๐ ลี้ จากจัมปามาตามแนวฝั่งทะเล แล้วเข้า
แม่น้ำโขงและเดินเรือเรื่อยขึ้นไปเมืองหลวงของฟูนัน ก็จะตก
อยู่ในระหว่างเมืองโศกกับกรุงพนมเปญ กรุงสมโบร์นี้ออกจะ
ยุ่ง เพราะได้ความว่าในประเทศเขมรมีอยู่ถึงสองแห่ง แห่งหนึ่ง
ตามที่ศาสตราจารย์เซเดส์กล่าว ว่าอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขงคือที่เรียกว่า
บาพนมในปัจจุบันนี้ (เห็นจะเป็นเมืองสมบูรณที่คู่กับเมือง
สมบุทท์ที่กล่าวไว้ในพระราชพงสาวดารไทย) และว่าเป็นราชธานี
ของประเทศฟูนัน เมืองสมโบร์อีกแห่งหนึ่ง ว่าอยู่เหนือเมือง
กำพงธม และอาจจะตรงกับกรุงอีสานปุระ ราชธานีของพระ
เจ้าอีสานวรรณนักษัตริย์ประเทศเจนละ และเป็นราชธานีของ
กษัตริย์เขมร ในสมัยศตวรรษที่ ๑๗ แห่งกฤตศักราช กรุง
สมโบร์เมืองหลังนี้เห็นจะเป็นเมืองสมโบร์ไพรกุก อยู่ใต้เมือง
นครจำปาศักดิ์ลงมา

ประเทศฟูนันสมัยมีอำนาจ แผ่อาณาเขตออกไปกว้างขวาง
จนกระทั่งถึงแหลมมะลายูและพม่า ตั้งเล่ามาข้างต้น ส่วนทาง
เหนือก็ว่ากันไปถึงภาคอีสาน จนจดจังหวัดนครพนมและแดนลาว
ที่อยู่ใกล้แม่น้ำโขง (ถ้าอาณาจักรโคตรบูรไม่ใช่ฟูนัน ก็น่าจะ

เข้าใจว่าคงจะรวมอยู่กับฟูนันนั่นเอง เพราะหลักฐานเมืองโคตร
บูรมีปรากฏอยู่ในตำนานเก่าปรัมปราของภาคอีสานอยู่หลายแห่ง
ดังกล่าวไว้แล้ว) เนื่องด้วยเหตุที่ว่าอาณาจักรฟูนัน มีอาณาเขตต์
ขึ้นไปถึงภาคอีสานเอง เป็นนิจัยให้นักปราชญ์โบราณคดีคน
หนึ่ง (Wales) ซึ่งขึ้นไปสำรวจเมืองร้างชื่อศรีเทพอยู่ในจังหวัด
เพชรบูรณ์ มีความเห็นว่า เมืองศรีเทพเดิมเป็นของชาวอินเดีย
สร้าง เข้าใจว่าจะเป็นสมัยเดียวกับประเทศฟูนัน แล้วร้างมาคราว
หนึ่ง ภายหลังเมื่อเขมรมีอำนาจขึ้นจึงมาสร้างทับขึ้นใหม่ ถนน
โบราณที่ขากเหลื่ออยู่ในประเทศไทยภาคกลางและภาคอีสานบาง
แห่ง ที่เรียกกันว่า ถนนขอม ตามความเข้าใจกันว่าเขมรเป็น
ผู้สร้างไว้แน่ ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า จะเป็นของฟูนันสร้างขึ้น
ไว้ก่อน เป็นแต่เขมรมาสร้างบูรณะขึ้นภายหลังเท่านั้น ถนนสาย
นี้ว่าตัดเลียบฝั่งแม่น้ำโขงขึ้นมา แล้วหักวกไปทางทิศตะวันตก
ไปตามลำแม่น้ำมูล ผ่านที่ราบสูงในจังหวัดนครราชสีมาข้ามแม่น้ำ
ป่าสัก ลงมาสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่สุด เห็นจะสร้างขึ้นเพื่อ
เป็นทางยุทธศาสตร์ และเป็นทางไปมาค้าขายภายในอาณาจักรให้
เชื่อมถึงกันตลอด และได้ตั้งเมืองขึ้นเป็นระยะพักย่านกลางที่ริม
แม่น้ำป่าสักแห่งหนึ่ง สำหรับเชื่อมเขตต์แดนตะวันออกกับตะวัน
ตกให้ติดต่อกันได้สะดวก เมื่ออาณาจักรฟูนันแตกกระจายไปแล้ว
ถนนสายนี้ก็ร้างไป เมืองที่พักอยู่ย่านกลางเลยร้างไปด้วย เมือง
ที่วานี้จะได้กับเมืองศรีเทพ (เมืองศรีเทพมีภูมิลักษณ์และซาก

ของโบราณเหลืออยู่ เป็นอะไรบ้าง ว่าจะเพาะหนังสือไทย ควร
อ่านเรื่องเที่ยวเมืองเพชรบูรณ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุ-
ภาพ และเรื่องการเดินทางไปเมืองศรีเทพของนายตรีอมาศกุล
ในหนังสือศิลปากรเล่ม ๑ ตอนที่ ๑ และ ๒) ดอกเตอร์เวลส์
กล่าวว่า เมืองศรีเทพร้างมาเป็นเวลาเห็นจะราว ๕๐๐ ปี ครั้น
เขมรมีอำนาจขึ้นในราว ๘๐๐ ปีที่แล้วมานี้ เขมรจึงพินทุ์ถนนสาย
ที่ประเทศพุนั้นเคยใช้มาก่อน และบูรณะเมืองศรีเทพขึ้นอีก จน
ในศตวรรษที่ ๑๓ แห่งกฤตศักราชราว ๖๐๐ ปีเศษนี้เอง อาณา
จักรเขมรพินาศไปประวัติศาสตร์ก็ชำเหตการณ์เป็นทำนองเดิมอีก
คือเมืองศรีเทพก็ตกอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ ต้องปรักหักพัง
เป็นเมืองร้างอยู่กลางป่ากลางดงตลอดมาจนทุกวันนี้ และมีนิยาย
ชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องเมืองศรีเทพเล่าติดปากกันมา (ตามที่ดอก
เตอร์เวลส์ได้จากปากคำของชาวบ้านแถบนั้น) ว่า :

ที่บนเขาใกล้เมือง ฤษีสองตนสร้างคู้อยู่ในที่ใกล้ ๆ กัน
คนหนึ่งชื่อตาไฟ อีกคนหนึ่งชื่อตาแก้ว ฤษีตาไฟมีศิษย์เป็นลูกท้าว
พระยาเมื่อนั้น วันหนึ่งฤษีตาไฟบอกกับลูกท้าวพระยาผู้เป็นศิษย์
ว่าน้ำในบ่อสองบ่อที่อยู่ใกล้กัน ใครได้อาบในบ่อหนึ่ง ก็จะตาย
แต่ถ้าได้น้ำอีกบ่อหนึ่งมารด จะฟื้นกลับเป็นขึ้นมาใหม่ ลูกท้าว
พระยาไม่เชื่อ ฤษีตาไฟจึงตกลงจะทดลองให้ดู แต่เอากำมัน
สัญญาจากลูกท้าวพระยาว่า เมื่อฤษีตาไฟตายไปแล้ว ลูกท้าว
พระยาจะต้องเป็นผู้ไปเอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้กันชีวิตขึ้นใหม่

แต่ฤษีตาไฟต้องตายไป เพราะสียซ์ขาดข้อตรง ไม่ทำตามสัญญา
กลับหนีไปเมืองเสียบ ไม่เอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้

กล่าวถึงฤษีตาจ้าว เคยไปมาหาสู่กับฤษีตาไฟเสมอ ผิดสั่ง
เกิดที่ไม่เห็นฤษีตาไฟมาเยี่ยมเยือน ก็ออกไปตาม เมื่อผ่านบ่อ
น้ำที่ใคร่อบกัตาย เห็นน้ำในบ่อเดือด ก็แจ้งว่ามีเหตุร้ายเกิดขึ้น
ในที่สุดเอาน้ำอีกบ่อหนึ่ง มารดซากศพฤษีตาไฟ จนฟื้นกลับคืน
ชีวิตขึ้นมา ฤษีตาไฟจึงเล่าเรื่องที่เปิ่นมาแล้วให้ฤษีตาจ้าวฟัง แล้ว
ว่าจะต้องแก้แค้นลงโทษให้หนักแก่ลูกท้าวพระยา ตลอดจน
ประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในเมือง ฤษีตาจ้าวเตือนสติว่าอย่าให้ลง
โทษถึงรุนแรงเช่นนั้นเลย ฤษีตาไฟไม่เชื่อฟัง นิมนตรเป็นจ้าวขึ้น
ตัวหนึ่ง เอาพิษร้ายบรรจุไว้ในท้องจ้าวเต็ม แล้วปล่อยจ้าวกายสิทธิ์
ให้เดินรอบ ๆ กรุงถึงเจ็ดวัน ทำเสียงร้องดังกึกก้องตลอดเวลา
เมื่อเจ้าหน้ที่รักษาประตูเมือง เห็นจ้าวเป็นที่ผดสังเกตุ ก็ไปประ
ตุเมืองเสียบ ครั้นถึงวันที่เจ็ด ท้าวพระยาเมืองนั้นรับสั่งให้เปิด
ประตูเมือง จ้าวก็ปราดแล่นเข้าประตูไปได้ ขณะนั้นท้องจ้าว
ระเบิดแตกออก ไอพิษร้ายในท้องไหลออกมา ทำลายคนในเมือง
ตายหมด

ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่าเรื่องนี้ น่าจะมีเค้าความจริงเชกอยู่
บ้าง ลงที่จะเกิดโรคห่าอย่างร้ายแรงขึ้น เมืองศรีเทพจึงต้อง
ร้างไป

จดหมายเหตุจีนว่าเมืองหลวงของฟูนันอยู่ห่างทะเล ๕๐๐ ลี้ เข้า
ไปในแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลมาแต่ตะวันตก ห่างจากหลินหยี่หรือ
จัมปา ๓๐๐๐ ลี้ ตั้งนักปราชญ์โบราณคดีคนหนึ่ง (Finot)
จึงว่า แม่น้ำใหญ่ที่กล่าวไว้นี้คงเป็นแม่น้ำโขง ไม่มีที่สงสัย ถ้า
กระยะทาง ๓๐๐๐ ลี้ จากจัมปามาตามแนวฝั่งทะเล แล้วเข้า
แม่น้ำโขงและเดินเรือเรื่อยขึ้นไปเมืองหลวงของฟูนัน ก็จะตก
อยู่ในระหว่างเมืองโจดกกับกรุงพนมเปญ กรุงสมโบร์นี้ออกจะ
ยุ่ง เพราะได้ความว่าในประเทศเขมรมีอยู่ถึงสองแห่ง แห่งหนึ่ง
ตามที่ศาสตราจารย์เซเคส์กล่าว ว่าอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขงคือที่เรียกว่า
บาพนมในปัจจุบันนี้ (เห็นจะเป็นเมืองสมบูรณที่คู่กับเมือง
สมบุทท์ที่กล่าวไว้ในพระราชพงสาวดารไทย) และว่าเป็นราชธานี
ของประเทศฟูนัน เมืองสมโบร์อีกแห่งหนึ่ง ว่าอยู่เหนือเมือง
กำพงชม และอาจจะตรงกับกรุงอีสานปุระ ราชธานีของพระ
เจ้าอีสานวรมันกษัตริย์ประเทศเจนละ และเป็นราชธานีของ
กษัตริย์เขมร ในสมัยศัตวรรษที่ ๑๗ แห่งกฤตศักราช กรุง
สมโบร์เมืองหลังนี้เห็นจะเป็นเมืองสมโบร์ไพรกุก อยู่ใต้เมือง
นครจำปาศักดิ์ลงมา

ประเทศฟูนันสมัยมีอำนาจ แผ่อาณาเขตออกไปกว้างขวาง
จนกระทั่งถึงแหลมมะลายูและพม่า ตั้งเล่ามาข้างต้น ส่วนทาง
เหนือก็ว่ากันไปถึงภาคอีสาน จนจดจังหวัดนครพนมและแดนลาว
ที่อยู่ใกล้แม่น้ำโขง (ถ้าอาณาจักรโคตรบูรไม่ใช่ฟูนัน ก็น่าจะ

เข้าใจว่าจะรวมอยู่กับฟูนันนั่นเอง เพราะหลักฐานเมืองโคตร
บูรมีปรากฏอยู่ในตำนานเก่าปรัมปราของภาคอีสานอยู่หลายแห่ง
ดังกล่าวไว้แล้ว) เนื่องด้วยเหตุที่ว่าอาณาจักรฟูนัน มีอาณาเขตค
้นไปถึงภาคอีสานนี้เอง เป็นปัจจัยให้บันทึกปราชญ์โบราณคดีคน
หนึ่ง (Wales) ซึ่งขึ้นไปสำรวจเมืองร้างชื่อศรีเทพอยู่ในจังหวัด
เพชรบูรณ์ มีความเห็นว่า เมืองศรีเทพเดิมเป็นของชาวอินเดีย
สร้าง เข้าใจว่าจะเป็นสมัยเดียวกับประเทศฟูนัน แล้วร้างมากราว
หนึ่ง ภายหลังเมื่อเขมรมีอำนาจขึ้นจึงมาสร้างทับขึ้นใหม่ ถนน
โบราณที่มีซากเหลืออยู่ในประเทศไทยภาคกลางและภาคอีสานบาง
แห่ง ที่เรียกกันว่า ถนนขอม ตามความเข้าใจกันว่าเขมรเป็น
ผู้สร้างไว้นั้น ดอกเตอร์เวลส์เห็นว่า จะเป็นของฟูนันสร้างขึ้น
ไว้ก่อน เป็นแต่เขมรมาสร้างบูรณะขึ้นภายหลังเท่านั้น ถนนสาย
นี้ว่าตัดเลียบฝั่งแม่น้ำโขงขึ้นมา แล้วหักวกไปทางทิศตะวันตก
ไปตามลำแม่น้ำมูล ผ่านที่ราบสูงในจังหวัดนครราชสีมาข้ามแม่
น้ำป่าสัก ลงมาสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่สุด เห็นจะสร้างขึ้นเพื่อ
เป็นทางยุทธศาสตร์ และเป็นทางไปมาค้าขายภายในอาณาจักรให้
เชื่อมถึงกันตลอด และได้ตั้งเมืองขึ้นเป็นระยะพักย่านกลางที่ริม
แม่น้ำป่าสักแห่งหนึ่ง สำหรับเชื่อมเขตแดนตะวันออกกับตะวัน
ตกให้ติดต่อกันได้สะดวก เมื่ออาณาจักรฟูนันแตกกระจายไปแล้ว
ถนนสายนี้ก็ร้างไป เมืองที่พักอยู่ย่านกลางเลยร้างไปด้วย เมือง
ที่วนันน่าจะได้กับเมืองศรีเทพ (เมืองศรีเทพมีภูมิฐานและซาก

ของโบราณเหลืออยู่ เป็นอะไรบ้าง ว่าตะเพาะหนังสือไทย วรรณ
อ่านเรื่องเที่ยวเมืองเพชรบูรณ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุ-
ภาพ และเรื่องการเดินทางไปเมืองศรีเทพของนายตรีอมาศกุล
ในหนังสือศิลปากรเล่ม ๑ ตอนที่ ๑ และ ๒) ดอกเตอร์เวลส์
กล่าวว่า เมืองศรีเทพร้างมาเป็นเวลาเห็นจะราว ๕๐๐ ปี ครั้น
เขมรมีอำนาจขึ้นในราว ๔๐๐ ปีที่ล่วงมานี้ เขมรจึงฟื้นฟูถิ่นนساب
ที่ประเทศพุนันเคยใช้มาก่อน และบูรณะเมืองศรีเทพขึ้นอีก จน
ในศตวรรษที่ ๑๓ แห่งกฤตศักราชราว ๖๐๐ ปีเศษนี้เอง อาณา
จักรเขมรพินาศไปประวัติศาสตร์ก็ซ้ำเหตุการณ์เป็นทำนองเดิมอีก
คือเมืองศรีเทพก็ตกอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ ต้องปรักหักพัง
เป็นเมืองร้างอยู่กลางป่ากลางดงตลอดมาจนทุกวันนี้ และมีนิยาย
ชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องเมืองศรีเทพเล่าติดปากกันมา (ตามที่ดอก
เตอร์เวลส์ได้จากปากคำของชาวบ้านแถบนั้น) ว่า :

ที่บนเขาใกล้เมือง ฤษีสองคนสร้างกุฏิอยู่ในที่ใกล้ ๆ กัน
คนหนึ่งชื่อตาไฟ อีกคนหนึ่งชื่อตาจั่ว ฤษีตาไฟมีศิษย์เป็นลูกท้าว
พระยาเมืองนั้น วันหนึ่งฤษีตาไฟบอกกับลูกท้าวพระยาผู้เป็นศิษย์
ว่าน้ำในบ่อสองบ่อที่อยู่ใกล้กัน ใครได้อาบน้ำบ่อหนึ่ง ก็จะตาย
แต่ถ้าได้อาบน้ำอีกบ่อหนึ่งมารด จะฟื้นกลับเป็นขึ้นมาใหม่ ลูกท้าว
พระยาไม่เชื่อ ฤษีตาไฟจึงตกลงจะทดลองให้ดู แค่ว่าใครมัน
สัญญาจากลูกท้าวพระยาว่า เมื่อฤษีตาไฟตายไปแล้ว ลูกท้าว
พระยาจะต้องเป็นผู้ไปเอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้คืนชีวิตขึ้นใหม่

แต่ฤษีตาไฟต้องตายไป เพราะศิษย์ขาดข้อตรง ไม่ทำตามสัญญา
กลับหนีไปเมืองเสียบ ไม่เอาน้ำในบ่อที่สองมารดให้

กล่าวถึงฤษีตาจัว เคยไปมาหาสู่กับฤษีตาไฟเสมอ ผิดสัง
เกตที่ไม่เห็นฤษีตาไฟมาเยี่ยมเยือน ก็ออกไปตาม เมื่อผ่านบ่อ
น้ำที่ไครอบกัตตาย เห็นน้ำในบ่อเดือด ก็แจ้งว่ามีเหตุร้ายเกิดขึ้น
ในที่สุดเอาน้ำอีกบ่อหนึ่ง มารดชากศพฤษีตาไฟ จนฟื้นกลับคืน
ชีวิตขึ้นมา ฤษีตาไฟจึงเล่าเรื่องที่เป็นมาแล้วให้ฤษีตาจัวฟัง แล้ว
ว่าจะต้องแก้แค้นลงโทษให้หนักแก่ลูกท้าวพระยา ตลอดจน
ประชาชนทั้งหมดที่อยู่ในเมือง ฤษีตาจัวเตือนสติว่าอย่าให้ลง
โทษถึงรุนแรงเช่นนั้นเลย ฤษีตาไฟไม่เชื่อฟัง นิรมิตรเป็นจวขึ้น
ตัวหนึ่ง เอาพิษร้ายบรรจุไว้ในท้องจวเต็ม แล้วปล่อยจวกายสิทธิ์
ให้เค้นรอบ ๆ กรุงถึงเจ็ดวัน ทำเสียงร้องดังกึกก้องตลอดเวลา
เมื่อเจ้าหน้าที่ยรักษาประตูเมือง เห็นจวเป็นที่ผดสังเกตุ ก็ปิดประ
คูเมืองเสียบ ครั้นถึงวันที่เจ็ด ท้าวพระยาเมืองนั้นรับสั่งให้เปิด
ประตูเมือง จวก็ปราดแล่นเข้าประตูไปได้ ขณะนั้นท้องจว
ระเบิดแตกออก ไอ่พินร้ายในท้องไหลออกมา ทำลายคนในเมือง
ตายหมด

ออกเตอร์เวลส์เห็นว่าเรื่องนี้ น่าจะมีเค้าความจริงแทรกอยู่
บ้าง ตรงที่จะเกิดโรคห่าอย่างร้ายแรงขึ้น เมืองศรีเทพจึงต้อง
ร้างไป

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น บุณยศิริพันธ์ เจ้าของและผู้พิมพ์โฆษณา

พ.ศ. ๒๔๘๒